T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BALKAN SAVAŞLARI SÜRECİNDE SELANİK

CANAN ŞAHİN

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ SABRİ CAN SANNAV

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

...BALKAN...ÇALIŞMALARI..... ANABİLİM DALI

...YÜKSEK...LİSANS.....PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

.Canan...ŞAHİN..... tarafından hazırlanan .....".Balkan.....Savaşları.....Sürecinde.....Selanik."..... Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 9.-10. maddeleri uyarınca ...26..02..2019..... günü saat .....12.00..... 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *.....KABUL...EDİLMESİNE..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Sabri Can SANNAV	KABUL EDİLMESİNE	
Dr. Öğr. Üyesi Vahit Cemil URHAN	KABUL EDİLMESİNE	
Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ	KABUL EDİLMELİNE	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10245164
Yazar Adı./ Soyadı	CANAN ŞAHİN
T.C.Kimlik No	56878393492
Telefon	5414665791
E-Posta	canansahin53@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Balkan Savaşları Sürecinde Selanik
Tezin Tercümesi	Thessaloniki During The Balkan Wars
Konu	Tarih = History
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Balkan Araştırmaları Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	156
Tez Danışmanları	DR. ÖĞR. ÜYESİ SABRİ CAN SANNAV
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

23.04.2019

İmza:...

Tezin Konusu: Balkan Savaşları Sürecinde Selanik

Hazırlayan: Canan ŞAHİN

ÖZET

1912-1913 Balkan Savaşları sonuçları itibariyle Osmanlı Devleti´ni sona yaklaştıran en önemli hezimetlerden biri olarak tarihe geçmiş ve devletin Balkanlar´daki yaklaşık 600 yıllık hâkimiyetinin sonunu getirmiştir. Balkan Savaşları´nın en önemli sonuçlarından biri de fethedildiği tarihten itibaren devletin Avrupa´ya açılan kapısı ve önemli ticaret merkezlerinden biri olan Selanik´in kaybedilmesidir. Bunların yanı sıra Selanik özellikle 1900´lü yıllardan itibaren mutlak otoriteye karşı en önemlisi İttihat ve Terakki olan örgütlerin çalışmalarıyla şiddetlenen Meşrutiyet hareketinin de önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bu sebepledir ki Selanik´in Hasan Tahsin Paşa ve emrindeki kuvvetler tarafından savunma yapılmadan teslim edilmesi devletin durumunu göstermesi açısından önemli bir meseledir.

Anahtar kelimeler: Balkan Savaşları, Selanik, Hasan Tahsin Paşa

Name of Thesis: Thessaloniki During The Balkan Wars
Prepared By: Canan ŞAHİN

ABSTRACT

The Balkan Wars in 1912-1913, and its conclusions; it was one of the most important defeats of the Ottoman Empire which made history and caused the ending process approximately 600 years domination on Balkan lands. One of the most important results of the Balkan Wars is the loosing Thessaloniki which was the state´s opening to Europe and the loss of one of the important trade centers. In addition to this, Thessaloniki has been the city where the foundations of the Repupulican system were laid as a center of the constitutional monarcy movement, by working İttihat ve Terakki organization which became more and more important in the 1900s. This is why the surrender of Thessaloniki by Hasan Tahsin Pasha and his subordinates without any defense is an important issue how it shows the situation of the state.

Key Words: Balkan Wars, Thessaloniki, Hasan Tahsin Pasha.

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti için büyük öneme sahip olan Balkan coğrafyasında kozmopolit yapısıyla özel bir yeri olan Selanik vilayeti devletin bir nevi sonunu hazırlayan Balkan Savaşları´nın da önemli kilit noktalarından biri olmuştur. Osmanlı döneminde önemli bir kültür ve ticaret merkezi olan Selanik bu süreçte gerek Avrupa gerekse Balkanların gündemini oldukça meşgul eden ve savaşın Balkan ittifakı bloğunu oluşturan devletlerin de kendi aralarında ihtilaflı bölge olarak ilan ettikleri literatüre "Makedonya Meselesi" olarak geçen bölgenin önemli bir şehri olma vasfını korumuştur. Bu çalışmada daha kurulduğu dönemde Anadolu´ya tam anlamıyla hâkim olmadan Balkan coğrafyasında hâkimiyet kurarak imparatorluğunu buradan aldığı güç ile besleyen bir devletin hazin sonunu başlatan olaylarında yine aynı coğrafyada yaşandığı gerçeğinden hareketle yukarıda da değindiğimiz gibi bir kilit noktası olan Selanik şehrinin kaybı devletin iç ve dış sorunları çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmamız sırasında kaynaklarımızın çok çeşitli olması bizi özellikle Selanik´in teslimi konusunda ortaya atılan görüşler açısından nitelikli bir çalışma yaparak arşiv belgelerinden de yararlanmaya yönlendirmiştir.

Çalışmamızda "Balkan Savaşları Sürecinde Selanik" başlığı altında 1908-1913 yılları arasında yaşanan iç ve dış gelişmeler ekseninde bütün Balkanların ve Osmanlı Devletinin genel durumu ele alınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla çalışmamızın ilk bölümünde Balkan Savaşları´nın ve özelde Selanik şehrinin kaybedilmesinin sebeplerinin anlaşılabilmesi adına Osmanlı Devleti´nin 1913 yılı öncesindeki genel durumuna ve bu süreçte oldukça etkili bir siyasi yapı olan İttihat ve Terakki´nin faaliyetlerine değinilmiştir. İkinci bölümde Balkan Savaşları ve bu süreçte yaşanan iç ve dış gelişmeler anlatılmıştır. Son bölümde ise çalışmamızın asıl konusu olan Selanik şehrinin idari, ekonomik ve sosyal durumunun üzerinde durulduktan sonra şehrin kaybı ve bu kayıpta Balkan Savaşları´nda bölgeyi korumakla görevli olan Hasan Tahsin Paşa´nın bu kaybın yaşanmasındaki rolü farklı kaynaklara dayanılarak izah edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamın başından itibaren yardımını esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Sabri Can Sannav´a sonsuz teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmamızın hazırlık aşamasında yararlandığımız T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Başkanlığı çalışanlarına özverili yardımlarından dolayı teşekkür ediyoruz.

Canan ŞAHİN

NİSAN 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **İ**
ABSTRACT ..... **İİ**
ÖNSÖZ ..... **İİİ**
İÇİNDEKİLER ..... **V**
KISALTMALAR ..... **Vİİ**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE OSMANLI VE BALKANLARIN SİYASİ DURUMU

1. II. Meşrutiyetin İlanına Kadar Olan Süreç **5**
1.1. II. Meşrutiyetin İlan Edilme Sürecinde İttihat ve Terakki Selanik Genel Merkezinin Çalışmaları **17**
2. II. Meşrutiyetin İlanı ve Selanik'e Yansımaları **21**
3. II. Meşrutiyet Döneminin Osmanlı ve Balkanlar Açısından Önemli Hadiseleri **27**
4. 31 Mart Hadisesi ve Selanik´te Yapılan Hazırlıklar **34**

İKİNCİ BÖLÜM
1912-1913 BALKAN SAVAŞLARI

1. Balkan Savaşlarına Giden Süreçte Yaşanan Gelişmeler **43**
1.1. Balkan Savaşları Öncesinde Selanik ve Diğer Bölgelerde Askerlerin Terhisi Meselesi **63**
1.2. Balkan Savaşı Öncesinde Sırbistan´ın Selanik Üzerinden Silah Geçirme Meselesi **66**
1.3. I. Balkan Savaşı Öncesinde Devletlerin Tutumları ve Orduların Durumu **67**
2. I. Balkan Savaşı ve Sonuçları **77**
3. II. Balkan Savaşı ve Sonuçları **92**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SELANİK´İN KAYBEDİLMESİ VE HASAN TAHSİN PAŞA

1. Osmanlı Yönetiminin Son Dönemlerinde Selanik´in İdari, Sosyal ve Ekonomik Durumu 105
1.1. Selanik´te İdari ve Demografik Yapı 105
1.2. Selanik´te Sosyal Hayat 108
1.3. Selanik´te Ekonomik ve Ticari Faaliyetler 111
1.3.1. Selanik Sanayinin Gelişme Süreci 114
2. Selanik´in Kaybedilmesi ve Hasan Tahsin Paşa 116
3. Selanik´in Tesliminden Sonra Osmanlı Askerinin ve Şehrin Durumu……. 129
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 134
KAYNAKÇA 137
EKLER 157

KISALTMALAR

A.G.E:	Adı geçen eser
A.G.M:	Adı geçen makale
A.Ü:	Atatürk Üniversitesi
BKZ:	Bakınız
BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
ÇTTAD:	Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
DH. SYS:	Dâhiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı.
DİA:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DTCFD:	Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
ED:	Editör
HR. SYS:	Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı
İ. HR:	İrade Hariciye
İA:	İslam Ansiklopedisi
İSAM:	İslam Araştırmaları Merkezi
İUSBE:	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
SAD:	Sadeleştiren
TDV:	Türk Diyanet Vakfı
TTK:	Türk Tarih Kurumu
U.Ü:	Uludağ Üniversitesi
YKY:	Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Balkan Savaşları sürecinde Osmanlı Devleti´nin önemli merkezlerinden biri olan Selanik´in kaybedilmesi hadisesini ele aldığımız bu çalışmada sürecin daha iyi anlaşılabilmesi için devletin son yüzyıllarda içinde bulunduğu durumu özetlemenin gerekli olduğunu düşündük. Bu bağlamda devletin askeri, siyasi ve iktisadi gücünden çok şey kaybettiği XVIII. yüzyıl ve öncesi dönemde önemli dönüm noktalarını ele almaya çalışacağız. XVIII. yüzyılda devlette başlayan durgunluğun temellerini XVII. yüzyılda devletin Anadolu´daki ayaklanmalarla uğraşırken bir yandan da Avrupa ve Asya´da uzun savaşların içinde yer almasında arayabiliriz. Devlet gidişatının farkında olsa da yerleşmiş olan katı düzeninde etkisiyle bu konuda yapılmaya çalışılan yeniliklerin etkili olamadığını dönemin kaynaklarında görmekteyiz. Bu çabaların yetersiz kalması sonucunda devletin kurumlarında yaşanan yozlaşma eğitim, askeri, sosyal düzenin bozulmasına sebep olmuş, Avrupa´da yaşanan gelişmeler takip edilememiş ve birçok milleti içinde barındıran bu devletin güçsüz kalması milliyetçilik fikirlerini benimseyen bu milletlerin isyanlarını teşvik edici bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.

XVII. yüzyılda yapılan ıslahatların fikri altyapısına baktığımızda genellikle devletin en güçlü olduğu döneme yani eskiye dönme eğilimi olduğunu ve bozulan eski düzeni yeniden kurmaya yönelik yeniliklerin yapılmaya çalışıldığını görüyoruz; oysa değişen koşullara göre geleceğe yönelik yeniliklerin yapılması gerekiyordu. Nitekim şartların değiştiği bir devirde sadece ordunun en güçlü dönemine döndürülmesinin başarı getirmeyeceği muhakkaktı. Artık bir devlet güçlü olmak istiyorsa eğitim, sosyal, askeri her alanda kendini geliştirmesi ve gelişmelere ayak uydurması gerekiyordu. Ancak yüzyıllardır hüküm süren ve teokratik esaslara dayanan bir imparatorluğa yeni bir düzen getirmek pek kolay olmayacaktı. Nitekim işlevini tamamen kaybetmiş olan medreselere bile yeni bir düzen verilmesinde karşılaşılan zorluklar bu durumu net bir şekilde göstermektedir.

Devlete gerçekten yarar sağlayabilecek Avrupa şartlarına uygun bir ordu kurulması amacıyla başlayan Nizam-ı Cedid hareketi olarak adlandırılan III. Selim dönemi reformları da yukarıda bahsettiğimiz gibi yerleşmiş katı düzene karşı bir

tehdit olarak algılanmış ve padişah bunu hayatıyla ödemiştir[1]. II. Mahmut´un tahta çıkmasıyla başlayan dönemde idari, askeri ve sosyal alanda birçok yeni kurum oluşturulmasının yanı sıra devletin düzeninin bozulmasında büyük etkiye sahip olan Yeniçeri Ocağının kaldırılması önemli bir gelişme olarak tarih sayfalarında yerini almıştır[2]. Ancak devlete çok bir faydası olmasa da Yeniçeri Ocağı´nın kaldırılması ileride devletin askeri açıdan eksik kalmasına da sebep olmuştur. Bu süreçten sonra başlayan devleti düzene sokma çabalarının etkisiz kalmasında devletin mali açıdan zor durumda olmasının yanı sıra devletin topraklarını paylaşmak için Avrupa devletlerinin içine girdiği yarış ve devletin daha kurulduğu dönemden itibaren en önemli bölgesi olan Balkanlarda başlayan hareketlenmeler de etkili olmuştur.

Yerleşmiş düzen için önemli değişimler içeren Tanzimat dönemi olarak adlandıran Tanzimat Fermanı´nın ilanıyla başlayan ve Islahat Fermanı´nın ilanıyla devam eden süreç büyük umutlar barındırsa da istenilen sonuçlar alınamamıştır. Aksine zaten milliyetçi fikirlerle harekete geçen milletler kendilerine verilen haklarla daha da güçlenerek kendi devletlerini kurmak amacıyla daha etkili bir şekilde harekete geçmişlerdir. Bunun yanı sıra Osmanlı topraklarını paylaşma amacıyla hareket eden Avrupa Devletleri için yapılan bu yeniliklerin anlamı olmadığı sonraki süreçte özellikle Balkan devletlerinin isyanlarına verdikleri desteklerden net bir şekilde anlaşılmaktadır. Osmanlı yaptığı bu yeniliklerle sadece kaçınılmaz olan sonu biraz daha ertelemiştir. Balkan Savaşları´na giden süreçte kuşkusuz 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı hem Osmanlı hem de dünya siyasi tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu savaşın önemli sonuçlarından biri Osmanlı topraklarının paylaşılması sorununun yön değiştirmesidir. Bu savaşa kadar olan süreçte Osmanlı topraklarının Rusya ve Avusturya arasında paylaşılacağı düşüncesi hâkim iken bu savaştan sonra artık Osmanlı´nın yeni mirasçıları Balkan devletleri kendileri için verdikleri mücadele ile eskiden dâhil oldukları devletin toprakları için savaşmışlardır[3]. 1878 Ayestafanos Antlaşması ile kurulan büyük Bulgaristan kabul görmemiş olsa da Bulgaristan´ın hayali olarak varlığını sürdürmüş ve Berlin

[1] Ali İhsan Gencer- Sabahattin Özel, *Türk İnkılap Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 1994 (İkinci basım), s. 28.
[2] Ali İhsan Gencer- Sabahattin Özel, *a.g.e*. s. 28-29.
[3] Salim Aydın, *Balkanların Acı Yüzü*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s. 38.

Antlaşması´yla kurulan düzene başta Bulgaristan olmak üzere hiç bir Balkan devleti razı olmamıştır. 1878 tarihinden sonra Balkan devletleri Balkan Savaşları´na zemin hazırlayan mücadelelerine hız vermişlerdir. Bu süreçte ilk defa 1870 yılında Rum patrikhanesinden ayrı bir Bulgar kilisesi kurulmasıyla ortaya çıkan "Makedonya Meselesi" Balkan Savaşlarının en önemli sebebi olmuştur. Ulusal devletlerini kurma sürecinde bütün Balkan devletleri yeni devletlerini geçmişte milletlerinin kurduğu büyük imparatorluklara dayandırma çabası içine girdiklerinde XX. yüzyılın başında Selanik, Manastır ve Kosova illerinin neredeyse tümünü kapsayan Makedonya bölgesi hepsinin hak iddia ettiği tartışmalı bir rekabet alanı olmuştur[4]. Bunun bir sonucu olarak I. Balkan Savaşı´ndan sonra yaşanan II. Balkan Savaşı´nın sebebi yine bu bölgenin paylaşılma meselesi olmuştur.

Tarihi süreçte dışarıda yaşanan olayların yanı sıra Osmanlı iç siyasi hayatında yaşanan çekişmelerin özellikle Balkan Savaşları´nda alınan yenilgide önemli etkileri olduğunu tartışmasız bir gerçektir. 1876´da I. Meşrutiyet´in ilanıyla başlayan II. Abdülhamit döneminde bir süre kesintiye uğrayan ancak daha sonra II. Meşrutiyetin 1908´de ilan edilmesiyle devam eden sürecin özellikle bu ikinci kısmında siyasi hayatta yaşanan çekişme ve ordunun siyasete eskiye göre çok daha fazla müdahil olması askerlerin askerlik görevlerini ihmal ederek makam mevki peşinde koşması Osmanlı için başlayan felaketler silsilesinin önemli noktalarından birini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde ayrıntılı olarak yer vereceğimiz Selanik merkezli olarak kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı Devleti´nin son döneminde askerlerin siyasete ne derece dâhil olduğuna güzel bir emsal teşkil etmektedir. Bu iç ve dış gelişmelerin ışığında Osmanlı Devleti için daha kurulduğu dönemde Anadolu´da tam manasıyla hâkimiyet kurmadan geçilen ve devletin her açıdan en çok geliştiği bölge vasfına sahip olma özelliğini taşıyan Balkanlar önemini devletin yıkılış sürecinde de hissettirmiş ve bölgenin kaybedilmesi sonun başlangıcı olmuştur. Bu bağlamda bölge özelinde baktığımızda çalışmamızın konusu olan Balkan Savaşları sürecinde Selanik´in kaybedilmesi tartışmalı bir konu olmakla

[4] Kemal Karpat, *Balkanlar´da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 8.

birlikte savaşta umudun tükendiği nokta olmuştur. Şehri savunmakla görevli olan Hasan Tahsin Paşa´nın 25.000 askeriyle birlikte Yunanlılara teslim olması zaten kötü olan ordunun moralini daha da bozarken aynı zamanda günümüzde devam etmekte olan savunulabilecek durumda iken Selanik´in teslim edildiği tartışmalarına da kaynakların ışığında bir açıklık getirmek açısından çalışmamızın önemli bir konuyu aydınlatacağını umut ediyoruz.

Yukarıdaki değerlendirmemizde devlet için önemini ifade etmeye çalıştığımız yüzyıllarca Türk hâkimiyetinde kalmış Balkanlar kaybedilmesine rağmen Türkiye Cumhuriyeti için hali hazırda hala hayati öneme sahip bir bölge olma vasfını devam ettirmektedir. Bütün bu savaşlar ve mücadeleler sonucunda yaşanan büyük göçlerle Türkiye´ye gelip yerleşmiş olan Türklerin yanı sıra bütün zorluklara rağmen yaşadıkları toprakları terk etmeyen birçok Türk ve Müslüman halen Balkan Devletleri sınırları içerisinde yaşamaktadır. Bu sebeple bölge ile aramızdaki bağ kültür, din ve dil üçgeninde devam etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti´nin kurulmasından sonra Osmanlı Devleti´nin Balkanlarda bıraktığı mirasa sahip çıkmak yeni devletin en önemli görevleri arasında yer almış ve bu görev hiç kuşkusuz sonsuza kadar devam edecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ VE BALKANLARIN SİYASİ DURUMU

1. II. Meşrutiyetin İlanına Kadar Olan Süreç

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti bir yandan Osmanlı topraklarını paylaşmak isteyen devletlerle mücadele etmeye çalışırken diğer yandan Fransız ihtilalinin getirdiği milliyetçilik akımları sonucunda yüzyıllardır devletin hakimiyetinde yaşayan ancak şimdi birbiri ardına ayaklanan milletlerin isyanlarıyla başa çıkmaya çalışıyordu. Devlet yönetiminde yapılacak bazı yeniliklerle içte ve dışta yaşanan bu sorunların halledilebileceği düşünülmüştür. II. Mahmut döneminde Sened-i İttifakla başlayan padişahın yetkilerini kısıtlamaya yönelik çalışma Tanzimat ve Islahat Fermanları ile devam etmiştir[5].

Tanzimat´ın temelleri nasıl III. Selim ve II. Mahmut´u içine alan uzun yılların birikimi ile atılmış ise I. Meşrutiyette mayalanma açısından Tanzimat yıllarına dayanır. Bu süreçlerin arasındaki en önemli fark Tanzimat dönemi reformcuları merkezi otoriteyi güçlendirmeyi amaçlarken yine bu dönemde yetişen Batılı aydınlar, Batı uygarlığının üstünlüğünün kaynağının halkın sahip olduğu geniş hak ve hürriyetler ve parlamentolu demokratik sistem olduğunu düşünmüşlerdir[6]. Bu uzun süreçte yapılan yeniliklerin bir sonuç getirmemesi ve merkezi yönetimin baskısının giderek artması artık Batıyı örnek alarak yapılan yeniliklerin yeterli olmadığını açıkça göstermiştir. Bu sebeple siyasi rejimin değiştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur[7].

Abdülaziz döneminde Batılı devletlere verdikleri sözde destekler karşılığında verilen ekonomik kolaylıklar ve borçlanma politikası Osmanlı ekonomisinin daha da kötüleşmesine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra devletin

---

[5] Hayati Hazır, *Tanzimat´ın 150. Yıl Dönümü Sempozyumu*, Bildiriler, Ankara 1991, s. 217.
[6] Kenan Olgun, *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı´ nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2008, s. 10-11.
[7] Şükrü Karatepe, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yayınları İstanbul 1997 (İkinci Baskı), s.69.

zayıflığını fırsat bilerek yıllarca devletin hâkimiyetinde yaşamış olan milletlerin ayaklanması Tanzimat´ın "siyasal birliği yeniden kurma formülü" nün iflasını göstermiştir. Ayrıca dış müdahaleler umulanın aksine daha da artmıştır. Bu siyasi buhranın yanı sıra merkezi yönetiminin baskısının artması siyasal muhalefetin doğmasına sebep olmuştur. Muhalefetin ilk harekete geçişi 1859 yılında sanıkları Kuleli Kışlası´nda yargılandığı için Kuleli Vakası adıyla anılan başarısız bir darbe girişimidir[8].

Tanzimat döneminin asıl muhalefet hareketini Genç Osmanlılar ortaya çıkardı. Meşrutiyet döneminin temellerini atan yeni yönetim anlayışını savunan hareketin öncüleri Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa gibi şair ve yazarlardı. Bu aydınlar devletin durumunun düzelmesinin bağımsız kurumlara bağlı olduğunu bunun için öncelikle halkın eğitilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu amaçla halka ulaşmanın en kolay yolu olan gazete çıkarmaya başlamışlardır[9]. Bu dönemde sadece gazete çıkarmakla yetinilmemiş meşruti bir yönetim kurmak amacıyla gizli örgütlerde kurulmuştur. Kurucuları genellikle varlıklı gençlerden oluşan Genç Osmanlı hareketinin örgütü, 1865´te İstanbul´da gizlice kurulan "*İttifak-ı Hamiyyet*" tir[10]. 1867´deki başarısız darbe girişiminden sonra Avrupa´ya kaçan örgüt üyeleri "*Genç Osmanlılar Cemiyeti*" adı ile yeniden örgütlendiler. Cemiyet 1871 yılında Abdülaziz´in keyfiyeti döneminde dağılmış olsa da 1876´ya kadar devam eden mücadelelere bir yön vermiştir. Genç Osmanlılar aradıkları lideri Mithat Paşa´nın şahsiyetinde bulmalarından sona çalışmalarına hız vermişlerdir[11].

Hükümetin sıkı denetimine rağmen Meşrutiyet fikri aydınlar arasında devam ettiği gibi devlet adamları ve askerler arasında da taraftar bulmuştur. Nihayet Hüseyin Avni Paşa´nın başında bulunduğu bir askeri darbe ile Abdülaziz tahtan indirilerek yerine 30 Mayıs 1876´da V. Murat tahta çıkarıldı[12]. Ancak yeni padişahın

---

[8] Nevin Yazıcı, *Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti*, TTK, Ankara 2002, s. 44-45; William Hale, (çev. Ahmet Fethi), *Türkiye´de Ordu ve Siyaset*, Hil Yay, İstanbul 1996, s.33.

[9] Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye´de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1979, s. 53.

[10] Nevin Yazıcı, a.g.e. s. 59-60.

[11] Abdullah Şeref, *Tarih Konuşmaları*, Kavram Yayınları, İstanbul 1978, s. 133. (Aktaran: Bülent Tanör, *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 124).

[12] Cevdet Küçük, Murad V, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 31, s. 184.

üst üste gelen olayların etkisiyle hastalanması sebebiyle üç ay gibi kısa bir süre sonra yerine Meşrutiyeti ilan etmesi şartıyla II. Abdülhamit 31 Ağustos´ta tahta çıkarıldı[13]. Tahta çıkmasından sonra Abdülhamit´in talimatıyla 30 Eylül 1876 tarihinde anayasanın hazırlanması amacıyla Mithat Paşa´nın başkanlığını yaptığı "Cemiyet-i Mahsusa" adıyla bir komisyon kurulmuştur. Yapılan uzun çalışmalar sonucunda ilk Türk Anayasası Kanun-i Esasi´nin 23 Aralık 1876´da ilan edilmesiyle Birinci Meşrutiyet Dönemi başlamıştır[14].

Türk demokrasi tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahip olan bu anayasanın ilanı yabancı devletlerin Osmanlı Devleti´nin iç işlerine karışmasını engellemek ve Avrupa´ da olumlu bir hava uyandırmak amacıyla İstanbul´da Balkan meselelerini konuşmak için toplanan Tersane Konferansı´nın toplandığı güne denk getirilmiştir[15]. Ancak anayasanın ilanı beklenilen sonuçları vermediği gibi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı´nın ağır bir hezimetle sonuçlanması ve devletin Balkanlarda birçok toprak kaybetmesi sonucunda Padişah büyük umutlarla ilan edilen anayasayı yürürlükten kaldırarak meclisi kapatmıştır. Sonuç olarak iki yıl süren parlamentolu hayatı otuz yıldan fazla süren katı bir istibdat dönemi izlemiştir[16]. İstibdat döneminde Kanun-i Esasi´nin mimarı Mithat Paşa başta olmak üzere Meşrutiyet yanlıları uzaklaştırılmış, basın ve yayına ciddi bir sansür getirilmiştir. Bu dönem her yönden büyük baskı altında geçmiş olsa da bu rejime karşı meşruti yönetimin geri getirilmesi amacıyla bir muhalefet hareketi başlatılmıştır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi 1878 yılında başlayan ve II. Abdülhamit´in bütün yetkileri kendinde topladığı sıkı bir denetim düzeni olan İstibdat döneminde özellikle kurumsal modernleşme çerçevesinde Avrupa benzeri eğitim veren yeni okulların açılması bütün kısıtlamalara rağmen özgürlük ve Meşrutiyet fikirlerinin yeniden canlanmasına zemin hazırlamıştır. Avrupa´da faaliyet gösteren Genç Türklerin derneklerine paralel olarak İstanbul, Suriye ve Makedonya gibi Osmanlı memleketlerinde de dernekler kurulmaya başlandı. Bunların en önemlisi kuşkusuz

---

[13] Sina Akşin, "Birinci Meşrutiyet Meclisi Mebusanı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt. XXV*, No: 1 (Mart 1970), s. 19-20.
[14] Sadi Irmak, Devrim Tarihi, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1967, s. 97.
[15] Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (çev. Mehmet Harmancı), Cilt. II, Eren Yayınları, İstanbul 1983, s. 219.
[16] Cezmi Eraslan- Kenan Olgun, *Osmanlı Devleti´nde Meşrutiyet ve Parlamento*, 3F Yayınları, İstanbul 2006, s. 36.

1889 yılında Tıbbiye talebeleri Abdullah Cevdet, İshak Sükûti, İbrahim Temo ve Mehmed Reşid tarafından kurulan İttihadı Osmani Cemiyeti idi. Cemiyetin amacı Meşrutiyetin yeniden ilanı, Osmanlı tebaasının can, mal, vicdan ve hürriyet haklarını korumaktı. Cemiyetin iç örgütlenmesinde çeşitli gizli örgütlerin çalışma şekli örnek alınmıştı. Her üye yalnız kendisini örgüte davet eden kişiyi tanıyacak yani hücre usulüyle çalışılacaktı[17].

Sonraki süreçte İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alacak olan İttihadı Osmani Cemiyeti İstanbul´da aydın çevre arasında gördüğü desteğinde etkisiyle hızlı bir şekilde yayıldı. İstanbul´un bütün mahallelerinde ve resmi dairelerde şubeleri açıldı. İstanbul´da Serasker kapısında bulunan Serasker yaveri Şefik Bey´in başında bulunduğu şube ile başında Şeyh Naili Efendi´nin bulunduğu Samatya şubesi en önemli şubelerdi. Bu sırada Birinci Tümen Kumandanı Kazım Paşanın ve Mizan isimli gazeteyi yayınlayan gerçek bir vatansever ve özgürlük taraftarı olan Murat Bey´in de katılmaları cemiyetin gücünü daha da artırdı. Ancak bu sırada bazı hadiseler sonucunda bu gençlerden ve faaliyetlerinden padişahın haberi olunca bazıları yakalanırken bazıları da kaçtı. Avrupa´ya kaçan gençler Paris´te Murad ve Ahmet Rıza Bey´in etrafında toplanarak faaliyetlerine devam ettiler[18].

İttihat ve Terakki genel merkezi yaşanan gelişmelerin etkisiyle Fransa´ya taşınmış oldu. Bütün denetimlere rağmen çeşitli yayınlar yine yurda sokulmaya devam edildi. İttihat ve Terakki´nin yayınları arasında Ahmet Rıza Bey tarafından Fransa´da çıkarılan Meşveret Gazetesi ve Murad Bey´in Mısır´da çıkmaya devam eden Mizan gazetesi önemli bir yer tutuyordu. Abdülhamit´in faaliyetleri ile Fransa, İsviçre ve Belçika´da yayınlanmasına büyük zorluklar çıkarılması sonucunda Ahmet Rıza Bey Cenevre´ye gelerek Murad Bey ile birlikte Meşveret Gazetesini burada çıkarmaya başladı[19]. Mısır, Fransa ve İsviçre İttihatçılar için bu aşamada önemli şehirler olmuştur.

---

[17] Süleyman Kani İrtem, *Yıldız ve Jön Türkler, İttihat-Terakki Cemiyeti ve Gizli Tarihi,* (Yayına Hzr: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 1999, s. 12-13; Mithat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi cilt VI*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 3401.

[18] Niyazi Berkes, Türkiye´de Çağdaşlaşma, (Yayına Haz. Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012(17. Baskı), s. 394-395.

[19] Mithat Sertoğlu, *a.g.e*. s. 3401-3403.

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarihinde bir dönüm noktasını ifade eden ilk kongresini 1902 tarihinde Paris´te yapmıştır. Kongreye Prens Sabahattin, Ahmet Rıza, İsmail Kemal, İsmail Hakkı Paşa, Mahir Sait, Halil Ganem, İbrahim Temo ve Dr. Nazım gibi İttihat ve Terakkinin ileri gelen isimleri yanında Ermeni ve Rumlardan bazı temsilciler de katılmıştır. Bu kongrede iki farklı fikir ortaya çıkmıştır: genel olarak herkes tarafından desteklenen Prens Sabahattin ve İsmail Kemal Bey´in savunduğu ilk görüş sadece neşriyatla mücadelenin yetmeyeceği yapılacak bir inkılap için askeri güçlerden faydalanılması gerektiği yönündeydi. Ermenilerin ortaya attığı ikinci görüş ise yabancı hükümetlerin desteğini alarak ıslahat yapılmasını zorunlu kılmaktı[20].

Ermeni ve Rum delegeler ile ittihatçılardan Prens Sabahattin ve İsmail Kemal Bey´in bu fikri kabul etmesine karşılık Ahmet Rıza ve Dr. Nazım yabancı müdahalesine karşı çıktılar. Böylece kongrede bir ikilik ortaya çıktı. Kongre sonucunda oluşturulmasına karar verilen daimi komiteye yabancı müdahalesine taraftar olan Prens Sebahattin, İsmail Kemal, İsmail Hakkı ve üç Hristiyan seçildi. Ermeniler bu sırada zaten Doğu Anadolu´da çıkardıkları isyanları Müslümanların kendilerini katletmesi olarak kamuoyuna duyurarak yabancı müdahalesini sağlamaya çalışıyorlardı[21].

Yukarıda bahsettiğimiz gibi ortaya çıkan bu fikir ayrılıkları sonucunda cemiyet yabancı müdahalesini isteyerek Prens Sabahattin Beyin başkanlığında "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet" adı altında birleşen birinci grup[22] ve yabancı müdahalesine karşı çıkarak Ahmet Rıza Beyin başkanlığında "Terakki ve İttihat" adı altında birleşen ikinci grup olarak ikiye bölünmüş oldu. Yurt içinde ve dışındaki çeşitli örgütlerle ilişki kurarak Osmanlı coğrafyasında geniş bir alana yayıldılar. Özellikle Balkan coğrafyasında zayıf olan Osmanlı otoritesinin de etkisi ile hızlı bir şekilde geliştiler. Bu çalışmalara rağmen halkın Meşrutiyet

[20] Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara 2017, s. 81; Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye´nin Yakın Tarihi,* İmaj Yayıncılık, Ankara 1996, s. 40-41.
[21] Erneste Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, (çev. Nuran Yavuz) Pozitif Yayınları,İstanbul 2017, s. 89-90.
[22] Erneste Ramsaur, *a.g.e*. s. 106.

yanlılarındansa II. Abdülhamit´e daha çok destek vermesinin sebebi kuşkusuz padişahın İslamcı bir politika izlemesiydi[23].

Meşrutiyeti yeniden ilan etme yolunda var olan örgütlerin yanı sıra yeni örgütlerde oluşuyordu. Bunlardan biri de Harp Akademisi´nde öğrenimini bitirdikten sonra yüzbaşı olarak süvari stajını yapmak üzere Suriye´ ye gönderilen Mustafa Kemal tarafından kurulmuştur. Mustafa Kemal daha öğrenci iken savunduğu fikirleri daha etkili şekilde dile getirebilmek amacıyla Tıp Okulunun son sınıfında iken siyasetle uğraştığı için Şam´a sürülen ve burada küçük bir dükkânda ticaretle uğraşan doktor Mustafa (Cantekin) ile birlikte "Hürriyet" derneğini kurmuştu. Derneğin amacı mevcut yönetimi askeri yapılanma ile değiştirmekti. Mustafa Kemal Bey derneğin etkinlik alanını artırmak amacıyla Kudüs, Yafa ve Beyrut gibi şehirlere giderek buralarda bir teşkilatlanma başlatmıştı. Ancak bu bölgelerde istenilen etkiler alınamayacağından Selanik´e giderek orada bir teşkilat kurmaya girişti. Makedonya´nın önemli liman şehirlerinden biri olan Selanik devletin denetiminin daha az olması sebebiyle bu tür çalışmalar için daha uygun bir ortama sahipti[24].

İçinde barındırdığı Türk, Bulgar, Yahudi ve Rum nüfus sayesinde kozmopolit bir şehir olan Selanik yapıları itibari ile bir Türk şehri olsa da sosyal hayat bakımında Avrupa´ya yakın bir şehir hayatı vardı. Avrupa devletleri ile yakın ilişkileri sayesinde hürriyet ve özgürlük fikirlerinin daha rahat hayat bulabildiği bir ortama sahipti. Ayrıca ordu merkezi olması da devlet yönetiminde yapılacak değişikliğin ordudan destek alınarak yapılacağı düşünüldüğünde önemli bir anlam ifade etmektedir[25]. Burada Türk subayları ve Jandarma kuvvetlerini düzenlemek üzere görevlendirilen yabancı subaylarla mecburiyet gereği yapılan görüşmelerin Türk askeri açısından başkası tarafından denetlenmek istibdat yönetiminin suçu görülerek hoş karşılanmazken Avrupalı subaylarla yapılan fikir alışverişleri faydalı olabiliyordu.

---

[23]Kenan Ongun, *a.g.e*. s. 30; Niyazi Berkes, *a.g.e.* s. 395-401.
[24] Abdurrahman Çaycı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi Hayatı ve Eserleri,* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002, s. 8.
[25] Hatem Türk, *10 Temmuz Meşrutiyet Bayramı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 29.

II. Abdülhamit denetimin az olması yanında Mustafa Kemal´in Selanikli olması da ona burada tanıdığı insanlarla iletişim kurabilme ve çalışma imkânı sağlıyordu. Mustafa Kemal´in Selanik´te kurduğu Hürriyet Derneği´nin kurucuları arasında Ömer Naci, Hüsrev Sami, Hakkı Baha (Pars), Hoca Mahir ve Bursalı Tahir vardı[26]. Mustafa Kemal şüphe çekmemek için yeniden Şam´a dönmek zorunda kalması sonucunda lidersiz kalan dernek yeterince gelişememiş olsa da bir süre sonra yabancı devletlerin Makedonya sorununu yoğun müdahalesi sebebiyle Selanik´teki aydın çevre yeniden harekete geçti. Mustafa Kemal Bey Suriye´ ye döndükten sonra Talat, Tahir, Naki, Mithat Şükrü ve Ömer Naci Beyler bir araya gelerek onun yönlendirmesi ile Osmanlı Hürriyet Cemiyeti´ni kurdular[27].

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti bir süre sonra çalışmalarını hızlandırmak amacıyla Paris´te çalışmalarını sürdüren İttihat ve Terakki Cemiyeti´yle temasa geçti. Bu iki cemiyetin birleşmesi ile Paris Genel Merkezi dış genel merkez olarak adlandırılıp ülke dışındaki şubeler buraya bağlandı. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ise İttihat ve Terakki Cemiyeti´nin Selanik´teki iç genel merkezi haline geldi ve ülke içindeki şubeler buradan yönetilmeye başlandı. Bu arada Mustafa Kemal Bey de kendisini 20 Haziran 1907´de Selanik´teki üçüncü orduya tayin ettirerek Ordu Müşirliği kurmay heyetindeki görevine başladı[28]. Ayrıca Selanik-Üsküp demiryolunun teftiş görevinin kendisine verilmesi sayesinde İttihat ve Terakki teşkilatının faaliyetlerini artırma imkânı buldu.

Birleşmeden sonra Paris Genel Merkezi ülke dışında Osmanlı uyruklu kişiler tarafından kurulmuş olan ve İstibdat yönetimine karşı faaliyette bulunan devrimci dernekler ile Meşrutiyet´in ilanını sağlamak amacıyla görüşmeye başladı. Bunların en önemlisi kuşkusuz Osmanlı hanedanına mensup Prens Sabahattin tarafından kurulmuş olan Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti idi. Cemiyetin üyeleri arasında Türkler dışında Araplar, Arnavutlar ve Ermeniler de bulunuyordu.

---

[26] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Cilt IX*, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 9.
[27]“ Ercan Uyanık, İttihat ve Terakki´nin Gelişiminde Osmanlı Balkanlarının Rolü: İhtilal Makedonya´da Başlar“, *Yeni Türkiye 66/2015*, s. 4.
[28] Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3409.

Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti görünürde İttihat ve Terakki ile benzer amaçlarla kurulmuş olsa da iki cemiyetin aynı çerçevede bir araya gelmesine engel olan bazı sebepler vardı. Bunlardan ilkine bakacak olursak; İttihat ve Terakki Cemiyeti yabancı devletlerin müdahalesi olmadan vatanın içindeki güçle istibdat yönetimine son vermek isterken, Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti ise İstibdat yönetiminin Avrupa müdahalesi olmadan yıkılamayacağını düşündüğünden özellikle de İngiltere´nin yardımını gerekli görüyordu[29]. Anlaşma zemini sağlanamayan bir diğer nokta ise İttihat ve Terakki yönetimi Meşrutiyetin ilanından sonra kurulacak idarede merkeziyetçilik ilkesini savunurken adının da ifade ettiği gibi Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti´nin Ademi merkeziyet yani yerel yönetimlerin güçlü olduğu bir idare biçimini savunmasıydı[30]. İki cemiyet arasındaki diğer bir önemli ayrım da hükümet sisteminde izlenecek ideoloji ile alakalıdır. İttihat ve Terakki ideoloji olarak Türkçülük, İslamcılık ve Osmanlıcılığı benimserken Adem-i Merkeziyet Cemiyeti´nin Türkçülük ilkesini reddetmesi de sağlanmaya çalışılan anlaşma zemini önündeki engellerden biriydi[31].

Bu dönemde istibdat yönetimine karşı faaliyet yürüten gruplardan biri olan Arnavutlar genellikle küçük gruplar halinde çalışıyorlardı. Arnavut grubundan İsmail Kemal ve Faik Beyler "Arnavutluk´un Selameti" ve "Arnavutluk" isimli gazeteler çıkarıyorlardı. Çalışmaların amacı Arnavutluk bağımsız olmasa bile en azından muhtariyet verilmesini sağlamaktı. Bu açıdan bakıldığından Adem-i Merkeziyet sistemini savunan Prens Sabahattin´in Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti´ne daha yakın oldukları düşünülebilir. Bu fikri yapı ile İttihat ve Terakki ile anlaşma zemini bulmalarının zor olması anlaşılabilecek bir durumdur. Bu sırada mevcut durumdan faydalanan Araplar da batı siyasi çevrelerinde "Arap Meselesi" başlığı altında tartışılan konuları Arap Milliyetçiliği haline getirerek Türklere karşıt söz ve eylemlerle Arapların bağımsızlığı üzerine çalışmaya başlamışlardı[32].

---

[29] Rukiye Akkaya Kia, "Saraylı Bir Muhalifin Siyasi Mücadelesi: Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti", *Hukuk Araştırmaları Dergisi- Prof. Mehmet Akif Aydın´a Armağan Sayısı*, Ankara 2015, s. 316.

[30] Durdu Mehmet Burak, "Osmanlı Devleti´nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", *OTAM*, Sayı: 14, Ankara 2003, s. 298.

[31] Niyazi Berkes, a.g.e. s. 402-411; Yaşar Semiz, "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 35, Yıl: 2014, s. 226.

[32] Enver Ziya Karal, *a.g.e*. s.16; Yaşar Semiz, *a.g.e*. s. 230.

İstibdat yönetimine karşı faaliyet yürüten bir diğer grup da Taşnakitsiyon ve Hınçak isimli ihtilal cemiyetlerinin de kurucusu olan Ermenilerdi. Yabancı devletlerden de yardım gören Ermeni gruplarının amacı Türkiye´deki Ermenilere muhtar bir yönetim kazandırmaktı[33]. Amaçları doğrultusunda da tahmin edileceği gibi Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti´nin programına daha yakındılar[34]. 1907 yılında yapılan kongre öncesinde Cenevre´deki Ermeni Taşnakitsiyon Cemiyeti, Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti´ne ve İttihat ve Terakki Cemiyeti´ne kongrede bazı önemli konuların görüşülmesi için bir delege kabul edilmesini istediklerine dair birer mektup göndermiştir. Nitekim bundan birkaç gün sonra Malumyan isimli bir Ermeni delegesi Sabahaddin Bey´in yazıhanesine gelerek bir program etrafında toplanmayı kendisine teklif etmiştir.

Bu teklifin uygun bulunmasından sonra esasların görüşülmesi amacıyla Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti´nden Doktor Nihat Reşad ve Fazlı Bey, İttihat ve Terakki grubundan Doktor Bahaeddin Şakir ve Hüsrev Sami Bey, Ermenilerden de Malumyan ve diğer bir kişi Prens Sabahattin Bey´in Berlin Sokağı´ndaki ofisinde bir araya geldiler. Bu toplantı da amaçlarını açıkça dile getiren Ermeniler Sultan Abdülhamit´e yapılan suikastın başarısız olması sebebiyle maddi açıdan ağır kayıpların yaşanmasının yanı sıra Ermenilerin tek başına hareket etmesinin memleket ve kendileri için zararlı olacağını söyleyerek herkesin istediği hedefe ulaşabilmek amacıyla ortak bir program hazırlanmasını ve bu programın esaslarının şimdiden belirlenmesini önermişlerdi[35]. Bu öneri bütün gruplar tarafından kabul görmüşse de içeriğe girildiğinde bazı anlaşmazlıklar çıkmış özellikle yukarıda da bahsettiğimiz gibi güçlü bir merkeziyet sistemini savunan İttihat ve Terakki´nin başında bulunan Ahmed Rıza Bey Ermeni ve Arnavut gruplarının bağımsızlığına fırsat verebilecek ilkelerin kabulüne itiraz etmiş olsa da Doktor Bahattin Şakir Bey ve Ermenilerin baskısı sonucunda ortak bir karara varılmıştır.

---

[33] Bayram AKÇA, "1915 Ermeni Tehciri ve Mondros Mütarekesi'nden Sonra Kurulan Osmanlı Hükümetlerinin Olaya Bakışı" *Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri*, (Ed. İdris Bal- Mustafa Çufalı), Lalezar Kitabevi, Ankara 2006, s. 437.

[34] Bülent Demirbaş(yayına hazırlayan), *İbrahim Temo´nun İttihat ve Terakki Anıları*, Arda Yayınları, İstanbul 1987, s.171.

[35] Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000, s. 287.

Cemiyetlerin ortak bir zeminde anlaşma sürecinin hızlanmasında etkili olan bazı gelişmelere de değinmek gerekirse; 1907 yılında Osmanlı Devleti ile en ilgili iki devlet olan İngiltere ve Rusya, uzun bir süredir Asya´da devam eden anlaşmazlıklarını bir anlaşma ile çözüme kavuşturmuşlardır. Bunun yanı sıra aynı yıl İngiltere kralı kral Edward´ın Paris´e yaptığı ziyaret iki ülke arasında yaşanan yakınlaşmayı göstermesinin yanında Almanya ve Avusturya´ya karşı üçlü bir ittifak kurulabileceğinin de işaretiydi. Bu gelişmelerin de gösterdiği gibi önceden beri Rusya´nın Osmanlı Devleti üzerindeki emellerinin önünde engel olan Fransa ve İngiltere artık kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti´ni korumayacaktır[36]. Diğer yandan Rusya ile Avusturya arasında Makedonya sorununun çözümü için oluşan birlikte Makedonya´nın paylaşılması ve Osmanlı Devleti´nin elinden çıkması söz konusu ediliyordu.

Makedonya´nın paylaşılması düşüncesi Türkleri olduğu gibi Arnavutları da endişelendirirken, Ermeniler de amaçlarını İngiltere´nin kendilerini sadece Osmanlı´ya karşı değil Rusya´ya karşı da koruması ile gerçekleştirebileceklerine inanmışlardır. Ancak 1907´de Rusya Ermenilerin de karışmış olduğu liberal bir hareketi bastırmış ve onlara karşı daha temkinli davranmaya başlamıştır. Rusya ile dost olması sebebiyle İngiltere´nin desteğini kaybeden Ermeniler için İstibdat yönetimine karşı harekete geçmiş olan devrimci Türk Örgütleri ile anlaşmak en iyi çözüm gibi görünüyordu. Bahsi geçen bu sebeplerin de etkisi ile İstibdat yönetiminin yıkılması ortak zemininde sağlanan anlaşmaya göre 27 Aralık´ta toplanacak kongrede katılacak cemiyetlerin yapılarına zarar verecek kararların alınmaması, cemiyetler arasındaki tartışmalara son verilmesi, İstibdat yönetimine son verilmesinden sonra Meşrutiyet´in ilanı ve Osmanlı Devleti´nin bağımsızlığının korunması konularının görüşülmesi kabul edilmiştir[37].

27 Aralık 1907´de Paris´te toplanan ve üç gün süren toplantıya İttihat ve Terakki Cemiyeti, Teşebbüs-i Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti, Ermeni Taşnakitsiyon Cemiyeti, Mısır Cemiyeti İsrailiyesi, Ahd-ı Osmani Mısır Cemiyeti ile Ermeniler ve Araplar tarafından yayınlanan bazı gazete ve dergilerin temsilcileri

[36] Necdet Hayta-Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti´nde Yenileşme Hareketleri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2010, s. 195.
[37] Enver Ziya Karal, *a.g.e*. s. 18.

katılmışlardır[38]. Arnavut ve Rumlar kongreye katılmamışlardır. Prens Sabahattin, Ahmet Rıza ve Malumyan kongreye sıra ile başkanlık etmişlerdir[39]. Başkanların demeçleri ile başlayan kongrede daha sonra hazırlık komitesi tarafından belirlenen konular görüşülmüştür. Bu sırada Ahmet Rıza Bey´in halifelik ve saltanat makamının saklı tutulacağı konusunda bir karar alınmasını istemesi kongrede gerginliğe sebep olmuştur. Prens Sabahattin Bey bu konunun ancak kurucu mecliste görüşebileceğini ifade ederken, Ermeniler tarafından da benzer bir tepki ile böyle bir kongrede halifelik ve saltanatın konuşulamayacağı belirtilmiştir. Nitekim taraflar ortak bir zeminde anlaşmanın gerekli olduğunu düşündükleri için karşılıklı anlayışla bu fikir ayrılıklarının üstünü kapattılar[40].

İttihat ve Terakki Paris Genel Merkezi kongreden önce hazırladığı esaslarda Meşrutiyeti geri getirmek gibi beklenebilecek ilkeler dışında saltanatta veraset usulünün değiştirilmemesi, Osmanlı Devleti içinde teşkilatı olmayan komitelerin kongreye kabul edilmemesi, yabancı müdahalesinin asla kabul edilmeyeceğinin bildirilmesi ve basına da duyurulması, ülkede yabancı müdahalesine fırsat verebilecek faaliyetlerin kesinlikle yapılmaması, harekete geçilecek alanların sınırlandırılması özellikle Erzurum gibi yerlerde Ermenilerin İttihat ve Terakki´nin bilgisi olmadan ihtilal hareketlerine katılmaması gibi esasların gündeme getirilmesi dış müdahale korkusu ve Türk olmayan örgütlere karşı olan güvensizliği açıkça göstermektedir[41].

Kongrenin bittiği gün yayınlanan bildirideki esasları özetleyecek olursak[42]:

1. Osmanlı devleti içinde yaşayan milletler arasında birlik kurulmuştur.
2. Bu kötü idarenin yükü Müslümanlara yüklenirken aynı zaman da Abdülhamit iktidarından en büyük zararı da onlar görmektedir.
3. Abdülhamit Osmanlı milletine düşman etmiştir.

---

[38] Satılmış Gökbayır, "Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti´nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3-1) s. 70-71.
[39] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 18.
[40] Orhan Örs, Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı: 51, Bahar 2013, s. 679-716.
[41] Sina Akşin, *a.g.e.* s. 113-114.
[42] Ahmet Bedevi Kuran, a.g.e. s. 291; Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, Cilt: I-Kısım: I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 398.

4. Ermeni ve Araplara karşı uygulanan politikalar padişahın "Kızıl sultan" ve "Büyük Katil" unvanlarını kazanmasına sebep olmuştur.

5. Milletin maddi ve manevi bütün değerleri eritilmektedir.

6. Ülke sefalet içinde ve basın baskı altındadır.

7. Vergiler yalnızca hafiyelere ve dış basında padişahı öven haberler yaptırmak amacıyla yabancı gazetecilere dağıtılmaktadır.

8. Dış siyasette padişahın izlediği Alman yanlısı politika yüzünden bugüne kadar Osmanlı Devleti´ni korumuş olan İngiltere ve Fransa desteği kaybedilmiştir.

9. Bunların yanı sıra haksız vergiler ve güvenlik sorunları yüzünden köylü, çiftçi ve tüccarların işlerini yapamayarak sefalet içinde olduğu üzerinde durulmuştur.

Bu bildiride dikkat çekici bir nokta olarak işçilere, mülki memurlara ve işletme sahiplerine değinilmemiştir. Osmanlı uyruklu işletme sahiplerinin az olması dolayısıyla bunlara yer verilmemiş olabilir. Ayrıca amaçlanan hedefe varmak için kullanılacak yöntemlerde silahlı direnme, siyasal ve iktisadi grev, memur grevi, vergi vermeme, ordu içinde etkili propaganda ve genel ayaklanma gibi şartlara göre değişebilecek şekillerde belirlenmiştir. Ulusal çetelere halka ya da birbirlerine karşı değil Abdülhamit yönetimine karşı mücadele etmeleri konusunda mesaj verilirken, İran Mebusan Meclisi´ne ve hapishane ya da sürgünde olan bütün özgürlük yanlılarına da gönderme yapılmıştır. Bir dahaki kongrenin 1908 sonlarında yapılması planlanırken memleket topraklarında teşkilatı bulunan örgütlerin arasındaki iletişimi sağlamak ve faaliyetleri ortak idare edebilmek amacıyla bunların delegelerinden oluşan bir "Muhtelit Daimi Komite" kuruldu[43]. Komite çalışmalarını gizli olarak yürütecek ve nizama aykırı davrananları cezalandırma görevini de üstlenecekti. Ayrıca çeşitli dillerde risaleler hazırlanacak, köylüler, memurlar, asker ve subaylar, ulema ve kadınlara hitaben uyarı yazıları yazılacaktı. Burada kadınlara da seslenilmiş olması o dönem için önemli bir noktadır.

[43] Sina Akşin, *a.g.e.* s. 116.

İstibdat yönetiminin devam etmesi halinde Arnavutluk, Makedonya ve Ermenistan´ın Osmanlı Devleti yönetiminden çıkabileceği konusu üzerinde özellikle durulmuştur. Kongre bildirisi incelendiğinde görüldüğü gibi İstibdat yönetimine karşı ayrı ayrı faaliyet gösteren örgütler geçici bir uzlaşma ile de olsa bir araya gelmiş ve bu mücadelenin sadece yayın yolu ile yürütülemeyeceği genel bir ayaklanma ile istibdat yönetiminin yıkılabileceğine karar verilmiştir[44]. Ermeni cemiyetlerinin daha kuruluşlarından itibaren bu ihtilalci esasları benimsediği zaten bilindiği için devrimcilikten değil gelişmecilikten yana olan Ahmet Rıza´nın başkanı olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti´nin Ermenilerin bu fikirlerinden etkilendiği akla gelirse de durum böyle değildir. Çünkü İttihat ve Terakki Cemiyeti daha kongreden önce Selanik´te ihtilalci bir cemiyet olarak kurulan ve faaliyetlerini de bu ilkeden hareketle sürdüren Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşirken ihtilalciliği zaten benimsemişti[45].

Bu bağlamda üzerinde durduğumuz gibi iki cemiyetin birleşmesinden sonra İç Genel Merkez adını almış olan Selanik Genel Merkezi´nin bundan sonraki süreçte Meşrutiyetin tekrar ilanında en önemli rolü oynayacağını gösteriyordu. Nitekim Paris´te toplanan kongrede her ne kadar bu cemiyetler bir araya gelmiş olsa da ortak nokta olan İstibdat yönetiminin sona ermesinden sonra hepsinin kendi çıkarlarına uygun olarak hareket edeceğinden şüphe yoktur[46].

1.1. II. Meşrutiyetin İlan Edilme Sürecinde İttihat ve Terakki Selanik Genel Merkezinin Çalışmaları

Paris´teki İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Selanik´teki Osmanlı Hürriyet Cemiyeti´nin birleşmesinden sonra yukarıda da bahsettiğimiz gibi Selanik´teki örgütlenme İç Genel Merkez olarak anılmaya başlanmıştı. Meşrutiyetin ilanına gidilen süreçte Selanik Genel Merkezi´nin çalışmaları çok etkili olmuştur. Üye sayısının artması özellikle de subayların katılması hedefe giden yolda büyük adımlar

[44] Tarık ZaferTunaya, *Türkiye´de Siyasi Partiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 54.
[45] Barış Demirtaş, "Jön Türkler Bağlamında Osmanlı´da Batılılaşma Hareketleri", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Yıl:8, Sayı: 13, 2007/2, s. 405.
[46] Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996(Üçüncü basım), s. 83.

olmuştur. Genel merkez yetenekli ve güvendiği üyelerine memleketin çeşitli yerlerinde şubeler açarak örgütlenmeyi genişletme fırsatı verdi. Manastır´da Kurmay Binbaşı Enver (Paşa) ile Albay Sadık, Üsküp´te Galib (Paşa) ile Necip Draga, Ohri´de Mısırlı Aziz Paşa ile Eyüp Sabri, Debre´de ise Dukakin Basri Merkezler kurdular[47].

Halkın karışıklığı ve casusların çokluğu sebebiyle Selanik´teki faaliyetler için gerekli gizliliğin sağlanabilmesi için mason localarından bile faydalanıldığı bilinmektedir. Selanik dışındaki yerlerde ise nispeten daha rahat bir çalışma ortamı vardı. Selanik merkez dışındaki yerlerde subay ve memurlar dışında yerel ileri gelenlerinde örgütlerin faaliyetlerine katılması sebebiyle buralardaki yöneticilere bölge koşullarına göre hareket etme açısından geniş yetkiler verilmişti. Bu duruma Arnavutların yoğun olduğu bölgelerde cemiyete girmek için mevcut yemin metninde değişiklik yapılmış olmasını örnek verebiliriz[48].

Selanik Merkezi yeni yönetim sistemini kurabilmek için Balkanlar dışında Anadolu ve İstanbul´da da örgütlenmeye gitmek için harekete geçti. Talat Paşa ve Karasu Efendi İstanbul´da çalışmak için görevlendirilirken Bursalı Tahir ve Paris Genel Merkezi´nden gelen Doktor Nazım da İzmir´e gönderildiler. Öncelik ikna edildikleri takdirde hedef için etkili bir şekilde çalışabilecek genç subaylara verilmiş olsa da her kesimden halk arasında da etkin bir propaganda yürütüldü. Harp okullarında bazı öğretmenler üstü kapalı olarak öğrencileri istibdat yönetimine karşı hazırlamaya başlamışlardı. Namık Kemal´in şiir ve tiyatro piyesleri aracılığı ile vatan sevgisinin aşılanması bu hazırlık aşamalarından biriydi. Erlere ve halka daha yakın olmaları sebebiyle bu genç subayların kazanılması önemli bir gelişme ifade ediyordu.

Cemiyet her sınıftan halkın arasına karışabilmek ve onları etkileyebilmek için her yöntemi deniyordu. Cemiyetten bazıları seyyar satıcı kılığında devrimci yayınlar dağıtırken bazıları da dükkân, muayenehane gibi yerler açarak buralarda kendi amaçlarına hizmet için daha fazla insanı toplamaya çalışıyorlardı. Bunun yanı sıra kendileri de Abdülhamit´in hafiyelik teşkilatına benzer bir sistem kurmuşlardı. Cemiyet karşı görüşte olan paşaların ve yüksek memurların yanlarına arabacı, aşçı,

[47] Kazım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, İstanbul 1957, s. 17.
[48] François Georgeon, "Müslüman ve Dönme Selanik", *Selanik 1850-1918*, (Der: Gilles Veinstein), İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 145-146.

hizmetçi gibi kisveler altında güvenilir adamlarını yerleştirmişti. Gerek bu adamları gerekse posta teşkilatı içerisindeki adamları sayesinde her şeyden haberdar oluyorlardı. Bu yöntemlerin işe yaramasında halkın içinde bulunduğu durum etkili oluyordu.

Meşrutiyetin ilanı sürecinde Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerini kapsayan Makedonya sorunu önemli bir yer tutuyordu. 1870´de Rus hükümetinin baskısıyla İstanbul´daki Fener Rum Patrikhanesinden bağımsız bir Bulgar kilisesi kurulması ile ortaya çıkan Makedonya meselesi[49] 1878 yılında imzalanan Ayestafanos Antlaşması ile siyaset kefesine konulmuştu. Bu belgeye dayanarak Makedonya´yı kendi topraklarına katmayı vazgeçmeyecekleri bir ülkü haline getiren Bulgarlar, özellikle 1902 yılından itibaren kurdukları çetelerle bölgeyi bir çatışma alanı haline getirmişlerdi. Bulgarların yanı sıra Yunanistan ve Sırbistan´ın da bölgede hak iddia etmesi bölgeyi sonu savaşa varacak bir rekabet alanı haline getiriyordu[50].

Osmanlı Devleti´nin bu şartlar içerisinde bölgeyi kontrol altında tutabilecek bir gücü bulunmuyordu. Ordu içerisinde subayların ve erlerin maaşlarının düzenli verilememesi yanında ordu içerisinde yükselmek için liyakat yetenek gibi özelliklerin yerine saraya yakın olmak, hatır-gönül gibi etmenlerin etkili olması da ordunun devlete olan güvenini sarsmaktaydı. Makedonya sorununun bu kadar büyümesinde Osmanlı Devleti´nin kontrol eksikliğinin yanı sıra Rusya ve Avusturya´nın da etkisi olmuştu. Kendi topraklarındaki özgürlük ve milliyetçilik hareketlerini ağır bir şekilde bastıran bu devletler Osmanlı topraklarında bir taraftan bu tür hareketlenmeleri desteklerken diğer yandan Osmanlının bunları kontrol gücü olmadığından bahisle diğer Avrupa Devletlerini de ikna ederek söz konusu bölgelerde ıslahat yapılmasının gerekliliğini savunuyorlardı. Nitekim sonraki aşama Osmanlı´nın bunları yapacak güce muktedir olmadığı için kendilerinin müdahale etmesi önerisiydi.

Makedonya´da önce Jandarma daha sonra da maliyenin düzenlenmesine büyük devletlerin müdahalesinin başlaması bu konudaki çabalarının boşa gitmediğini göstermiştir. II. Meşrutiyet´ten kısa bir süre önce Avusturya ve Rusya bunların yanı

[49] Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913*, (çev. M. Tanju Akad), Homer Kitabevi, İstanbul 2003, s.6.
[50] Justin McCarthy, *Osmanlı´ya Veda*, (çev. Mehmet Tuncel), Etkileşim Yayınları, İstanbul 2008, s. 106-107.

sıra adalet sisteminde de kendi görevlileri aracılığı ile yapacakları bir ıslahat programı istemeye başlamışlardı. Osmanlı Devleti bu isteğin amacının maddi çıkar sağlamak olduğunu bildiği için Rusya´ya yardım etmemesi karşılığında, Avusturya´ya demiryollarını Selanik´e giden Osmanlı demiryolu ile bağlama ayrıcalığını tanıması karşılığında adalet alanında yapılmak istenen ıslahattan vazgeçmelerini sağlamıştır[51].

Makedonya bölgesi ile esasında çok ilgili olmayan İngiltere, Rusya´nın Balkanlarda artan Avusturya etkisi sebebiyle kendisine gelmesinden sonra duruma müdahale etme gereğini duymuştur. İngiltere bölgenin milliyetçilik, din, uygarlık gibi sorunlarıyla ilgili olmasa da Berlin-Haydarpaşa-Bağdat demir yolunun Almanların eline geçmesinden sonra Berlin-Viyana-Selanik demiryolunun da Alman dostu Avusturya´nın eline geçmesi ticari dengeleri bozacağı için duruma müdahale etmeyi gerek gördü. İngiltere´nin bulduğu çözüme göre Makedonya sorunu, Avrupa barışını tehlikeye sokmaması için büyük devletler tarafından kontrol altına alınmalıydı. Bunun sağlanabilmesi için de valinin yetkilerinin artırılacağı, Türk askerinin sayısının azaltılacağı, Makedonya vilayetinin ayrı bir bütçesi olacağı ve askeri masrafların buradan karşılanmayacağı, maliyenin tamamen büyük devletlerin kontrolü altında olacağı bir nevi muhtariyet formülünü öneriyordu[52]. Daha önce örneklerinin görüldüğü gibi muhtariyeti genelde ya bağımsızlık ya bölünme ya da başka devletlerin himayesine girmek izliyordu. Böyle bir durumda Trakya, İstanbul ve Boğazlar tehlikeye açık duruma geliyordu.

İngiltere´nin Makedonya ile yakından ilgilenmesinde daha önce bahsettiğimiz gibi Rusya ile Asya´daki sorunlarını çözdüğü Ağustos 1907´de imzalanan antlaşmasının etkisi yadsınamaz. Bu antlaşmanın etkisi ile İngiltere, Rusya´nın Makedonya sorunu hakkındaki görüşlerinin savunucusu durumuna geçmiştir. Yukarıda bahsi geçen Makedonya üzerindeki İngiliz önerilerinden üç ay sonra 1908 Haziran ayında İngiliz Kralı Edward VII. bir Rus limanı olan Reval´ de Çar II. Nikola ile buluşmuştur. Böylece iki devlet asırlardır anlaşamadıkları bir nokta

---

[51] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 25.

[52] Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.86.

üzerinde Osmanlı Devleti´nin iç işlerine müdahale konusunda anlaştılar[53]. Bu görüşmede iki ülkenin Balkanların durumu ve özellikle Makedonya´da yapılması planlanan reformlar hakkında konuşulduğu ve anlaşmaya varıldığı düşünülmekteydi. Bu reformların uygulanması halinde muhtar bir eyalete dönüşecek olan Makedonya´nın Osmanlı yönetiminden ayrılması çok yüksek bir ihtimaldi. Bu sebeple İngiltere ve Rusya´nın bu görüşmesi Türkiye´deki ihtilal faaliyetlerine hız kazandırmıştır[54]. İttihat ve Terakki´ye göre bu kararların uygulanmasının önüne geçilmesinin tek yolu II. Abdülhamit´in istibdat yönetimine son vererek Meşrutiyeti ilan etmekti.

2. Meşrutiyetin İlanı ve Selanik´ e Yansımaları

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Meşrutiyeti ilan etme yolunda öncelikle Makedonya´da genel bir ayaklanma çıkarılması için harekete geçti. 1908 sonbaharında bir bayram gününe denk getirilmesi planlanan ayaklanmaya katılması için askeri birlikler ve komutanlar seçildi. İttihat ve Terakki hükümet yanlısı askerler tarafından gelebilecek bir direnmeyi de hesaba katarak çıkabilecek bir iç savaşı da göze almıştır. Birbirinden bağımsız çalışmalar sürdüren Makedonya´daki merkezlerin etkisiyle Meşrutiyetin ilanının daha erken bir tarihte olmasına sebep olacak olaylar birbirini izledi. Bu olaylardan biri Selanik´te düzenin sağlanmasından sorumlu olan İstibdattın güvendiği adamlardan olan Nazım´ı öldürme girişimiydi. Enver Bey´in de eniştesi olan Nazım Bey, Enver Ziya Karal´ın tasvirine göre kumar oynayan, rüşvet alan düşük ahlaklı biriydi ve bir çok namuslu ve vatansever subayın hapse atılmasına sebep olmuştu[55]. Nazım Bey İstanbul´a çağrılarak maaşına da 2000 kuruş zam yapılmasından sonra cemiyet aleyhinde daha bir hevesle çalışmaya başlamıştı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti bu durumu tehlikeli görerek onun öldürülmesine karar verdi. Enver Paşa´nın bile imzası bulunan karardan sonra suikastı gerçekleştirme görevi İsmail Canbolat ve Mustafa Necib´e verildi. Suikast planına

[53] Samih Nafiz Tansu, *İttihat ve Terakki,* İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2016, s. 75.
[54] Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya (XVIII. Yüzyıl sonundan Kurtuluş Savaşı´na Kadar Türk- Rus İlişkileri 1798-1919)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s.135.
[55] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 27.

göre İsmail Canbolat terfiini görüşmek için Nazım Bey´in evine gidecek bu sırada zaten evde olan Enver Bey de bu görüşmenin penceresi açık olan evin zemin katındaki odada olmasını sağlayacak Mustafa Necip ise görüşme sırasında pencereden onu vuracaktı. Plan aynen uygulanmasına rağmen Nazım Bey yaralı olarak kurtularak İstanbul´a ulaşmayı başarmıştır[56].

Nazım Bey´e bu suikastın yapılması ve bundan sorumlu olan kişilerin de yakalanmamış olması II. Abdülhamit´i tedirgin etmiştir. Bu sebeple cemiyet üzerinde incelemelerde bulunmak üzere başında İsmail Mahir Paşa´nın bulunduğu Heyet-i Nasıha adıyla bir kurul Selanik´e gönderilmiştir. Kurulun gönderilme amacı sözde padişahın selamını ileterek ilgililere bu hassas ortamda padişah emirlerine saygı göstermelerinin önemini anlatmaktı. Ancak tahmin edileceği gibi kurulun asıl görevi cemiyet hakkında bilgi toplayarak buna dâhil olan subayların isimlerini belirlemek ve halkın da bu konuda nabzını yoklamaktı. Bu ortamdan cesaret alan ve kendi çıkarları peşinde olan bir çok kişi İttihatçı olarak gördükleri kişilerin ya isimlerini verdi ya da kendileri cesaretlenerek onların peşine düştüler. Sonuçta yaşanan kargaşada bir çok kişi haksız iftiralara uğramıştır. Bu sırada Enver Bey bir yandan Nazım Bey´in suikastından sorumlu tutularak suçlanırken diğer yandan çeşitli vaatlerle İstanbul´a çağrılıyordu. Bu durum karşısında Enver Bey Selanik´ten kaçıp halk arasına karışarak özgürlük propagandası yapmaya devam etmiştir.[57].

Meşrutiyetin ilanı sürecindeki genel ayaklanmanın başlangıcı sayılabilecek olay 3 Temmuz 1908 tarihinde Kolağası Niyazi Bey´in maiyetindeki 150 askerle birlikte herkes Cuma namazında iken Bulgar çetelerini kovalamak bahanesi ile bugünkü Manastır şehri yakınlarında bulunan Resne´yi terk ederek dağa çıkması ile gerçekleşti[58]. Kolağası Eyüp Sabri ve Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Selahaddin Bey de güvendikleri askerlerden birer çete teşkil ederek ona katıldılar. Bunların dışında onunla gidenler arasında Resne Belediye Reisi Hoca Cemal, Maliye Müfettişi Tahsin

[56] Necmeddin Alkan, *Selanik´in Yükselişi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 192.
[57] Enver Ziya Karal, *a.g.e*. s. 29.
[58] Necmeddin Alkan, *Selanik İstanbul´a Karşı*, Timaş yayınları, İstanbul 2014, s.43.

Efendi, Polis Müdürü Tahir Bey de vardı[59]. Olaydan bir süre sonra Enver Bey de bunlara katıldı[60].

Niyazi Bey İttihat ve Terakki Manastır merkezinin de onayı ile Rumeli Umumi Müfettişliği´ne, Yıldız´a ve Manastır valiliğine yazdığı yazılarla Kanun-ı Esasi´nin hemen yürürlüğe konmasını ve Mebusan Meclisi´nin hemen toplanmasını talep etti. Bu sırada başka subayların da katılmasıyla hareket gittikçe büyümeye başladı[61]. Niyazi´nin Müslüman olmayan halkı da birliğe çağırmak için yayınladığı bildirinin Müslüman ve Hristiyan halk ile askerlerce olumlu karşılandığını gören Manastır merkezi 5 Temmuz´da şehrin sokaklarına Meşrutiyetçi bildiriler astı ve 6 Temmuz´da Manastır Vilayeti´ne bir yazı göndererek İstibdat yönetiminin Meşrutiyete son verilerek kurulduğunu ve bu sebeple meşru olmadığını belirttikten sonra bu hareketin padişaha karşı değil onunla millet arasında bir uçurum oluşmasına sebep olan sadece unvan ve yüksek mevkiler peşinde koşan rezil kişilere karşı olduğunu bildirmekteydi[62].

II. Abdülhamit bu olaylar karşısında endişelenerek bu hareketi bastırmak üzere Birinci Ferik Şemsi Paşa´yı olağanüstü yetkilerle Manastır´a göndermiştir. Onun Manastır´a gelip olaylara müdahale etmesi İttihat ve Terakkicilerin verdikleri bu emekleri, dağa çıkanların fedakârlıklarını boşa çıkarabilirdi. Bu sebeple hemen öldürülmesine karar verildi. Manastır´a gelen Şemsi Paşa telgrafhaneye girerken veya çıkarken cemiyetin fedailerinden topçu teğmeni Atıf Bey tarafından öldürüldü[63]. Süleyman Tevfik´in anılarındaki deyimi ile "*bu ufacık kurşun 33 senelik İstibdat sarayını temelinden sarsmıştı*"[64]. Bu hadiseler karşısında Abdülhamit´in endişesi daha da arttı. Şemsi Paşa´nın öldürülmesinden sonra Manastır Olağanüstü Kumandanlığına Yüksek Teftiş Komisyonu üyelerinden kendisine sadık olduğunu bildiği Müşir Tatar Osman Paşa´yı tayin etti. Ancak Tatar Osman Paşa 22\23

[59]Sina Akşin, *a.g.e.* s.127.
[60] Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Bilgin, Yayıncılık, İstanbul 1995, s.319.
[61] Sina Akşin, *a.g.e.* s. 127.
[62]Enver Ziya Karal, *a.g.e*. s.32.
[63] Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, İstanbul 1995, s. 313.
[64] Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *II. Meşrutiyet´ten Cumhuriyet´e Elli Yıllık Hatıralarım*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2011, s. 222.

Temmuz gecesi Manastır´ın başka yerlerle haberleşmesini sağlayan telgraf telleri kesildikten sonra Eyüp Sabri ve Resneli Niyazi Beyler tarafından yanlarındaki iki bine yakın kuvvetleriyle birlikte dağa kaldırıldı. Aynı zamanda Manastır valisi Hıfzı Paşa´nın konağı da sarıldı. Genç Türkler arasında da saygı gören bu zata dokunulmadı. Osman Paşa götürüldüğü sırada Manastır´daki askeri birliklerin yanı sıra halktan da üç binin üstünde kişi bu gruba katılıp onlarla birlikte gitmişlerdi[65].

Niyazi Bey´in dağa çıkıp bu olayın bastırılamamasından sonraki en önemli olay Tatar Osman Paşa´nın dağa kaldırılmasından da önce başlayan Firzovik toplantısıydı. Kosova´da bulunan bazı yabancılar zaman zaman Firzovnik dolaylarında eğlenceler düzenliyorlardı. Makedonya´nın bağımsızlığının söz konusu olduğu böyle hassas bir dönemde eğlence için koruda hazırlanan sundurmalar ve çardaklar Arnavutlar arasında Avusturya´nın işgal korkusu sebebiyle bu hazırlıkların işgali kapatmak için bir kandırmaca olduğu yönünde söylentilere sebep olunca silahını alan Arnavutlar bu bölgede toplandılar. Günler içinde Avusturya´dan bir şey olmadığı anlaşıldı. Bu sırada Kosova valisi Mahmut Şevket Paşa 8 Temmuz´da toplantının sessizce dağılması için İttihat ve Terakkici olan Miralay Galip Bey´i görevlendirdi. Galip Bey arkadaşlarının da onayını alıp bu toplantıyı cemiyet lehine bir hadiseye çevirmek için yanına Üsküp Müftüsünü alarak Firzovik´e gitmiştir[66].

Arnavut ileri gelenlerinden Necip Draga ona yardımcı olurken, İsa Bolatin gibi bazı liderler de faaliyetlerine karşı çıkmışlardır. Galip Bey yürüttüğü propaganda sayesinde toplantıdakilere Rumeli´de yabancı müdahalesinin son bulması için Meşrutiyetin ilan edilmesi gerektiği kabul ettirdi. 20 Temmuz günü padişaha sunulmak üzere Sadrazam ve Şeyhülislam´a Kosova halkı adına 180 imza ile çekilen telgrafta özetle devletin güçlenmesi için peygamberimizin döneminde de var olan meşveret usulünün iade edilmesini yani bir millet meclisi toplanması isteniyordu. Buna telgrafa bir cevap gelmeyince 22 Temmuz´da tekrar bir telgraf çekilerek halkın sakinleştirilemediği yönünde bir bilgi geçildi. Bu ordudaki isyanın yanında halkın da katılacağı büyük bir hareketin başlayabileceği anlamına geliyordu. Yukarıda bahsi geçen İstibdat yönetiminin aleyhine gelişen bütün bu olayların yanı sıra

[65] Bülent Demirbaş, *a.g.e*. s. 178; Mithat Sertoğlu, *a.g.e*. s. 3414.
[66] Enver Ziya Karal, *a.g.e*. s. 36.

Abdülhamit´in en güvendiği Arnavutların da bu hadiseye dâhil olması, bazı İstibdatçıların öldürülmesi ve son olarak da 15-24 Temmuz arasında Anadolu´dan getirilen on sekiz bin askerin de yolda gelirken yapılan propaganda ile Meşrutiyetçi tarafa çekilmesi padişahı çaresiz bırakmıştır[67].

Bu hadiseler üzerine çaresiz kalan padişahın II. Meşrutiyet´in ilanına taraftar olduğunu bildirmesinden sonra Meşrutiyet ilk olarak 23 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324) günü Manastır´da 21 pare top atışıyla İttihat ve Terakki tarafından ilan edildi. Aynı gün başta Selanik olmak üzere Balkanlar´da birçok merkezde daha Meşrutiyet törenlerle ilan edildi. Selanik´te vilayet konağının önünde toplanan kalabalığa seslenmek amacıyla sabah 10.00´da müftü, Rum başpiskoposu ve yerel Bulgar komitesinin başkanı ve diğer birçok askeri ve dini lider balkona çıkarak orada toplanan kalabalığa padişahın yeniden geçerli kıldığı anayasaya bağlılık yemini ederek kardeşlik ve birlik mesajı verdiler[68]. Coşkulu kalabalık sevinç gösterileri yaparak "Çok yaşa Kanun-i Esasi ve Özgürlük, Eşitlik, Adalet ve Kardeşlik" yazan bayraklar açtılar. Aynı sıralarda İttihat ve Terakki mensupları şehrin çeşitli yerlerinde halka sesleniyorlardı. Sokaklarda geç saatlere kadar Osmanlı bayraklarının yanı sıra İttihat ve Terakki´nin şeritleri taşıyarak dolaşan kalabalığın coşkusuna şahit olan bir Fransız subay şehirdeki durumu "Tasvir edilemez bir çılgınlık vardı" cümlesi ile özetlemişti[69].

Meşrutiyet´in ilan edildiği ilk günün en heyecanlı olaylarından biri Manastır ayaklanmasının kahramanı kolağası Enver Bey´in Selanik´e gelişi oldu. Halk Enver Bey´i karşılamak için tren garında ve onun geçeceği yollarda bekliyordu. Enver Bey Gevgili tren istasyonunda bir yandan coşkulu tezahüratlarla selamlanırken diğer yandan hürriyetin ilanı için atılan topların sesleri duyuluyordu. Bu sırada Enver Bey ile aynı trende bulunan İtalya´nın Selanik Başkonsolosu ve diğer yolcularda onu tebrik etmişlerdi. Selanik´te Enver Bey´i karşılayanlar arasında bulunan Talat Bey burada ona 1876 Anayasa´sını hediye ederken diğer yandan *"Yaşasın Hürriyet!*

[67] Sina Akşin, *a.g.e.* s. 130.
[68] Meropi Anastassiadou, *Selanik (1830-1912),* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 377-378.
[69] Mark Mazower, *Selanik Hayaletler Şehri*, Alfa yayınları, İstanbul 2013, s.360.

Yaşasın Hürriyet Kahramanı Binbaşı Enver Bey!" diye bağırmıştı[70]. Bundan sonra Enver Bey Makedonya bölge valisinin, Selanik valisinin, ordu kumandanının ve Selanik´teki mülki erkânın da katılacağı Selanik parkında yapılacak olan kutlamaya katılmıştır.

Enver Bey, Meşrutiyetin ilanından birkaç gün sonra Özgürlük Meydanı adını alan eski Olympos meydanında büyük bir kalabalığa hitap etti. Konuşmasına keyfi idare ve kötü yönetimin artık sona erdiğinden bahsederek başlamış, Bulgarlar, Rumlar, Sırplar, Rumenler, Yahudiler, Müslümanlar yok artık hepimiz eşitiz kardeşiniz hepimiz Osmanlı olmaktan gurur duyuyoruz şeklinde konuşmasını devam ettirmişti. Bununla birlikte Avrupa´nın artık imparatorluk üzerinde baskı kuramayacağını da sözlerine eklemişti. Enver Bey´in çizdiği bu tablo kısa süreliğine de olsa Makedonya´ya barışın geldiği ve sorunların çözüldüğünü düşündürmüştü. Öyle ki çete liderleri bile bu iyimserlik havası içinde şehre gelerek yeni düzene karşı olmadıklarını ve İttihat ve Terakki´ye bağlılıklarını bildirdiler[71].

Selanik bir süre daha Meşrutiyetin getirdiği bu olumlu havada eğlence ve kutlamalara sahne olmuştu. Meşrutiyetin ilanı o an için sadece Rumeli ile sınırlı kalmıştı. Çünkü İstanbul ve Anadolu´da bunu tek başına yapabilecek güce sahip değildi. Gelişmeler bir telgraf yağmuruyla İstanbul´a da bildirilerek durumun kabul edilmesi ve Meşrutiyet´in ilanının duyurulması istendi[72]. Abdülhamit bu durumu tahmin ettiği için Balkanlar´daki olaylara engel olamayan sadrazam Ferit Paşa´yı görevden azlederek yerine 22 Temmuz 1908´de sadakatine güvendiği Sait Paşa´yı getirmişti. Sait Paşa hükümetinin son gelişmeleri görüşmek üzere 23 Temmuz Perşembe günü yaptığı kabine toplantısı sabaha kadar sürmesine rağmen bir karara varılamamıştı[73]. Bunun üzerine padişah kararını verip, Meşrutiyetin ilanına taraftar olduğunu bildirmesinden sonra 23/24 Temmuz gecesi Meşrutiyet ilan edilir. Meşrutiyetin ilanı İstanbul gazetelerinde 24 Temmuz sabahı herhangi bir resmi ilan

[70] Turan Akıncı, *Selanik*, Belge Yayınları, İstanbul 2017 (4.baskı), s. 314.
[71] Suat Zeyrek, "İkinci Meşrutiyet´in İlanı Üzerine Bazı Düşünceler: Darbe mi? Devrim mi?", *OTAM*, 32/Güz 2012, s. 219.
[72] Turan Akıncı, *a.g.e.* s. 130.
[73] Cezmi Eraslan- Kenan Olgun, *a.g.e.* s. 64-65.

gibi ilan edilirken, Selanik o sabah Meşrutiyetin ilanını 101 pare top atışıyla kutlamıştır[74].

Bülent Tanör´ün tarifiyle köklü ve uzun birikimlere dayanan Meşrutiyet nispeten kansız ve barışçıl bir şekilde ilan edilmiştir. Ulusal ayaklanma tabirine güzel bir örnek olabilecek bu hadise Abdülhamit'in meşrutiyetin ilanını kabulü, İttihat ve Terakki´nin de onun tahtta kalmasını kabullenmesi sayesinde İstibdat yönetimine karşı verilen mücadeleden Meşrutiyete geçiş bir uzlaşma ile olabilmiştir[75]. Meşrutiyet ilk etapta Müslim ve Gayrimüslim tüm unsurlar tarafından şaşalı bir sevinçle karşılanmış ise de seçim aşamasında bu unsurlar karşı karşıya gelmiştir. Böylece Meşrutiyetin ilanı ile bütün sorunların çözüleceği ve Osmanlı milletinin ayrılmaz bir bütün olacağına dair düşüncenin ideal bir ütopyadan ibaret olduğu kısa zamanda anlaşılmıştır.

Meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki´nin bizzat iktidara gelmese de siyasi faaliyetlere olan müdahaleleri sebebiyle dokuz ay gibi kısa bir sürede dört hükümetin değişmesi Meşrutiyetin ilanının devlete gerekli olan istikrarı sağlamadığı açık bir şekilde ortadadır. Nitekim bu istikrarsızlık ve siyasi mücadele beraberinde ordunun da siyasete müdahil olmasını getirmiştir. Bu durumun getirebileceği zararlar da Balkan Savaşları sırasında acı bir şekilde tecrübe edilmiştir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki zamanın şartları içerisinde getirdiği bazı olumsuz sonuçların yanında Meşrutiyet Türk demokrasi tarihi ve Cumhuriyet döneminin zeminini oluşturması açısından tarihimizde oldukça önemli bir yere sahiptir.

3. II. Meşrutiyet Döneminin Osmanlı ve Balkanlar Açısından Önemli Hadiseleri

İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra yukarıda bahsettiğimiz gibi ülke içindeki siyasi istikrarsızlık ve iktidar mücadeleleri devam ederken, dış politikada da Bosna Hersek´in İlhakı, Rusya´nın Boğazların statüsünde kendi çıkarına değişiklik yapmak istemesi, Bulgaristan´ın bağımsızlığını ilan etmesi ve Girit´in Yunanistan´a

[74] Sina Akşin, *a.g.e.* s. 130.
[75] Bülent Tanör, *a.g.e.* s. 177.

katılmak istemesi gibi bazı önemli sorunlar yaşanıyordu. Bunların yanı sıra bazı büyük Osmanlı eyaletlerinde de ayaklanmalar çıkıyordu[76]. İkinci Meşrutiyetin ilanı batıda olumlu karşılanmakla birlikte Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti´ne karşı olan politikalarında önemli bir değişiklik meydana getirmemiştir.

Osmanlı Devleti bu dönemde İngiltere ile yakın durmak istediyse de Üçlü İtlaf ve Üçlü İttifak gruplarının artık ortaya çıktığı bu dönemde İngiltere 1907 antlaşması ile Rusya ile sorunlarını hallettiği için sınırlı olmakla birlikte artık Rusya´nın isteklerini destekliyordu. Fransa´da daha önce yapılan bir anlaşma ile Rusya ile uzlaşma sağlamıştı. Böylece Rusya´nın yıllardır Osmanlı Devleti´ne izlediği politikanın önündeki engeller nispeten kalkmıştı. Osmanlı Devleti ile bu dönemde kendi çıkarları doğrultusunda en yakın görünen Almanya da Üçlü İttifak içindeki müttefiklerinden Avusturya´nın Bosna Hersek, İtalya´nın da Trablusgarp üzerindeki Osmanlı Devleti´ne zarar verecek politikalarına ses çıkarmıyordu[77]. Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti gelen yeni düzenin de halledemeyeceği büyük sorunlarla karşı karşıyaydı.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonunda imzalanan Ayastafanos Antlaşması ile Paris Barış Konferansı´nda kabul edilen Osmanlı Devleti´nin toprak bütünlüğünü koruma ilkesi ortadan kalkmıştı. Ayastafanos Antlaşması kabul görmemiş olsa da durumu değerlendirmek için toplanan Berlin Kongresi sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile bu durum tescil edildi. Antlaşma ile bağımsızlığını ilan eden Balkan Devletleri´nin bağımsızlığının onaylanmasının yanı sıra İngiltere´nin Kıbrıs´a, yerleşmesine onay verildi[78].

Bosna Hersek konusu ise kongrenin 8. Oturumunda gündeme geldi. Uzun süren tartışmalar neticesinde diğer devletlerinde onayı ile 13 Temmuz 1878´de imzalanan Berlin Antlaşması´nın 25. Maddesindeki esaslara dayalı olarak Avusturya´nın Bosna Hersek´i işgali onaylandı[79] ve işgalin süresinin Osmanlı ve Avusturya arasında belirlenmesine karar verildi. Süresi belirlenmemiş olan bu işgalin

[76] Enver Ziya Karal, *a.g.e*. s.213.
[77] Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2010),* Der Yayınları, İstanbul 2010, s. 467-468.
[78]Enver Ziya Karal, *a.g.e*. s. 213.
[79] Zafer Gölen, *Tanzimat Dönemi Bosna İsyanları (1839-1878)*, Alter yayıncılık, Ankara 2009, s. 189.

süresi Babıali ile verilen çetin mücadelelerden sonra "süresiz" olarak belirlendi. Ancak II. Meşrutiyet´in ilanından sonra yapılacak seçimlerde fiilen Osmanlı Devleti´nden ayrılmış olsa da ismen bağlı olan Şarki Rumeli, Bosna Hersek, Girit gibi imtiyazlı eyaletlerden de açılacak meclis için temsilci seçilmesine karar verildi[80]. Bu durumun gelecekte Bosna Hersek´te işgalin sonlanması isteğine yol açabileceği düşüncesi ile Avusturya harekete geçmeye karar verdi.

Avusturya Bosna Hersek´i ilhak etmesine sorun çıkarabilecek Osmanlı ve Sırbistan´a karşı Rusya ile anlaşmak istedi. 1904-1905 Savaşı´nda Japonya´ya yenilmiş olan Rusya burada istediğini elde edemediğinden yeniden Balkanlar´a ve özellikle Boğazlara yönelmişti. Boğazların statüsünün yabancı gemilerin Karadeniz´e girmeleri yasağı geçerli olmak şartı ile kendi savaş gemilerinin Boğazlardan geçebileceği şekilde kendi lehine değiştirmek istiyordu. Uluslararası antlaşmalarla belirlenen Boğazların statüsünü değiştirmek için büyük devletlerin onayına ihtiyaç duyuyordu. Bu amaçla İngiltere ile imzaladığı 1907 Antlaşmasından böyle bir öneri de bulunmuş ise de kabul ettirmesi mümkün olmamıştı. Şimdi Avusturya´nın Bosna Hersek´i ilhak talebinin kendi emellerine ulaşmasında bir fayda sağlayabileceği umudunu taşıyordu. Bu sebeple İkinci Meşrutiyetten sonra oda Boğazların statüsünü değiştirmek amacıyla harekete geçti. Avusturya ve Rusya Dışişleri Bakanları 15-16 Eylül 1908´de isteklerini birbirlerine kabul ettirmek ortak bir zeminde anlaşmak için Bohemya´da buluştular. Bu toplantı sonucunda Rusya, Bosna Hersek´in Avusturya tarafından işgalini kabul ederken, Avusturya´da Boğazların Rus gemilerine açılmasını prensip olarak kabul etti[81].

Rusya´ya isteğini kabul ettiren Avusturya, Almanya'nın da onayını aldıktan ve diğer devletlere de durumu bildirdikten sonra Bosna Hersek´in ilhakı için harekete geçti. Daha erken tarihlerden itibaren zaten İstanbul´a bu konuda malumat geliyordu. Rusya dışındaki diğer devletlerin Berlin Antlaşmasına aykırı olan ve Balkanlar´da büyük sorunlara sebep olabilecek böyle bir durumu kabul etmeyecekleri ifade ediliyordu. Ancak 4 Nisan ve 8 Temmuz´da Viyana Elçiliği´nden, 30 Eylül 1908´de de Petersburg Elçiliği´nden Avusturya´nın Bosna Hersek´i ilhak etmek istemesiyle

[80] Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3420.
[81] Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.* s. 145; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, Cilt: I-Kısım: II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 147.

ilgili haberler geliyordu. Nitekim Avusturya bu siyasi atmosfer içerisinde 5 Ekim 1908´de Bosna Hersek´i topraklarına kattığını ilan etti. Aynı gün Girit Adası Yunanistan´a katıldığını, Bulgaristan ise bağımsızlığını ilan etti[82].

Babıali, Bosna Hersek´in ilhakının Berlin Antlaşması´na aykırı olduğunu öne sürerek bu ilhakı protesto ettiyse de bir sonuç alınamadı. Aynı şekilde ne Avusturya mallarına özellikle de ithal olunan fese karşı yapılan boykotlar ne de Avusturya´ya karşı savaş için atılan heyecanlı nutuklar bir işe yaramadı. İngiltere ve Fransa Osmanlı´nın bu olayı protesto etmesini ancak bir savaşa meydan verecek bir gücünün bulunmadığını belirttiler. Kısacası Osmanlı Devleti bu konuda yalnız kaldığı ve mücadele edecek gücü de bulunmadığı için ilhakı kabullenmek zorunda kaldı. Avrupa devletlerinin konunun uluslararası bir konferansta görüşülmesi önerisi karşısında Avusturya Osmanlı Devleti ile uzlaşmak için harekete geçince zaten yapacak çok bir şeyi olmayan Osmanlı anlaşmayı kabul etti ve iki devlet arasından görüşmeler başladı. Osmanlı Hükümeti´ni Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ve Hariciye Nazırı Gabriyel Noradonkyan Efendi, Avusturya´yı da Olağanüstü Büyükelçi Marki Jan dö Pallaviçni´ nin temsil ettiği görüşmeler sonucunda 26 Şubat 1909´ da Bosna Hersek hakkında bir protokol imzalandı[83]. Protokolün imzalanmasından sonra 1909 yılı Mart ve Nisan aylarında iki devlet arasında Bosna Hersek´e Avusturya askerinin yerleştirilmesi ve protokolün uygulanması ile ilgili yapılan görüşmeler sonucunda Osmanlı Devleti Bosna Hersek´i iki buçuk milyon karşılığında Avusturya´ya bırakmayı kabul etmiş oldu.

İngiltere, Rusya ve Fransa bu ilhakı olumlu karşılamasa da silahlı çatışmaya götürecek bir tepki de vermediler. İlhaka en sert tepki olayın ilk günü 5 Ekim 1908´de Bosna´nın ilhakı durumunda, Osmanlı Devleti´nin yanında yer alarak askeri önlemlere başvuracağını belirten Sırbistan´dan geldi. Savaşa varabilecek bu büyük tepki karşısında bir savaş çıkmasını istemeyen Rusya araya girerek Sırbistan´ı sakinleştirdi. Bu arada Rusya diğer yandan Boğazların statüsünü kendi lehine değiştirmek için faaliyetlerde bulunuyordu. İtalya Trablusgarp üzerindeki isteklerini kabul etmesi karşılığında Rusya´yı bu konuda destekleyeceğini bildirdi. Ancak

[82] Oral Sander, *Siyasi Tarih (ilkçağlardan 1918´e*), İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010 (20.baskı), s. 320; Rifat Uçarol, *a.g.e.* s. 469.
[83] Protokol hakkında geniş bilgi için bkz. Rifat Uçarol, *a.g.e.* 472.

İngiltere, Fransa ve Japonya Rusya lehine Boğazların statüsünde bir değişikliği kabul etmeyeceklerini bildirdiler[84]. Almanya´da mevcut durumun korunmasında yana bir tavır içerisindeydi. Nitekim sonunda Almanya´nın verdiği nota sebebiyle Rusya´nın ilhakı tanımasından sonra başta Sırbistan olmak üzere diğer devletler de ilhakı kabul ettiler. Sonuç olarak Üçlü İtilaf ve İttifak gruplarını karşı karşıya getiren bu hadise Almanya´nın desteği sayesinde Avusturya´nın zaferi ile sonuçlandı.

Bilindiği üzere 1878 Ayastafanos Antlaşması ile Bulgaristan Osmanlı Devleti´ne vergi veren özerk bir prenslik haline getirilmiş ve sınırları genişletilerek Balkanların en geniş sınırlara sahip prensliği olmuştu[85]. Ancak bu antlaşmanın kabul görmeyerek Berlin Antlaşması´nın imzalanması ile Bulgaristan "Büyük Bulgaristan" hayallerine veda etmekle birlikte bu ülküsünü gerçekleştirme düşüncesinden vazgeçmemiştir. Bulgaristan prensi, 24 Mart 1886 tarihinden itibaren aynı zamanda Şarki Rumeli vilayetinin valisiydi. Bu eyaletin Osmanlı´ya olan bağlılığı vergi vermekten ibaretti. Ancak II. Meşrutiyet´in ilanından sonra tıpkı Bosna Hersek ve Girit´te olduğu gibi bu eyaletten de mebuslar meclisinde temsil edilmek üzere mebus seçilmesinin istenmesi Bulgaristan´ın hoşuna gitmedi. Nihayetinde bu yeniden Osmanlı Devleti ile bağları güçlendirebilirdi. Makedonya´yı bile ele geçirerek Büyük Bulgaristan´ı kurma hayalindeki bir devletin buna fırsat vermelerinin imkânı yoktu. Bu nokta da Bulgaristan bağımsızlığını ilan ederek Şarki Rumeli ile birlikte ayrı bir devlet haline gelmeyi tek çözüm olarak görüyordu. Ayrıca bu durum aynı endişeyi Bosna Hersek için yaşayan Avusturya ile yakınlaşmasına sebep oldu[86].

Avusturya´nın desteğine güvenen Bulgaristan, bağımsızlığını ilan etmek için Kamil Paşa hükümetinin 12 Eylül´de Abdülhamit´in doğum günü sebebiyle verilen davete yabancı devletlerin elçileri çağırırken kendi temsilcisi Geşhof´un çağrılmamasını bahane ederek temsilcisini geri çağırdı. Osmanlı Devleti´nin de Sofya komiserini geri çağırmasıyla ikili ilişkiler kesildi. Meşrutiyet´ten önce bu tür davetlere Bulgar temsilcileri çağrıldığı halde şimdi neden çağrılmadığını soran Geşhof´a cevabında Kamil Paşa, bu davetin yabancı elçiler için verildiğini Bulgaristan´ın ise Osmanlı Devleti´nin bir vilayeti olduğunu vurgulamıştır. Bu

[84]Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* s. 113.
[85] Rifat Uçarol, *a.g.e.* s. 379.
[86] Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3420.

cevabına rağmen burada dikkat çekici bir not olarak belirtmek gerekir ki bu davete katılacakların listesi İstanbul´daki Avusturya elçisi Pavlanici hazırlamış ve Bulgar Prensliğinin bağımsız olmaması sebebiyle bu listede olmadığını belirtmiş, Kamil Paşa da elçi ile teşrifat konusunda bir tartışmaya girmektense Bulgar elçisinin olmamasını tercih etmiştir[87]. Burada manidar olan nokta ise Bulgaristan´ı bağımsız olması için destekleyen Avusturya´nın elçisinin bu yaptığı ile beklediği fırsatı Bulgaristan´a vermiş olmasıdır.

Bu hadiseden sonra Bulgaristan Rumeli demiryollarında başlayan grevi bahane ederek 15 Eylül 1908´de bu hattın kendi topraklarından geçen kısmını işgal edip, buranın millileştirildiğini açıkladıktan sonra olası bir Osmanlı müdahalesine karşı askeri hazırlıklara girişti. İki taraf arasında ilişkilerin bu denli gergin olduğu sırada 23\25 Eylül´de Avusturya İmparatoru´nu ziyarete giden Bulgaristan prensi Ferdinand tıpkı bağımsız bir devletin hükümdarı gibi karşılandı. Nitekim 5 Ekim 1908´de Avusturya´nın Bosna Hersek´i ilhak ettiği gün Bulgaristan´da bağımsızlığını ilan etti ve Ferdinand "Bulgarlar Çarı" unvanını alarak sadece kendi sınırları içerisinde değil topraklarına katmak istediği Makedonya´da yaşayan Bulgarların da çarı olduğunu ilan etmiş oldu[88].

Osmanlı Devleti 6 Ekim 1908´de Berlin Kongresi´ne katılan devletlere bir nota vererek bu durumun antlaşma maddelerine aykırı olduğunu belirterek protesto etti ve konunun görüşülmesi için bir konferans toplanmasını talep etti. Büyük devletler diğer sorunlar sebebiyle böyle öneriye katılmazken, İngiltere ise böyle bir konferans toplandığında diğer devletlerin de Osmanlı´dan bir şeyler koparmaya çalışmasının yanı sıra Rusya´nın da Boğazların statüsünü kendi lehine değiştirilmesini talep edeceğini bu sebeplerden ötürü Osmanlı Devleti´nin Bulgaristan ile anlaşma yoluna gitmesini tavsiye etmiştir[89]. Diğer devletlerin de bu fikre katılmaları üzerine, Osmanlı Devleti 1908 yılı sonlarında bağımsızlığı tanıması karşılığında alacağı tazminat için Bulgaristan ile görüşmelere girişti. Bulgaristan´ın

---

[87] Nuray Ekici, "Bulgaristan Devleti´nin Gelişmesi,",(Ed. Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı,* Cilt: *I,* Ankara 2013, s. 523.

[88] Meşkure Yılmaz Börklü, "Tarihi Seyir İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye´nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları" *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Bilig),* 10/Yaz´99, s. 64.

[89] Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* Cilt: I - Kısım II, s. 115.

Düyun-i Umumiye hissesi, Doğu Rumeli Vilayeti´nin kalan vergileri, Bulgaristan´da kalan vakıf emlak karşılığı ve yine Bulgaristan´da kalan Osmanlı demiryolları tazminatı karşılığı olarak 28 milyon Osmanlı altını istedi. Bulgaristan´ın ise sadece 4 milyon lira verebileceğini söylemesi uzlaşmayı imkânsız hale getirdi.

İngiltere bu durum karşısında, Osmanlı Hükümeti´ne daha makul bir tazminat talep etmesini önerdi. Sonunda çözüm Rusya´nın müdahalesi ile bulundu. 1877-1878 savaşı sonunda Rusya, Osmanlı Devleti´nden altından kalkamayacağı bir tazminat elde etmeyi başarmıştı. Bu tazminatın bir bölümüne karşılık olarak da Kars, Ardahan ve Batum´u almıştı. Rusya´nın, Bulgaristan ile mali anlaşmazlığın çözülmesi için bu tazminatta indirme yapmayı kabul etmesiyle yeniden başlayan Osmanlı-Bulgar görüşmeleri 19 Nisan 1909´da imzalanan bir antlaşma ile sonuçlandı. Buna göre Rusya, 1909 yılı başlarından başlayarak alacağı tazminatın taksitlerinden 40 yıllığına vazgeçiyordu. Bu şekilde Bulgarların verdiği para Osmanlılar için yeterli oldu. Sonuç olarak devlet iki büyük kaybını yapacak başka bir şeyi olmadığı için aldığı tazminatlar ile telafi etmek yoluna gitmek zorunda kaldı. Bulgaristan´ın bağımsızlığının tanınması ile Osmanlı Balkanlardaki son özerk eyaletini de kaybetmiş oldu[90].

II. Meşrutiyet´in ilanı sırasında Girit adası hukuki açıdan Osmanlı egemenliğinde olsa da özellikle 1867´de adaya verilen hak ve imtiyazların yabancı devletlerin talepleri doğrultusunda genişletilmeleri sebebiyle karışık bir durum söz konusuydu. 1895´te Girit Rumları bir ayaklanma komitesi kurarak Girit Milli Meclisi´nden geçirdikleri reform tasarısına göre Girit valisi Hristiyan olacak ve büyük devletlerin onayı ile padişah tarafından atanacaktı. Büyük devletler tarafından da desteklenen bu istek Osmanlı Devleti tarafından da kabul edilmişti. 1907 yılında valiyi komiser unvanı ile seçme hakkının Yunan kralına verilmesinden sonra Yunanistan kralı, Zaimis´i komiser seçmişti. Ancak onda birini Müslümanların oluşturduğu toplam nüfusu 300.000 olan adanın gerçek yönetimi yerli Rumlardan Venizelos´un elindeydi. Bosna Hersek´in ilhakı ve Bulgaristan´ın bağımsızlık

[90] Enver Ziya Karal, *a.g.e*. s. 229.

ilanının ardından Kandiye´de toplanan Girit Hristiyanları adanın Yunanistan´a katıldığını ilan ettiler[91].

Osmanlı kamuoyu, Anadolu için stratejik açıdan oldukça önemli bir yere sahip olan Girit´in bu kararına çok sert tepki gösterdi. Bu durum önceden beri Bizans İmparatorluğu´nu yeniden kurma hayalini yaşatan Rumları cesaretlendirebilirdi. İttihat ve Terakki, Girit yüzünden Yunanistan ile yapılacak bir savaşın Osmanlı topraklarındaki Rumları da hareketlendireceğini tahmin ettiği için savaş yerine Yunanistan´a karşı boykot uygulamasının ve büyük mitingler yapmanın fayda sağlayacağı düşüncesindeydi. Aynı şekilde Kamil Paşa Hükümeti de bu duruma karşı olmakla birlikte devletin Yunanistan ile savaşacak durumda olmadığının bilincindeydi. Kamil Paşa Hükümeti son çare olarak adanın Yunanistan´a katılmasındansa Kıbrıs gibi İngiltere tarafından işgal edilmesine razıydı. Ancak İngiltere bunu istese de gerçekleştiremezdi. Çünkü statüsü dört büyük devletin denetimi altında olan Girit, Osmanlı ve Yunanistan arasındaki bir sorun olmaktan çok büyük devletlerin Akdeniz siyasetlerinin odağı olan stratejik bir merkezdi. Bu durumda Yunanistan kralı da büyük devletlerin onaylamadığı bir duruma evet diyemeyeceği için Girit´in teklifine olumlu bir yanıt veremedi. Böylece en nihayetinde Ada´nın Yunanistan´a katılması ile çözümlenecek olan Girit sorunu 1912 yılına kadar ertelenmiş oldu[92].

4. 31 Mart Hadisesi ve Selanik´te Yapılan Hazırlıklar

Hüseyin Hilmi Paşa´nın sadarete getirildiği 14 Şubat 1909´dan 13 Nisan 1909 (Rumi 31 Mart)´a kadar olan iki aylık süre İttihat ve Terakki Cemiyeti ile muhaliflerinin siyasi mücadelelerinin yoğun olduğu bir dönemdir. Bu siyasi mücadele sonucunda 31 Mart Vakası meydana gelmiş ve bunu Abdülhamit´in tahtan indirilmesi izlemiştir. Bu dönemde İttihat ve Terakki´ye karşı en büyük muhalefeti düzenli bir eğitim almasının yanı sıra dervişlik ve tarikat ile de aslından bir ilgisi bulunmayan ancak dini siyasete alet etmeyi iyi bilen Kıbrıslı Derviş Vahdeti

[91] Enver Ziya Karal, *a.g.e*. s. 231; Ayşe Nükhet Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.190.
[92] Ayşe Nükhet Adıyeke, *a.g.e*. s. 225.

tarafından kurulan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti oluşturmuştur. Bir ara Paris´te Genç Türkler arasında da bulunan Vahdeti döndükten sonra sağda solda mevlüt okuyarak geçinmişti. Meşrutiyet´in İlanın´dan sonra 10 Kasım 1908´de İstanbul´da Volkan gazetesini çıkarmaya başlamış, 6 Şubat 1909´da da yukarıda bahsi geçen İttihad-i Muhammedi Cemiyetini kurmuştu[93]. Derviş Vahdeti sözde gerek dini savunma adına kurduğu İttihad-i Muhammedi Cemiyeti´ni gerekse Volkan gazetesini sadece para kazanmak amacıyla kurmuş ve amacına da ulaşmıştı.

Bu dönemde diğer bir önemli muhalif olarak Paris´ten döndükten sonra Ahrar fırkasının yanında duran Murat Bey de çıkardığı Mizan gazetesi ile sert ve etkili bir muhalefet yapmıştır. Bu siyasî ortam içerisinde Serbesti gazetesinde İttihat ve Terakki´ye muhalif yazılar yazan Hasan Fehmi Bey´in öldürülmesi 31 Mart Vakası´nın büyümesinde ve halkın da dâhil olmasında önemli bir etkendir. Yeni açılmış olan hukuk mektebi öğrencileri bu olay üzerine hocaları Celaleddin Arif Bey´in teşvikiyle yanlarına Mülkiye öğrencilerini de katarak Hüseyin Hilmi Paşa´ya gelmiş ve cinayetin sorumlularının yakalanmasını istemişlerdir. Babıali´den ayrılırken halk da onlara katılmış, cenazede yüz bin kişilik bir kalabalık olmuş ve hükümet protesto edilmiştir. Bu olaydan iki üç gün sonra 31 Mart Vakası yaşanmıştır[94].

Hasan Fehmi Bey´in ölümü bu şekilde olan ilk ölüm olmadığı gibi Meşrutiyet´in kurucularından biri olan ve Meşrutiyet´in ilanından sonra İstanbul´a gelerek Osmanlı Demokrat Fırkası´nı kuran ancak İttihat ve Terakki´nin sert önlemlerine dayanamadığı için fırkayı feshederek Romanya´ya dönen İbrahim Temo Bey´e uygulanan politikada olayların bu aşamaya gelmesindeki tetikleyicileri göstermesi açısından önemlidir. Nitekim bu konuda tek örnek İbrahim Temo Bey değildir, bu dönemdeki siyasi kargaşa içerisinde muhalefet yapan kişiler benzer hadiselere maruz kalmıştır[95]. Bu şartlar içerisinde Hasan Fehmi Bey´in ölümü İttihat ve Terakki´ye mal edildi ve bahsettiğimiz gibi cenaze hükümete karşı bir protesto gösterisine dönüştü.

---

[93] Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye´nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016 (32. Baskı), s. 146; Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 75.
[94] Mevhibe Savaş, *İkinci Meşrutiyet Döneminde Basın*, Ankara 1998, s. 15.
[95] Ahmet Bedevi Kuran, *a.g.e.* s. 337.

31 Mart Hadise´nin olmasında etkili olan diğer bir durum da ordu içerisindeki olaylardı. Meşrutiyetin ilanından önce de ordu içerisinde mevcut olan alaylı-mektepli meselesi anlaşmazlıkların temelini oluşturuyordu. Meşrutiyetin ilanından sonra Harbiye mezunu subaylar kuracakları yeni düzende alaylı dedikleri subayların sayısını ve rollerini azaltmak istiyorlardı. Bu amaçla 1400 alaylı subay kadro dışına çıkarıldı. Bunların aileleri de yeni düzene düşman olurken diğer yandan orduda kalıp subay olmak isteyen erler de bu durumdan tedirgin oldular. Er ve erbaşların yeni düzenle ilgili memnun olmadıkları bir şey de eğitimlerin çok düzenli ve sıkı olmasıydı. Bu şikayetlerine dini bir kisve de bulan askerler sıkı eğitimler sebebiyle namaz ve hamam ihtiyaçlarını yerine getiremediklerini ileri sürüyorlardı. Bunların yanı sıra bazı Harbiyeli subayların ve avcı taburlarındaki subayların kendilerini siyasete kaptırmaları sebebiyle askerle ilgilenmemeleri aradaki bağların zayıflamasına sebep olmuştur[96]. Bu sebeplerden dolayı görüleceği gibi medrese talebelerinin askerin arasına karışarak olanları İttihat ve Terakki kışkırtması çok zor olmayacaktı. Bu siyasi hava içerisinde Derviş Vahdeti´nin yürüttüğü faaliyetler sayesinde halk arasından din elden gidiyor söylemiyle iktidara karşı büyük bir nefret büyümüştür.

Selanik´ten Meşrutiyetin korunması amacıyla getirilen avcı taburlarının arasına er kıyafeti ile karışan ordudan çıkarılmış alaylı subaylar ve medreseliler büyük bir propagandaya girişmişlerdi. Bunlar mektepli subaylar ve hükümet ricalinin kâfir olduklarını, dini ortadan kaldırmak amaçlarına hizmet için kendilerini diğer Müslüman askerlere karşı kullanacaklarını, bunun içinde sırası geldiğinde şeriat ve padişaha sadık askerler ve halk tarafından ağır şekilde cezalandırılacakları söylemleriyle onları kandırıyorlardı. Bu olaylardan birkaç gün önce subaylarının erlere "hocalarla görüşmeyeceksiniz, askerlikte diyanet meselesi aranmaz" gibi sözler söylemeleri avcı taburlarının kafasını iyice karıştırmıştı[97]. Gerek Derviş Vahdeti´nin Volkan´da yazdığı yazılar gerekse medreselilerin asker arasında din elden gidiyor, ittihatçılar masondur, gibi propagandaları sayesinde halk ve askerler arasında hükümete karşı oluşan muhalefet ve nefret her geçen gün büyüyordu.

[96]Sina Akşin, *a.g.e*. s. 195-196.
[97] Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3442.

31 Mart Vakası´nı başlatan ilk hareket 12 Nisan pazartesi gece yarısına doğru Taşkışla´da bulunan avcı taburlarının ayaklanarak subaylarını hapsedip Sultanahmet Meydanına yürümeleri oldu[98]. Diğer kışlalardaki askerlere şeriatı kurtarmak için harekete geçtikleri haber verilip, kendilerine katılmaları isteyen askerler Sultan Ahmet meydanında toplandılar. İstanbul sabaha silah sesleri ve şeriat isteriz nidalarıyla uyandı. Görünüşte bu asileri idare eden Hamdi Çavuş, kamacı ustası Arif ve bölük emini Mehmet adlı üç kişi vardı. Bu sırada Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti ayaklanmayı elindeki üstün kuvvetlerle bastırmak yerine nasihatçiler yoluyla isyana son verebileceğini düşünerek boşuna zaman harcamıştır. Askerler toplandığı sırada meclise gelmiş bulunan otuz kırk vekilden sarıklı olanlar aşağıya inerek askeri nasihatleriyle sakinleştirmeye çalıştılar ise de başarılı olamadılar. Askerlerden oluşan bir heyet meclise girdi. Askerlere ne istedikleri sorulunca şeriat isteriz diye cevap verdiler[99]. Askerlerin isteklerinin yanı sıra saat yediye kadar yerine getirilmesini istediklerini dört madde halinde toplamışlardır[100]:

1. Hükümetin çekilmesi
2. Bazı mebusların uzaklaştırılması.
3. Şeriat hükümlerinin uygulanması.
4. Alaylı subayların görevlerini iade edilmesi.
5. Başarılarından dolayı toplar atılarak şenlikler yapılması.

Asiler çok zaman geçmeden daha şiddetli eylemlere başvurdular. Önce Meclis Reisi Ahmet Rıza zannedilerek Adliye Nazırı Nazım Paşa ve İttihatçıların fikirlerini yayan Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Bey sanılarak Lazkiye mebusu Şekib Arslan Bey, askerler tarafından öldürüldü. Bahriye nazırı yaralanırken köprü üstünde de mektepli bir genç subay şehit edildi[101]. Askerlerin bir kısmı da Serasker Kapısının önündeki meydanda toplanmıştı. Hassa ordusu Mahmud Muhtar

---

[98] Erick van Zürcher, *a.g.e.* s. 149.
[99] Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3442; Sina Akşin, *a.g.e.* s. 203; Yusuf Himet Bayur, Cilt: I -Kısım II, s. 186.
[100] Ahmet Turan Alkan, II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset, Ufuk Kitap Yayınları, İstanbul 2006, s. 124; Mithat Sertoğlu, a.g.e. s. 3442; Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, a.g.e. s. 295; Erik Jan Zürcher, a.g.e. s. 150.
[101] Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi, Ankara 2015 (4. Baskı), s. 75; Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3443; Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *a.g.e.* s. 295.

Paşa devlete sadık birliklerle isyanı bastırmamış olma sebebini geç haber gelmesine ve Harbiye Nazırı Rıza Paşa gereken emri vermemesine bağlamıştır. İsyana bir süre sonra donanma erleri de katılmıştır. Asar-ı Tevfik gemisinin süvarisi Ali Kabuli Bey, sarayı topa tutacağı iddiasıyla kendi askerleri tarafından Yıldız´a götürüldü. Asiler, Abdülhamit´in gözü önünde Ali Kabuli Bey´i vahşice şehit ettiler[102].

Asilerin istekleri yerine getirildiğinde sakinleşecekler düşüncesi ile Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ve Meclis Reisi Ahmet Rıza Bey´in istifasından sonra 13 Nisan 1909´da padişah sadareti tarafsızlığı ile tanınmış olan Tevfik Paşa´ya verdi. Yeni kurulan kabinede Şeyhülislam Ziyaettin Efendi, Harbiye Nazırı Ethem Paşa, Bahriye Nazırı Emin Paşa, Hariciye Nazırı Rıfat Paşa, Adliye Nezareti´ne Hasan Fehmi Paşa, Ticaret ve Nafia Nezareti´ne Gabriyel Efendi, Maarif Nezareti´ne Abdurrahman Bey, Maliye Nezareti´ne Tekaüt Sandığı Nazırı Nuri Bey, Şura-yı Devlet Riyasetine Zihni Paşa, Evkaf Nezareti´ne Halil Hammade Paşa, Orman ve Maadin Nazırlığına Mavrokordato Efendi getirilmişlerdi[103].

Olay günü mebuslar asileri nasihatleri ile yola getiremeyince aralarında bir heyet seçerek Abdülhamit´e göndermişlerdi. Ancak Bayur´a göre heyet üyeleri yollarda dağılınca yalnızca Kastamonu mebusu Yusuf Kemal Bey Yıldız´a kadar gidebilmişti. Yusuf Kemal Bey Yıldız´ a geldiğinde oraya daha önce gelen Esad Paşa Toptani ve İle Müfid Bey ile karşılaştı[104]. Necmeddin Alkan´ın belirtiğine göre ise bu üç kişi meclisten beraber yola çıkmış ve Yıldız´a gelmişlerdi[105]. İkinci mabeyinci Nuri Paşa vasıtasıyla Padişah´a başvuran heyet, padişahın meclise gelmesi halinde bu ayaklanmanın yatışacağını ifade etmelerine rağmen Padişah Nuri Paşa´ya "beni parçalatmak istiyorlar" diyerek bu teklifi kabul etmemiştir. Bunun üzerine heyet üyeleri sadece bir saltanat arabasını kendilerine verilmesini istediyseler de Padişah bu istekleri de reddedilerek, bunun yerine Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey´i

---

[102] Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu´nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 516; Mithat Sertoğlu, *a.g.e*. s.3443; Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* s. 191.

[103] Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı kredi Yayınları, İstanbul 2014 (3. Baskı), s. 265; Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *a.g.e,* s. 301; Sina Akşin, 31 Mart Olayı, s. 79.

[104] Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* cilt I- Kısım II, s. 186.

[105] Necmeddin Alkan, *Selanik İstanbul´a Karşı,* s. 212.

mebuslarla birlikte gönderdi[106]. Asker ayrıca o gece Harbiye Nezaretini sarmış ele geçirdikleri mektepli subayları şehit etmişti.

Derviş Vahdeti ile etrafına toplananlar Nuriosmaniye´ de Şeref sokağına giderek İttihat ve Terakki merkezini, Tanin ve Şuray-ı Ümmet matbaalarını yağma ve tahrip etmişti. Diğer gazeteler ise asilere karşı bir şey yazamıyorlardı. Asker silahlı olarak gazetelere gelerek istediklerini yazdırıyorlardı[107]. İstanbul´daki bütün askerler ayaklanmaya katıldıkları için şehir içi ve civardaki yerlerde onları sindirecek kuvvet kalmamıştı. Sonunda Yıldız Sarayı´nın muhafazasından sorumlu olan İkinci tümen erleri de asilere katılmak için görev yerlerini bırakmaya başlayınca bu durumdan endişelenen II. Abdülhamit bu tümenin kumandanı olan ancak II. Meşrutiyet´in ilanından sonra görevden alınan Şevket Paşa´yı bu askerleri kontrol altına alması ümidiyle görevine iade etti. Yaşanan olaylardan tedirgin olan Abdülhamit, askeri yatıştırmak amacıyla olan olaylardan kimsenin sorumlu tutulmayacağı ve bundan sonra şeriat daha çok önem verileceğini duyurdu. Tevfik Paşa´nın sadarete gelmesi sebebiyle yazılan ve usulen Babıali´de okunan Hatt-ı Hümayun ´da ise hem şeriata hem de Meşrutiyete riayet olunacağı belirtiliyordu.

İstanbul´da başlayan bu isyan, olayın başladığı gece ilk olarak Yüzbaşı İsmail Canbulat Efendi tarafından "Meşrutiyet mahvoldu" başlığını taşıyan telgrafı ile Selanik´teki İttihatçılara haber vermiştir[108]. Bayar´ın ifadesine göre ise İsmail Canbulat Efendi´den başka Mebus Rahmi Bey de gece yarısı Büyük Ada´dan kayınpederi Selanik Redif Fırkası komutanı Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa´ya çektiği telgrafta "Adadayız ve cümlemiz sıhhatteyiz" diyerek İstanbul´daki durumu haber vermiştir[109]. Bu telgrafı gören Mustafa Kemal Bey İstanbul´da sıkıntılı olayların yaşandığını hemen anladı.

Selanik´te bu haberin duyulmasının ardından Meşrutiyete zarar gelmemesi için alınacak tedbirler görüşülmeye başlandı. İlk olarak İstanbul´da bulunan ancak olaylar sebebiyle iletişim sağlanamayan Merkez- i Umumi yerine Selanik´te yeni bir Merkez-i Umumi´nin kurulmasına karar verildi. Mevcut şartlar içerisinde hızlı karar

[106] Necmeddin Alkan, *a.g.e.* s. 212; Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3443.
[107] Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *a.g.e.* s. 305; Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3443
[108] Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1984(3.Baskı), s. 29.
[109] Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* s. 197; Necmeddin Alkan, *Selanik İstanbul´a Karşı,* s. 220.

alınabilecek bir merkezin oluşturulması gerekliydi. Uzun müzakereler sonunda kurulan merkezde öncelikle Rumeli´den askeri bir kuvvet İstanbul´a gönderilmesi için Mahmut Şevket Paşa ile görüşülmesine ve Avrupa´da askeri ateşe olan Enver Bey´in geri çağrılmasına karar verildi[110].

Ayrıca aynı gün halkında desteğini sağlamak amacıyla Selanik´te büyük bir miting düzenlendi. Halk bu mitinge oldukça fazla ilgi gösterdi ve saatler içinde büyük bir kalabalık toplandı. Mitingde Fazlı Necip Bey toplantının amacını anlatan bir konuşma yaptıktan sonra ulemayı temsilen Müderris Recep Efendi, Arnavutları temsilen Abdul Efendi ve Tomak Efendi, ayrıca Mebus Karasu Efendi, Nikola Efendi ve Gorki Apani Efendi bir çok dilde yaptıkları konuşmalarla orada toplanan halkın heyecanını daha da artırmıştı[111]. Bu heyecan içerisinde İstanbul´a gönderilmesi planlanan ordu için rediflerden ve gönüllülerden oluşan askeri birlikler oluşturulmaya başlandı. Ordu kumandanı Mahmut Şevket Paşa´nın İstanbul´a bir ordu gönderilmesi kararını onaylamasından sonra gönderilecek kuvvelerin başına Hüseyin Hüsnü Paşa´yı, bu kuvvetin Kurmay başkanlığına ise Mustafa Kemal Bey´i getirdi[112]. Selanik´ten hareket edecek bir tümene, Edirne´den bir tümen daha katılacaktı. Bu ordunun hazırlanması, hareket planı, sevk ve idaresi tamamen Mustafa Kemal Bey´e ait olduğu gibi Hareket Ordusu ismini de ondan almıştır[113].

Mustafa Kemal Bey bu ordunun başarılı olması için ilk olarak hiç vakit kaybetmeden İstanbul üzerine hareket etmesini, ikinci olarak subayların askeri görevleri dışında hiçbir şeyle meşgul olmamalarını ve üçüncü olarak hareket ordusuna politikacıların hiçbir müdahalede bulunmamasını gerektiğini düşünüyordu. Nitekim Hareket Ordusu bu şartlara riayet ederek başarılı olmuştur. Mustafa kemal Bey kendi koyduğu prensibe sadık kalarak görevini tamamladıktan sonra hemen askerlik mesleğine dönmüş politikaya karışmamıştır.

Hüseyin Hilmi Paşa kumandasında 15 Nisan´da Selanik´ten ayrılan kuvvetlere 19, 20, ve 21 Nisan´da diğer Balkan şehirlerinden de bir çok kuvvet

---

[110] Süleyman Kani İrtem, *31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu,* (yayınlayan: Selim Kocahanoğlu), Temel yayınları, İstanbul 2003, s. 195.
[111] Yunus Nadi, *İhtilal-i ve İnkılab-ı Osmani*, s. 130.
[112] Samih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2016 (İkinci Baskı), s. 42.
[113] Ecvet Güresin, *31 Mart İsyanı, Habora Kitabevi,* İstanbul 1969, s. 59.

katıldı. Büyük emekler verilerek kurulan Meşrutiyet sisteminin yeniden ortadan kalkmaması için mücadeleye hazır olan kuvvetler tek bir güç olarak İstanbul´a hareket etti. İstanbul´a 19 Nisan 1909´da önce Selanik Jandarma bölüğü gelerek Ayastafanos (Yeşilköy) istasyonunu işgal etti. Hüseyin Hüsnü Paşa ertesi gün Hadımköyü´ne ulaştı. Mahmut Şevket Paşa´da 22 Nisan´da Ayatefanos´a vardı. Hüseyin Hilmi Paşa, Genelkurmay Başkanlığı´na bir telgraf çekerek, İstanbul´daki bu ayaklanmaya karışan askerlerin Osmanlı ordusunu utandırdığını, bu isyanın bastırılması için İkinci ve Üçüncü ordunun Küçükçekmece ve Ayastafanos´a ulaştıklarını bildirdi. İstanbul´daki isyancı silah arkadaşlarının tutukladıkları subaylarını bırakarak bu işten vazgeçerlerse onları kandıranların cezalandırılacağını ancak onlara bir zarar verilmeyeceğini belirtti. İstanbul halkına da bir beyanname çekip durumu anlatarak sonucu sakin ve güvenli bir şekilde beklemelerini istedi[114].

Hareket Ordusunun Ayastafanos´a gelmesinden sonra İstanbul´da bulunan mebuslar hemen buraya gelerek 22 Nisan 1909´da Ayan Meclis´i eski sadrazamı Said Paşa´nın başkanlığında yaptıkları toplantı da bu ordunun hareketini onayladıklarını ve yanlarında olduklarını belirten bir beyanname yayınladılar. 23 Nisan´da Mahmud Şevket Paşa sadarete bir telgraf çekerek, Hareket Ordusu kumandanlığını eline aldığını, bu işten vazgeçenlerin affedileceğini, devam edenlerin cezalandırılacağını ve Abdülhamit´in hal´i için gelindiği dedikodularının doğru olmadığını bildirdi. Ancak bu sırada Rumeli´den Padişahın meşru tanınmadığı ve hutbelerden adının kaldırıldığını bildiren birçok telgraf geliyordu[115]. Abdülhamit olayın başından itibaren tarafsız kalmış ve isyanı bastırmak adına bir şey yapılmamıştı. Hareket Ordusu İstanbul´a gelince Hassa Ordusu kumandanı Nazım Paşa´dan gelen kuvvetlere karşı konulmamasını emretmesinin yanı sıra topçu Feriki Hurşid Paşa ile ders vekili Halis Efendi´yi Mahmud Şevket Paşa´ya gönderip Meşrutiyet´e sadık olduğunu bildirdi.

Hareket Ordusu 22/23 gecesi saat 23.30´dan itibaren İstanbul´u işgale başladı. Asiler bazı bölgelerde karşı koydularsa da 24 Nisan günü son olarak

[114]Faik Reşit Unat, *a.g.e.* s. 89.
[115] Necmeddin Alkan, *a.g.e.* s. 221; Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3445; Enver Ziya Karal, 101; Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *a.g.e.* s. 318.

Yıldızdaki İkinci Ordu ve Selimiye´de bulunan birliklerin de bertaraf edilmesiyle İstanbul tamamen kontrol altına alındı. 25 Nisan Pazar günü İstanbul, İzmit ve Çatalca bölgelerinde örfi idare ilan olundu. İsyana katılan ve teslim olan birlikler hemen Rumeli´ye gönderildi. Bir taraftan Örfi idarenin emrinde kurulan harp divanında faaliyete geçirilirken, diğer taraftan Mahmud Şevket Paşa, Hareket Ordusunun İttihat ve Terakki Cemiyeti ile hiçbir alakası bulunmadığını, bu askerlerin siyasetle bir işinin olmadığını sadece Meşrutiyeti korumak amacıyla geldiklerini açıklayan bir beyanname yayınladı[116].

Hareket Ordusu İstanbul´da duruma tamamen hâkim olduktan sonra, 27 Nisan 1909´da Mebuslar ve Ayan Meclis-i Umumi-i Milli adı altında Ayasofya´daki meclis binasında toplandılar. Abdülhamit´in hal´i için toplanan meclise Ayan Reisi Said Paşa başkanlık ediyordu. Padişahın hal´i için gereken fetvayı ilmiye sınıfı mebuslarından Elmalılı Hamdi Efendi kaleme almıştı. Fetva Emini Hacı Nuri Efendi, Abdülhamit´e yöneltilen suçlamaların doğru olmadığı gerekçesi ile bu fetvayı imzalamadı. Ancak daha sonra Mustafa Asım Efendi tarafından fetvayı imzalaması için ikna edildi. Fetva mecliste okuduktan sonra mebuslar hal´ kararını verdiler. Bundan sonra Ayandan Aram Efendi, Bahriye Feriki Arif Hikmet Paşa, Draç mebusu Esad Paşa Toptani ve Selanik mebusu Karasu Efendilerden oluşan bir heyet Abdülhamit´e hal kararını tebliğ etmekle görevlendirildi[117].

Abdülhamit milletin arzusu böyle ise kabul etmek zorundayım diyerek durumu kabullendi[118]. Hal kararı tebliğ edildikten kısa bir süre sonra Padişah aile efradı ile birlikte Selanik´e nakledildi ve ölümüne kadar orada yaşadı. II. Abdülhamit´in hal´inden sonra 65 yaşındaki kardeşi Mehmet Reşat, V. Mehmet adıyla tahta çıktı. Bu gelişmelerden sonra 19 Ağustos 1909´da kabul edilen bir kanunla 1876 Anayasası´nın yirmi bir maddesi değiştirilirken, kaldırılan bazı maddelerin yerine üç yeni madde eklendi. Hâkimiyet-i Milliye´yi sağlamak olan anayasa değişikliği ile padişahın yetkileri belirlenip kısıtlanırken, yasama ve yürütme organlarının yetkileri çoğaltıldı[119].

---

[116] Mithat Sertoğlu, *a.g.e*. s. 3446.
[117] İsmet Bozdağ, *Abdülhamit´in Hatıra Defteri*, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1975, s. 121.
[118] Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3452.
[119] Rifat Uçarol, *a.g.e.* s. 479; Kenan Olgun, *a.g.e.* s.117-118; Bülent Tanör, *a.g.e.* s. 192-

İKİNCİ BÖLÜM

1912-1913 BALKAN SAVAŞLARI

1. Balkan Savaşlarına Giden Süreçte Yaşanan Gelişmeler

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları´nın hemen öncesinde Trablusgarp Savaşı ve diğer Büyük Devletlerin faaliyetleri sebebiyle dış ilişkilerde sorunlu bir dönem yaşarken devlet içte de durulmayan bir siyasi karışıklıkla uğraşıyordu. Eski Süvari Dairesi başkan yardımcısı Miralay Sadık Bey, 26 Kasım 1911 yılında Hürriyet ve İtilaf Partisi´ni kurarak iktidara karşı muhalefete başlamıştı. Ancak bu faaliyetlerden rahatsız olan Sadrazam bu faaliyetlere son verilmesini yoksa kabinenin istifa edeceğini padişaha bildirmişti. Padişahtan bu yönde emir alan Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, Sadık Bey´i önceden istifa etmiş olmasına rağmen askeri sıfatını kötüye kullanarak siyasete bulaşmasını sebep gösterip hükümet merkezinden uzak olan Selanik´e gönderdi. Sadık Bey´in bu şekilde gönderilmesinden sonra önceden İttihat ve Terakki üyesi olan ancak istediği konuma ulaşamayan Damat Ferit Paşa Hürriyet ve İtilaf Partisi´nin başına geçti[120].

İktidara karşı olan ancak küçük gruplar halinde tutunamayan bütün muhalif gruplar Hürriyet ve İtilaf Partisi adı altında bir araya gelmişlerdi. Partinin meclis idare üyeleri arasında Sadık Bey, Rıza Nur, Lütfi Fikri Bey, Gümülcineli İsmail Bey, Şükrü El- Asali Bey, Basri Bey, Hamdi Efendi, Mahir Sait Bey, Rıza Tevfik Bey, Mithat Fraşeri Bey, İsmail Sıtkı Bey, Hüseyin Siret Bey, Kemal Mithat Bey, partinin merkez idare heyetinde ise İsmail Hakkı Paşa, Müşir Fuat Paşa, Damat Ferit Paşa, Dr. Nezaret Dagavaryan, Abdülhamit Zehravi Efendi, Hasan Bey ve Sadık Bey bulunuyordu[121]. Hürriyet ve İtilaf Partisi ileri gelenleri Sait Paşa´nın istifa etmesinden sonra padişaha kendilerinin meclisin fesih hakkının padişaha verilmesine karşı olmadıklarını asıl amaçlarının Said Paşa´yı düşürmek olduğunu ve sadaret

---

[120] Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3479.
[121] Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, s. 55.

tekrar ona verilmedikçe sorun çıkmayacağını ifade etmişlerse de bu buhranlı dönemde Said Paşa tekrar sadarete gelmiştir.

Meclisin feshedilmesinden sonra yapılan seçimlerle devletin iç politikasının düzene gireceği düşünülmüş ise de bu kez henüz sıkıyönetim devam ederken yapılan seçimlerde yolsuzluk yapıldığı iddiasıyla muhalefet eleştirilerine devam etmiştir. Trablusgarp Savaşı sırasında bölgeye yardım yapılamaması ve söz konusu eyaletlerin kaybedileceği düşüncesi İttihat ve Terakki´ye itibarından çok şey kaybettirmişti. Meşrutiyetin ilanından sonra idareyi doğrudan almamış olsa bile devlet politikasını elinde bulunduran İttihat ve Terakki bütün sorunların kaynağı olarak gördüğü İstibdat rejiminin yıkılmasından sonraki üç yıl içinde ülkenin durumunda ileri gidemediği gibi ülkenin durumu eskisinden daha zor bir hal almıştı. Daha öncede bahsettiğimiz gibi muhalefete karşı izlenen politikalar siyasi cinayetlere kadar varmıştı. Bu gelişmelerden dolayı bir kısım aydınlar İttihat ve Terakki´nin iktidar üzerinde hiçbir etkisinin kalmamasını ve hatta dağılıp gitmesini ister olmuşlardı.

İttihat ve Terakki´nin gücünün orduya dayandığına inanan muhalefet onlarla başka şekilde başa çıkamayacağını düşündüğü için ordu içerisinde de kendilerine taraftar bulmak için çalışmaya başlamışlardı[122]. Uygulanan baskılara rağmen basın muhalefete destek veriyordu. Özellikle Balkanların çeşitli bölgelerinde çıkan Süngü, Silah, Top gibi gazetelerde en şiddetli yazılar isimsiz veya takma adlarla subaylar tarafından yazılıyordu. Bunların yanı sıra Lütfi Fikri Bey´in çıkardığı daha önce Mutedil Hürriyetperveran Fırkası´nın sözcüsü olan Tanzimat gazetesinde bu fırkanın aşağıda ifade ettiğimiz gibi Hürriyet ve İtilaf Partisi ile birleşmesinden sonra da muhalefetin fikirlerini anlatan yazılar çıkmıştır. Ayrıca Şehrah, Yeni İkdam ve Yeni Gazete de muhalefeti destekleyen yayın organları arasındaydı[123]. Birçok kez kapatılan muhalefetin sesi olan bu gazeteler farklı isimlerle tekrar faaliyete geçerek mücadeleye devam etmişlerdi. Hürriyet ve İtilaf Partisinin bünyesinde toplanmadan önce muhalifler mecliste Arap memleketlerini temsil eden Mutedil Hürriyet Perveran

[122] Rıza Nur, *Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu Nasıl Öldü*, s.120.
[123] Ali Birinci, "Hürriyet ve İtilaf Fırkasını Destekleyen Matbuat", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 42, İletişim Yayınları, İstanbul 1987, s. 12.

ve Ahali Partisi olmak üzere iki grup halindeydiler. Bunların yanı sıra tarafsız olanlar ve Hristiyan mebuslarda yeni partiye dâhil olmuşlardı[124].

Hürriyet ve İtilaf Partisi programında yer alan esasların başında parlamenter rejimin kuvvetlendirilmesi, unsurlar arasında bir uzlaşma sağlama, bazı vilayetlerde mahalli ihtiyaçlara göre yönetimler kurma, ülkenin korunması ve önemli sorunlar dışındaki işlerle mahalli memurların ilgilenmesi, mülki ıslahat yapılması gibi maddeler vardı. Mecliste muhalefet partisinin varlığını sert bir şekilde hissettirmesi İbrahim Hakkı Paşa ve arkadaşlarının Divan-ı Ali´ye sevk edilmesi olayıyla ilgili ortaya çıkan ihtilaf sırasında olmuştu. Bu durum karşısında meclisin feshedilmesine kadar giden İttihat ve Terakki bu meseleyi kapatmak ve daha güçlü bir şekilde iktidara gelmek için seçimlerin yapılmasını sağlamış ve planlandığı gibi güçlü bir şekilde iktidara gelmişti. Ancak muhalefet seçimlerde usulsüzlük yapıldığı iddialarıyla mücadelesine devam etmiştir[125].

Meşrutiyet´in ilanı ve sonraki süreçte siyasi hayat üzerinde çok etkili olan ordu mensuplarının askeri görevlerinin yanında siyasi organizasyonlar içerisinde yer almaları ülkedeki huzursuzluğun orduya da yansımasına sebep olmuştu. İhtilalin yapılmasında ve sonrasında önemli görevler alan birçoğu İttihat ve Terakki´ye mensup olan bu subayların bu hizmetleri sebebiyle yüksek idari mevkilerde görev alarak devlet idaresinde etkili olmaları, amiri konumunda bulunan insanlardan daha etkili hale gelmeleri diğer subayların tepkilerine sebep oluyordu. İttihat ve Terakki´nin gücünü ordudan aldığı düşünülürse muhalefetin de aynı yolla güç kazanmak amacıyla faaliyet gösterme aşamasına geçmesi beklenilen bir durumdu. Ordunun siyasete bulaşmasının ve gruplara ayrılmasının bir sonucu olarak İttihat ve Terakki´ye muhalif olarak daha önce gazetelerde isimsiz veya takma isimlerle yazdıkları şiddetli yazıların yeterli olmadığını gören subaylar harekete geçerek Halaskâr Zabitan Grubunu kurdular[126].

---

[124] Tarık Zafer Tunaya, Türkiye´de Siyasi Partiler, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 215; Ahmet Ali Gazel, " İkinci Meşrutiyet Dönemi´nde İttihat ve Terakki Fırkası´nı Bölünme Noktasına Getiren Hizb-i Cedid Hareketi", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:16, Erzurum 2001, s. 259.

[125] Ali Birinci, *a.g.e*. s. 64.

[126] Kenan Olgun, "Asker- Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskar Zabitan Grubu ve Faaliyetleri" *, İlmi Araştırmalar Dergisi, Sayı:7*, İstanbul 1999, s. 157.

Halaskar Zabitan Grubu 1912 yılı Mayıs ve Haziran ayların da kurulmuş ise de siyasi ve askeri varlığını ve etkisini Temmuz ayında hissettirmişti. Grubun ileri gelenleri arasında Erkan-ı Harp Kolağası Kastamonulu Hilmi Bey, Erkan-ı Harp Binbaşısı Gelibolulu Kemal (Şenkıl) Bey, Süvari Kaymakamı Recep Bey, Bahriye Binbaşısı İbrahim (Aşki) Bey, Yüzbaşı Kudret Bey, Rosinyol Hüsnü, Teğmen Hasan Ali ve Tevfik Bey gibi isimler vardı[127]. Ayrıca grup Nazım Paşa ile iyi ilişkiler içinde olmasının yanı sıra Hürriyet ve İtilaf Partisi ile doğrudan bir bağı olmasa da Rıza Nur, Kemal Mithat, Mahir Sait gibi isimlerden önemli destek görmüştür. Yine Hurşit Paşa´nın da bu grubun içinde yer aldığı söylenmekteydi[128]. Bu grup, Meşrutiyet´in ilanından sonra kurulacağı ümit edilen düzenin kurulamadığı istibdat devrinin adeta sadece isim değişikliği ile devam ettiğini, Meşrutiyet´in ilanı ile Osmanlı Devleti´ni paylaşma düşüncelerini geçici olarak sözde rafa kaldırdıkları halde devletin bu durumundan faydalanan Avrupa Devletleri´nin bu düşüncelerinden vazgeçtiklerini ifade etmiş ve buna örnek olarak İtalya´nın Trablusgarp´a saldırıları ile diğer Avrupa Devletlerinin buna sessiz kalmalarını göstermiştir. Halaskâr Zabitan grubunun isteklerini aşağıdaki gibi özetleyebiliriz[129].

1. Mevcut hükümetin yerine Avrupa´nın güvenliğini kazanabilecek, becerikli, namuslu ve kuvvetli bir hükümetin gelmesi,
2. Sorumsuz hiçbir kuvvetin hükümet işlerine karışmaması,
3. Seçimlerde uygunsuzluk yapıldığı anlaşılırsa meclisin dağılması ve yeni seçimlere gidilmesi,
4. Yukarıdaki istekler yerine getirildikten sonra askerlik ile siyasetin ayrılması.

Bu esasların ayrıntılı bir şekilde yer aldığı Halaskar grubunun beyannamesi gizlice basılarak ordu subaylarına dağıtıldı. İttihat ve Terakki´nin Arnavutluk´ta uyguladığı politikalar sebebiyle cephe alan Arnavut subayların hepsi Halaskar grubuna dâhil oldu. Birçok küçük rütbeli subay başta Salih Potko çetesi olmak üzere hala isyan halinde olan diğer Arnavut çetelerine katılıyorlardı. Manastır valisi bu

[127] Celal Bayar, *Ben de Yazdım, Cilt:2*, Sabah Kitapçılık Yayınları, İstanbul 1997, s. 131.
[128] Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, *Muhalefetin İflası*, Nehir Yayınları, İstanbul 1991 (İkinci Baskı), s. 46.
[129] Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.* s. 351.

gelişmeleri Babıali´ye bildirdiği sıralarda 21/22 Haziran 1912 gecesi Manastır dışındaki ordugahtan bir kısım subayların kaçarak dağa çıktıkları haberi gelmişti. Dağa çıkan bu subaylar yayınladıkları beyannamede mevcut iktidarın dört yıldır sadece kendi çıkarları için hareket ettiğini, onların da İstibdatçılar gibi Meşrutiyet´e düşman olduklarını ve istibdatçılarla aynı sona layık olduklarını, başta Arnavutlar olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde insanlara zulmedildiği, ülkenin iki vilayetini yabancılara hediye eden bu insanlara karşı isyan eden Arnavutlar´a katıldıklarını ilan ediyorlardı. Meclisin feshedilerek yeni seçimlerin yapılmasını ve İbrahim Hakkı Paşa, Mahmut Şevket, Said Paşa, Rıfat Paşa, Talat Bey, Cavit Bey ve Genel Kurmay Başkanının hemen sorgulanmasını bunların yapılmaması halinde silahlarını bırakmayacaklarını belirtiyorlardı[130].

Ordu mensuplarının siyasetten uzaklaştırılmasını istiyorlardı. Bu hareketin yalnız Balkanlar da değil İzmir´deki birliklerde de taraftarlarının bulunması sebebiyle yaşanan gelişmeler İstanbul´da büyük endişeye sebep oldu. Bunların yanı sıra siviller de bu harekete destek veriyordu. Grubun son yayınladığı beyannameyi subaylar hazırlamış, destek verdiği öncesinde de bilinen Prens Sabahattin Bey düzeltmiş ve tamamlamıştı[131]. Harbiye Nezareti, buna karşılık hemen bir bildiri yayınladı. Bu bildiride bu olayın sadece 12 subay ve 14 Arnavut subaydan meydana gelen küçük bir hareket olduğu ve asılsız hareketlerle dağa çıkan bu askerlerin davranışlarının ordunun siyasete karışmasının bir sonucu olduğu üzerinde durulmuştur. Ordu mensuplarının siyasetten uzak durması için bir kanunun hazırlanarak hükümete verildiği bildirilerek, bu vakte kadar askerlerin siyasi faaliyetler ve parti gruplarından uzak durmaları tavsiye edilmiştir. 29 Haziran 1912´de başlayan görüşmeler sonucunda kanun bazı değişikliklerle oy çokluğu ile kabul edildi. Kabul edilen bu kanun ile askerlerin siyasete bulaşmalarının yasaklandığı, siyasi toplantılara katılan ve siyasetle uğraşan subaylara hapis, görev yeri değişikliği ve görevden azledilme gibi cezalar verileceği belirtiliyordu[132].

Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, bu kanunu yeni bir nazırın uygulamasının daha iyi olacağını sebep göstererek istifa ettiğini bildirdi. Ancak bu

[130] Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3481.
[131] Rıza Nur, *a.g.e.* s. 37.
[132] Kenan Olgun, *a.g.m.* s. 157.

istifanın ardındaki asıl sebep İttihat ve Terakki´nin zaten arası iyi olmadığı paşa hakkında istifa etmesine karar vermesi ve eğer istifa etmezse o sırada Levazım Reisi olan İsmail Hakkı Paşa´nın bazı yolsuzluklarından dolayı mecliste paşayı zor duruma düşürerek görevden alınmasını sağlamaya karar vermiş olmasıydı. Bu karar Adliye Nazırı Hacı Adil Bey ve Fırka grup başkanı İzmir mebusu Seyit Bey tarafından Mahmut Şevket Paşa´ya bildirildi. Bunun üzerine Paşa böyle bir durumun içinde kalmaktansa istifa etmiştir[133]. Paşanın istifasından sonra Harbiye Nazırlığı´na vekâleten Bahriye Nazırı Hurşit Paşa gelmiştir[134].

Bir yandan iç siyasette bu karışıklıklar yaşanırken diğer yandan Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhine bir cephe oluşturmak için faaliyetler devam ediyordu. Sırplar ve Bulgarlar anlaşma sağlarken Yunan-Bulgar görüşmeleri devam ediyordu. Bu arada Trablusgarp´ta istediğini elde edemeyen İtalya, Osmanlı Devleti´ni zor durumda bırakarak bir an önce barışı sağlamak amacıyla Karadağ´ı kullanarak Arnavutları kışkırtıyordu. Bu sırada Sinop´ta sürgünde olan İttihat ve Terakki düşmanı Yakovalı Rıza Bey affedip memleketine dönmüş ve zaten isyana hazır olan Arnavutları ayaklandırdı. İpek, Yakova, İşkodra ile Karadağ sınırlarında 1912 yılı Mayıs ayı başında isyan başladı. Bu gelişmeler yaşanmadan önce Harbiye Nazırı olduğu dönemde Mahmud Şevket Paşa Makedonya ve Arnavutluk´ da özellikle Bulgaristan ve Karadağ´ın karışıklık çıkarmak için hareketlerini hızlandırdıklarından bahisle bölgede askeri hazırlıklar yapılmasının gerekli olduğuna dair geniş bir rapor hazırlamış ise de siyasi kavgalarla meşgul olan devlet gerekli tedbirleri zamanında alamamıştır[135]. Hükümetin bu ayaklanmaları bastırmak için harekete geçmesinden sonra Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında şiddetli çatışmalar yaşandı[136]. İsyanı bastırmak için gönderilen bazı subaylar önceden Halaskâr grubuna mensupken kaçarak asileri katılmış arkadaşlarını görünce onlara katılmaktan geri durmamışlardır. Bu şartlar içinde bile hükümet bu isyanı mecliste hemen bastırılabilecek küçük bir eşkıya olayı olarak gösteriyordu.

---

[133] Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s. 312; Celal Bayar, a.g.e. s. 124.
[134] Celal Bayar, a.g.e. Cilt: 2, s. 125.
[135] BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, nr: 608/15.
[136] Suat Zeyrek, " II. Meşrutiyet´te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavutluk İsyanları ve Sonuçları, *İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 33*, İstanbul 2012/2, s. 299.

İsyan eden Arnavutların hükümetten istekleri özetle şu şekildeydi[137]:

1. Toplanan silahların iade edilmesi.
2. Bölgedeki suçlular için genel af çıkarılması.
3. Askerlik görevi için farklı yerlere gönderilmemeleri.
4. Yaş düzeltmelerinin askerlik çağı süresi için kabul edilmesi.
5. Yeni ve daha önce yapılan askeri harekâtlarda zarar verilen mekanlar için para ödenmesi.
6. Kan davalarını çözmek için oluşturulan komisyonlara bölgeden de üye alınması.
7. Bölgede yol ve okul yapılması.

Mecliste Dâhiliye Vekili Hacı Adil Bey´in bu istekleri açıklaması üzerine başlayan tartışmada Arnavut mebuslar, Hristiyan Arnavutlara verilen haklara ve isteklerinin yerine getirilmesine rağmen Müslüman Arnavutların tüm desteklerine rağmen yeterince değer göremediklerini söylemişlerdi. Ayrıca bu olayın hükümetin öne sürdüğü kadar basit olmadığını, istenilen şeylerin zaten daha önce Hristiyan Arnavutlara verilirken Müslümanlara verilmeyen bu haklardan kaynaklandığını eşitlik sağlandığı takdirde ortamın sakinleşeceğini belirtmişlerdi. Mevcut şartlar içerisinde silahı olmayan Müslüman Arnavutların, silahlı Hristiyan Arnavutlar tarafından yapılan saldırılara karşı savunmasız kaldıklarından bahisle olayların sebebini açıklarken dışarıdan yapılan müdahale ve tahriklere değinmiyorlardı. Bu yakınmalara karşılık Dâhiliye Vekili Hacı Adil Bey, Hristiyan Arnavutlara silah verilmesinin askeri bir teşkilat kurmak amacıyla olduğunu, aynı teşkilatın Müslüman Arnavutlar içinde de kurulma hazırlığının yapıldığını ifade etmiş ise de bu ortamı yatıştırmak için yeterli olmadı[138]. Nitekim sözde devlete bağlı bir askeri teşkilat oluşturmak için verilen silahlar kısa bir süre önce Hristiyan Arnavutların çıkardıkları isyanda yine devlete karşı kullanmış yani bir nevi devlet isyancıların silahlarını bizzat temin etmişti[139]. Mecliste bu tartışmalar yaşandığı sırada daha önce bahsettiğimiz gibi Mahmut Şevket Paşa´nın istifa etmesi kabineyi iyice sarsmıştı.

---

[137] Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3482.
[138] Suat Zeyrek, " II. Meşrutiyet´te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavutluk İsyanları ve Sonuçları", s. 322.
[139] Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* Cilt:2- Kısım:1, s. 269; Mithat Sertoğlu, *a.g.e*. s. 3483.

İtalyan donanmasının Çanakkale´ye taarruz teşebbüsüne girişmesiyle aynı gün yeni mecliste açılmıştı. Arnavutluk meselesinde arkadaşları ile ihtilaf halinde olan Sait Paşa, 15 Temmuz 1912 günü mecliste isyan eden Arnavutların isteklerinin meşru olmadığına dair uzun bir konuşma yaptıktan sonra meclisten güvenoyu istemiş ve 194 oya 4 olumsuz oy ile istediğini almasına rağmen bir gün sonra istifa etmişti[140]. Bu istifanın ilk sebebi Sait Paşa´nın Harbiye Nazırlığı görevine getirecek kimseyi bulamamasıydı. Kendisine yapılan bu tekliften sonra Arnavutluk dosyasını görmek isteyen Nazım Paşa, bu görevi kabul etmesi karşılığında genel af ilan edilmesini, sıkıyönetimin kaldırılmasını ve başkomutanlık vekâleti kurulmasını istedi. Ancak bu son isteğinin anayasaya aykırı olması sebebiyle anlaşmaya varılamadı. Aynı şekilde Mahmut Muhtar Paşa ve İzmir´deki Kolordu Kumandanı Abdullah Paşa da yapılan Harbiye Nazırlığı görevi teklifini kabul etmediler. Bunların üzerine bir de Bahriye ve Harbiye Nazırlığını vekâleten yürüten Hurşit Paşa´nın istifa etmesi, sadrazamı çaresiz bıraktığından bir gün önce güvenoyu almış olmasına rağmen istifa etmesine sebep oldu[141]. Bunların yanı sıra İttihatçı liderlerin bu konuda kendisini desteklememesi de istifasında etkili oldu.

Sait Paşa istifa ettiği gün İttihatçıların lideri konumundaki Talat Paşa, padişahın başkâtibi ile iletişime geçerek tayin edilecek sadrazam kim olursa olsun yalnızca Kamil Paşa olmasın şeklindeki ifadesiyle partinin düşüncesini bildirip kendisinin de bunun için çaba göstermesini istedi. Aynı gün Sait Paşa´nın istifası ile bir nevi zafer kazanmış olan Halaskar grubundan iki subay padişaha ordu adına yazılan bir mektup sundu. Mektupta iş başında bulunan hükümetin düşürülmesi, Mebuslar Meclisi´nin kapatılması, Kamil Paşa´nın sadrazamlığa getirilmesi gibi istekler vardı[142]. Bir yandan İttihat ve Terakki ile arası hiç iyi olmayan Kamil Paşa´nın bu meclisten güvenoyu alması zorken, diğer yandan İttihat ve Terakki´ye mensup veya taraftar bir kişinin iş başına getirilmesi partinin sorumlu tutulduğu başarısızlıklar özellikle de Arnavutların düşmanlıklarının neredeyse sadece partiye yönelik olmasından dolayı uygun değildi.

---

[140] Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu´nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, s. 567.
[141] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 170; Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3483; Kenan Olgun, " *Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskar Zabitan Grubu ve Faaliyetleri"*, s. 163.
[142] Celal Bayar, *a.g.e.* s. 129.

İdareye tarafsız birinin getirilmesi amacıyla Sadaret önce Londra elçisi ve eski Sadrazam Tevfik Paşa´ya teklif edilmiş ise de Paşa, bu meclis feshedilmediği sürece bu teklifi kabul edemeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine 18 Temmuz 1912 günü Askeri Şura üyelerinden Nazım Paşa, Genelkurmay Başkan Vekili Hadi ve Birinci Kolordu Kumandan vekili Osman Paşalar Mabeyne başvurarak Arnavutluk olaylarının durulmadığını, Halaskar grubunun faaliyetlerinin ifade edildiğinin aksine ciddiyet taşıdığını ve ordunun siyasete bulaşması sebebiyle düzen ve nizam adına bir şey kalmadığının üzerinde durarak bir an önce tedbir alınması gerektiğini ifade etmişlerdi. Askeri disiplinin bozulduğu şikâyetiyle gelen askeri erkânın bakanlıkları vasıtasıyla değil de bu şekilde doğrudan saraya başvurmaları da tamamen usulsüz ve bozulduğunu savundukları askeri düzene aykırıydı[143].

Sultan Mehmet Reşat, bir gün sonra 19 Temmuz günü orduya hitaben yayınladığı beyannamede, istifa eden kabinenin yerine tecrübeli ve tarafsız kişilerden oluşan bir kabinenin gelmesini istediğini, buna karşın asıl vazifelerini unutan bazı subaylar tarafından Kanun-i Esasi ve hükümranlık haklarına aykırı olarak sadarete getirilebilecek kişiler hakkında müracaat ve tavsiye de bulunulduğunu belirterek askerlerin siyasetten uzak durup, sadece amirlerinin emirlerine uyarak kendilerini bu şartlar içerisinde vatanın savunması için hazırlamalarını, bunu yapmayanların ihanete düşmüş olacağı üzerinde durmuştu. Bu sırada Padişah yeni kurulacak hükümet konusunda görüşmek üzere Meclis Başkanı Halil (Menteş) Bey ile Ayan Meclis Başkanı Gazi Ahmet Muhtar Paşayı birkaç kere çağırtmıştı. Padişah Halaskar grubunun istediği Kamil Paşa´nın sadarete gelmesi durumunda kinci tutumu yüzünden İttihat ve Terakki´den intikam almaya kalkışacağını bunun da zaten bunalım içinde olan devletin siyasi durumunu daha kötü bir yere sürükleyeceğini düşünüyordu. Bu sebeple ordu üzerinde nüfuz sahibi olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa´ya verilmesi konusundaki telkinlere rağmen başlangıçta tereddütte olan Padişah sonunda kararını vererek Paşayı sadaret görevine getirdi[144].

---

[143] Kenan Olgun, " *Asker- Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskar Zabitan Grubu ve Faaliyetleri",* s. 166-167.

[144] Rifat Uçarol, "Gazi Ahmet Muhtar Paşa"*, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 13,* s. 445; Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3483.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından yeni kabine 22 Temmuz 1912´de kuruldu[145]. Paşa, devletin en ileri gelen ricalini bu kabinede toplayıp, onların tecrübelerinden de istifade ederek görevinde başarılı olacağı inancındaydı. Yeni hükümette Şeyhülislamlığa Cemaleddin Efendi, Adliye ve Mezahip Nazırlığına eski Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Devlet Şurası Reisliğine eski Sadrazam Kamil Paşa, Dâhiliye Nazırlığına eski Sadrazam Ferit Paşa, Hariciye Nazırlığına Gabriel Noradungiyan Efendi, Harbiye Nazırlığına Nazım Paşa, Bahriye Nazırlığına Mahmut Muhtar Paşa, Ticaret ve Ziraat Nazırlığına eski Viyana Büyükelçisi Mustafa Reşit Paşa, Nafıa Nazırlığına Devlet Şurası Mülkiye Dairesi Başkanı Mehmet Şerif Paşa, Maarif Nazırlığına Nezaret Müsteşarı Said Bey, Maliye Nazırlığına eski Maliye Nazırı Ziya Paşa, Evkaf Nazırlığına Meclis İkinci başkanı Mehmet Fevzi Paşa getirildi[146]. Bu kabine, üyeleri arasında üç eski sadrazam bulunmasından dolayı " Büyük Kabine", Gazi Ahmet Muhtar Paşa´nın oğlu Mahmut Muhtar Paşa´nın Bahriye Nazırı olması sebebiyle de "Baba-Oğul" kabinesi olarak anılmaktaydı[147]. Ancak aralarında görüş ve düşünce birliği olmayan bu kişilerin uzun süre bir arada çalışması ve ülkeyi içinde bulunduğu bu kötü durumdan kurtarması mümkün olmayacaktı.

Nitekim çok geçmeden Hüseyin Hilmi Paşa, yerini ayandan Abdülhalim Bey´e bırakırken, Dâhiliye Nazırlığı´nda da bir çok isim değişikliği oldu. Ferit Paşa´nın bu görevi kabul etmemesi üzerine yerine önce eski Dâhiliye Nazırı Ziya Paşa daha sonra Nafıa Nazırı Mehmet Şerif Paşa ondan sonra da Selanik valisi Daniş Bey geçti. Ziya Paşa´dan boşalan Maliye Nazırlığı´na Abdurrahman Bey getirildi. Nafıa Nezaretine de Salih Paşa getirildi. Sonuç olarak Büyük kabine de devletin kötü gidişatını durduramadı. Gazi Ahmet Muhtar Paşa öncelikle pek çok şikâyete konu olan örfi idareyi kaldırdı. Aynı gün II. Meşrutiyet´in ilanının yıl dönümü törenlerle kutlandı. Bu gelişmeler olurken Halaskar Grubu da faaliyetlerini devam ettirerek korku salmak için özellikle yaptırdıkları kırmızı mühürlü tehdit mektuplarını göndermeye devam ediyorlardı. Üç gün sonra açılan mecliste Meclis Başkanı Halil

---

[145] Kenan Olgun, *" Asker- Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskar Zabitan Grubu ve Faaliyetleri"*, s. 165.
[146] Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3484; Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 173.
[147] Rifat Uçarol, "Gazi Ahmet Muhtar Paşa"*, s. 447; Kuran, İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, s. 370.*

Bey evine gönderilen tehdit mektubunu okudu. Mektupta Halaskar mensupları kırk sekiz saat içinde "Fındıklı Kulüp ve Tiyatrosu" diye adlandırdıkları meclisin feshine engel olmamasını hatta yarımcı olmasını aksi takdirde kendilerine düşen vazifeyi yapacaklarını belirtiyorlardı[148]. Bunun üzerine mecliste şiddetli tartışmalar olmuştur. Mebuslar söz alarak bu konuda sert açıklamalar yaptılar. Harbiye Nazırı Nazım Paşa ise bu tehditlerin blöften ibaret olduğu ve bundan sorumlu olanların ortaya çıkarılacağına dair açıklama yapmıştır.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin 30 Temmuz 1912´de meclisi sunduğu programda şiddetli itirazların olduğu son seçimlerin yeniden incelenerek sonuca göre bir karar verileceği, ordunun ve devlet memurlarının siyasetten uzak durmasının sağlanacağı, siyasi olaylara dâhil olan memurların görevlerine son verileceği, kanunlara aykırı hadiselerin olmasına izin verilmeyeceği, dış politikada devletin menfaatlerine aykırı olmadığı sürece büyük devletlerin onay verdiği bir siyaset takip edileceği gibi esaslar yer alıyordu. Sadrazam daha önceki hükümetlerin yaptıkları hataların bu dönemde tekrarlanmayacağını ifade ederek meclisten güvenoyu istedi[149].

Burada ilginç olan nokta Sadrazamın neredeyse tamamen İttihatçılardan oluşan bu meclisin meşruluğunun seçimlerde yaşandığı iddia edilen usulsüzlükler sebebiyle araştırılacağının ifade etmesinin yanında bir de İttihatçıların desteklediği Sait Paşa hükümetinin hatalarının olduğunu söyledikten sonra bu meclisten güvenoyu istemesidir. Bunların üzerine bu hükümete meclisin güvenoyu vermesinin İttihat ve Terakki´nin saygınlığına zarar vereceği ortadaydı. Ancak ülkenin içinde bulunduğu durum sebebiyle yeni bir huzursuzluk çıkarmakta uygun olmayacağı için İttihat ve Terakki zaman kazanmak amacıyla Sadrazamın bu beyanlarının basılarak mebuslara dağıtılmasını istediyse de hükümet bunu kabul etmeyerek durumun kritikliği sebebiyle güven veya güvensizlik oyunun hemen verilmesini istedi.

Nihayetinde mecliste yaşanan tartışmalardan sonra İttihatçılar, Said Paşa hükümetinin hatalı olduğunu ancak bu hataların bütün meclise yüklenemeyeceğinden bahisle yeni hükümete sadece devletin bu kötü durumdan kurtulması için güvenoyu

[148] Celal Bayar, *a.g.e*. s. 139; Mithat Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 3484; Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 168; Necmeddin Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, s. 168.
[149] Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* Cilt: II- Kısım: I, s. 290-291.

verildiğini belirttiler. İttihat ve Terakki mebusu Seyyid Bey, Osmanlı birliğini ve Trablusgarp´ta devletin haklarını korumak için fiili mücadeleye devam edilmesi şartı ile hükümete itimat edilmesini istedi. Eğer bu şekilde açıklama yapmadan güvenoyu vermiş olsalardı, meclisin hatalarını kabul etmiş olacakları için bu tarz bir ifade kullandılar. Ancak hükümet bu teklifi reddedince Seyyid Bey önergesini geri çekmek zorunda kaldı. Bu durumda uygun bir zaman da harekete geçmek niyeti ile meclis şart öne sürmeden 54 oya karşılık 113 oy ile yeni kabineye güvenoyu vermek zorunda kalmıştır[150].

Siyasi edebiyatta Balkanlar´daki Hristiyanların Müslümanların yönetiminden kurtulması, Türklerin Avrupa´dan kovulması veya "Balkan toprakları Balkanlılarındır" temalarıyla işlenen Balkan Meselesi 1878 Berlin Anlaşması´ndan sonra Balkan devletlerinin bu anlaşmanın belirlediği sınırları genişletme girişimleri etrafında şekillenmişti. Berlin Antlaşması hükümlerine karşı ilk olarak harekete geçen Bulgaristan, 1885 yılından tek taraflı olarak Doğu Rumeli Eyaleti´nin Bulgaristan topraklarına katıldığını ilan etti[151]. Ardından Avusturya 1908 yılında 1878 Berlin Antlaşması´ndan beri işgali altında olan Bosna- Hersek´i işgal etmiş, aynı yıl Bulgaristan´da bağımsızlığını ilan etmişti.

1908 II. Meşrutiyet´in ilanından sonra Balkanlarda Osmanlı Devleti´nin yapmayı planladığı reformların etkisiyle yeniden devletin burada güçleneceği düşüncesi hem Balkan Devletlerini hem de Avrupa Devletlerini rahatsız etmişti. Daha önce de bahsi geçtiği gibi Bulgaristan, 1878 Ayastefanos Anlaşması ile kurulan ancak Berlin Anlaşması´yla sınırları daraltılan "Büyük Bulgaristan" ülküsünü gerçekleştirmek istiyordu. Yunanistan Girit ve Adaların yanında Makedonya topraklarının da bir kısmını istiyordu. Sırpların "Yugoslavya" ülküsü de Makedonya´dan geçip Selanik´e kadar uzanan bir toprak parçasını kapsıyordu. Karadağ ise Balkanların en küçük devleti olarak sınırlarını genişletmek istiyordu. Esasında Osmanlı´nın Balkan hâkimiyetinde büyük bir rolü olan çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Arnavutluk´un ileri gelenlerinden bazıları muhtariyet

[150] Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* s. 292; Sertoğlu, 3484; Cezmi Eraslan- Kenan Olgun, *a.g.e.* s. 113

[151] Richard Hall, *a.g.e.* s. 4; daha geniş bilgi için bakınız, Mahir Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

isterken bazıları da bunu sadece bağımsızlığa giden bir aşama olarak görüyorlardı. II. Meşrutiyet döneminde uygulanan politikalar ve Arnavut Müslümanların ihmali sebebiyle en çok isyanın yaşandığı bölgelerden biri olarak Balkan siyasetinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Balkan Devletleri´nin birbirleriyle çatışan bu çıkarları öncesinde İttifakların oluşmasına engel olduğu gibi Osmanlı´ya karşı yapılan I. Balkan Savaşı´ndan sonra kendi aralarında yaptıkları II. Balkan Savaşı´nın da sebebi olmuştur. Avrupa için oldukça büyük bir öneme haiz olan Balkanlarda yaşanacak sorunlar şüphesiz Büyük Devletleri de ilgilendirecekti. Üçlü İttifak Devletleri´nden Rusya´nın Balkanlarla ilgili olarak Balkan Devletleri üzerinden Osmanlı Devleti´ni zor duruma düşürmek, Balkanlardaki Slavları kendi himayesinde toplayarak Boğazlar üzerinde etkili olmak ve rakibi olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu´nun Balkanlardaki etki alanlarını kısıtlamak gibi üç ana hedefi vardı. Rusya´nın bu hedeflerine karşılık Almanya´nın da desteğini alan Avusturya, Balkanlarda Rus nüfuzunu azaltmak, Selanik yolunu kendisine açmak ve bağımsız bir Arnavutluk oluşturarak Sırbistan´a Adriyatik yolunu kapatmak gibi amaçları vardı. Almanya, Balkanlarda doğrudan bir kazancı olmasa da Osmanlı üzerinde geliştirdiği ekonomik programın zarar görmemesi için Rusya´nın bu gölgede geliştirdiği Panslavizm politikasının etkilerini azaltmak amacıyla Avusturya´yı destekliyordu.

İngiltere ve Fransa´nın Balkanlarda elde etmek istedikleri bir toprak parçası olmasa da Osmanlı Devleti´ne yaptıkları ekonomik yatırımlar sebebiyle onlarında kendi çıkarları doğrultusunda şekillenen bir Balkan politikaları vardı. Başlangıçta Osmanlı Devleti´nin toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik politikalar izleyen bu iki büyük devlet, Almanya´nın birliğini tamamlayarak gerek yaptığı ekonomik yatırımlar gerekse Kültürel ve teknik faaliyetler ile Osmanlı Devleti üzerinde güç kazanması karşısında Rusya´ya yaklaşarak Balkanlarda onun çıkarlarına göre bir düzenleme yapılmasına destek olmak zorunda kalmışlardı. Bu dönemde İtalya, Balkanlara yakın olmasına rağmen üçlü İtilafa dâhil olan Avusturya ile bölgede güç yarıştıracak durumda değildi. Diğer yandan Almanya ve Avusturya güç dengesinde İtalya´yı yanlarından tutabilmek için Balkanlarda olmasa bile farklı bölgelerde onu

desteklemek zorundaydılar[152]. Kısaca anlatmaya çalıştığımız bu tablodan da anlaşılacağı üzere Balkan Savaşları öncesinde Balkanlar ya da Güneydoğu Avrupa olarak adlandırdığımız bölgede sadece Balkan Devletleri´nin değil, Büyük Devletlerin her birinin de çıkarlarına uygun birer politika izleyemeye çalışmaları bölgedeki sorunları adeta içinden çıkılmaz bir labirent haline getirmekteydi. Nitekim bu şartlar içerisinde patlamaya hazır bir bomba gibi bekleyen bölgedeki kontrolü güçlü olması sayesinde sağlayabilen Osmanlı Devleti´nin içinde bulunduğu durumda olan gücünü de Trablusgarp Savaşı´na yöneltmesi Balkanlarda devlete karşı yapılacak ittifak için uygun ortamı sağlamıştır.

Balkan Devletleri arasında bir ittifak düşüncesi Sırpların, Bulgar devrimcilere bir ölçüde sığınak ve yardım sağladığı 1860 yıllarına kadar geriye girmektedir[153]. Bükreş´te Osmanlı Devleti elçisi olan Süleyman Sabit, 15 Ekim 1879 yılında hükümete gönderdiği bir yazısında Rusya´nın aracılığıyla Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya arasında bir ittifak kurulma ihtimali olduğundan bahsetmektedir[154]. Bu tarihten sonra 1891 yılında Yunan Başbakanı Kharilaos Trikoupis, Balkanlar´daki Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılması amacıyla bir Yunan-Sırp-Bulgar ittifakı yapılmasını istemiş ise Bulgar ve Sırpların sıcak bakmamaları sebebiyle bu ittifak gerçekleşmemiştir. Bu ittifak çabalarına rağmen Makedonya konusunda çatışan çıkarları bu devletleri birbirinden uzak tutsa da 1897 yılında Bulgar ve Sırplar Makedonya´da işbirliği için kısa süreli bir anlaşma yapmışlardı. Aynı yıl Yunanistan Girit´i ilhak etmeye teşebbüs ederek Berlin Anlaşması kararlarına karşı ikinci saldırıyı yapmışlardı. Bu saldırı sonucunda Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasındaki otuz günlük savaş Osmanlı Devleti´nin başarısı ile sonuçlanmış ise de Girit Büyük Devletlerin oluşturduğu bir komisyonun yönetimine bırakıldı. Yunanlıların bu başarısızlığı Osmanlı Devleti´nin zayıf durumuna rağmen tek başına bir Balkan Devleti´nin onunla başa çıkamayacağını göstermiş oldu.

---

[152] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 289.
[153] Richard Hall, *a.g.e.* s. 5.
[154] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 289.

19. Yüzyılın sonuna yaklaşılırken Makedonya, Yeni Pazar ve Kosova üzerindeki rekabet artmıştı[155]. Avusturya´nın Bosna-Hersek´i ilhakı ve Bulgaristan´ın bağımsızlığı ilan etmesi ile Berlin Anlaşması yeni bir yara alırken Balkanlar´daki rekabet ve sorunlarda farklı bir boyut kazanmıştı. Avusturya ve Bulgaristan´ın bu hamleleri İngiltere ve Rusya´nın endişeye kapılmasına sebep oldu. Alman nüfuzuna karşı birleşmek isteseler de bu iki devlet Balkan politikaları konusunda tam bir uzlaşma sağlayamadılar. İngiltere Balkan Devletleri arasında Osmanlı Devleti´nin de içinde yer alacağı bir konfederasyon fikrini öne sürerken, Rusya Balkan Devletleri arasında Osmanlı Devleti´ne karşı oluşturulacak bir ittifak fikrini savunuyordu.

Arnavutlar mebuslar arasında İngiliz tasarısını benimseyen İsmail Kemal ve Basri Dükakinzade bu tasarı sayesinde muhtariyetin sağlanabileceğine inanıyorlardı. İngiliz dostu olan bu mebuslardan Basri Dükakinzade´nin 1911´de mecliste dış politika ile ilgili verdiği uzun demeçte İngiliz fikirlerinin izleri görülüyordu. Basri Bey, Balkan konfederasyonu sayesinde Osmanlı Devleti´nin geleceğinin ve doğu barışının garanti altına alınılabileceğini savunuyordu. Balkanlar´daki ve Avrupa´daki ihtilafların sona ermesini buna bağlayan mebus bu sözleri sarf ettiği sıralarda Balkan Devletleri arasında Osmanlı Devleti´ne karşı yapılacak ittifakın ilk görüşmeleri başlamış bulunuyordu[156].

Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ arasında Makedonya topraklarının paylaşılması amacıyla oluşturulacak bir ittifak için ilk olarak 1909 Ekim ayında Rusya´nın Belgrad elçisi Kartuvig aracılığı ile başlayan görüşmeler, Makedonya´nın paylaşımı konusunda anlaşma sağlanamadığı için ertelenmişti. 1910 yılında Sırbistan Başbakanı Milovanoviç Kral Piyer ile Rusya´ya yaptığı bir ziyaret sırasında ittifak konusunu gündeme getirmiş ise de Bulgaristan Sırp isteklerini kabul etmediği için yine bir ilerleme sağlanamamıştı. Aynı yıl içerisinde Venizelos tarafından ittifak için bir girişim daha yapıldıysa da yine başarılı olunamamıştı[157].

Trablusgarp Savaşı´nın başlaması uzun zamandan beri girişimler yapılsa da bir sonuç alınamayan Balkan Devletleri´nin ittifak meselesini yeniden ele almalarına

[155] Richard Hall, *a.g.e.* s. 5.
[156] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 290-291.
[157] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 292.

ortam hazırlamıştı. Balkan ittifakının temelini oluşturan Sırp-Bulgar anlaşmasının imzalanmasında Rusya´nın Osmanlı Devleti´ne karşı Balkan Devletlerinin birleşmesini sağlayarak kendi amaçlarını gerçekleştirme politikası önemli bir etken olmuştu. 11 Ekim 1912´de Bulgar Dışişleri Bakanı Geşof Fransa´dan Sofya´ya dönerken Belgrat´ta, Sırp Dışişleri Bakanı Milovanoviç ile uzun bir görüşme yaptı[158]. Ancak Makedonya topraklarının paylaşılması hususunda bir anlaşmaya varamamaları üzerine Rusya, her iki devlet üzerinden baskı kurarak bir çözüm bulmaları için çalıştı. Nihayetinde Bulgaristan ve Sırbistan 13 Mart 1912´de gizli eki de bulunan bir dostluk ve ittifak anlaşması imzalandı. Bu anlaşmanın esasları şu şekildeydi[159]:

1. *Bulgaristan ile Sırbistan birbirlerinin bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini tanıyacaklar ve biri bir saldırıya uğradığı zaman diğeri bütün gücü ile ona yardım edecektir.*

2. *Büyük Devletlerden biri, sürekli veya geçici olarak Türk egemenliğindeki Balkan topraklarından bir kısmını da olsa ele geçirmeye kalkışırsa; taraflardan biri de bunu hayati çıkarlarına aykırı görür veya savaş nedeni sayarsa, diğeri bütün gücüyle ona yardıma koşacaktı.*

3. *Bu anlaşma ile iki ay içinde yapılacak olan askeri sözleşme, 31 Aralık 1920´ye kadar geçerli olacaktı.*

4. *Osmanlı Devleti´nde iç karışıklıklar çoğalır ve bunun sonucunda Balkan statükosu tehlikeye düşerse, bu durum karşısında askeri harekete geçme gereğini duyan taraf diğerine düşüncesini bildirecekti. Anlaşmaya varılırsa, savaşa Rusya´nın onayı alındıktan sonra başlanacaktı.*

5. *Osmanlı Devleti´nden savaş sonucunda elde edilecek topraklar iki devlet arasında paylaşılacaktı. Ancak, Şar dağları ile Rodoplar arasındaki toprakların bölüşümü Rusya´nın hakemliği ile yapılacaktı.*

Anlaşmanın maddelerinden de anlaşılacağı gibi iki devlet hangi şartlar içerisinde olursa olsun birbirlerinin toprak bütünlüğünü hiçe saymayacakları konusunda uzlaşırken, Rusya´ya da tanıdıkları geniş yetkiler ile Osmanlı Devleti

---

[158] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 292.

[159] Anlaşmanın tam metni için bakınız. Reşat Hallı, *Balkan Harbi*, Cilt: 1, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Ankara 1970, s. 253; Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e. Cilt: II- Kısım: I, s. 214.

topraklarını paylaşma planları konusunda da bir ortak yol bulmuşlardı. Bu anlaşmanın imzalanmasından sonra Bulgaristan ile Sırbistan arasında 12 Mayıs 1912´de bir askeri sözleşme ve 1 Temmuz 1912´de iki tarafın Genelkurmayları arasında bir anlaşma daha imzalandı[160]. Bunlara göre gelecekte Osmanlı Devleti ile yapılacak savaşta, Bulgaristan 200 bin, Sırbistan da 150 bin asker verecekti[161].

Bulgar-Sırp Anlaşması´ndan sonra Bulgaristan, Yunanistan ile anlaşmak için harekete geçti. Bu sırada Yunanistan da 1878 Ayestafanos Anlaşması ile ulaştığı geniş sınırlara yeniden sahip olmak için çaba harcayan Bulgaristan´ın bu durumundan faydalanarak, Girit ve Ege´deki emellerini gerçekleştirmek için 1910 yılında Venizelos´un isteğiyle başlayan ve 1911 yılında da girişimde bulunulan ancak Makedonya konusundaki anlaşmazlık sebebiyle bir sonuç alınamayan ittifakın gerçekleşmesini istiyordu[162]. Bulgarlar 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı´nda yenilen Yunan ordusuna değer vermeseler de denizlerde Yunan donanmasının yararlı olabileceğine inanıyorlardı.

Rusya´nın önerisiyle 27 Nisan 1912´de başlayan görüşmeler yine Makedonya meselesindeki anlaşmazlıklar yüzünden uzun sürdü. Nihayet 29 Mayıs 1912´de Bulgaristan ile Yunanistan arasında bir ittifak anlaşması imzalandı[163]. Giriş ve dört maddeden oluşan anlaşmanın maddeleri şu şekildeydi[164]:

1. *İki devletten biri Osmanlı Devleti´nin saldırısına uğrarsa, diğeri ona bütün gücüyle yardım edecekti.*
2. *İki devlet, Osmanlı sınırları içerisindeki ırkdaşlarına verilmiş olan ayrıcalıkları gerçekleştirmek üzere, birbirlerine yardım etmeyi üstleneceklerdi.*
3. *Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında Girit sorunundan dolayı savaş çıkacak olursa, Bulgaristan bir yardımda bulunmayacak ancak Yunanistan lehine tarafsızlık politikası izleyecekti.*

Bu anlaşma aynı Sırp-Bulgar Anlaşması gibi doğrudan Osmanlı Devleti´ne karşı oluşturulmuş bir ittifak anlaşması olmakla birlikte aradaki fark bu anlaşmada

[160] Reşat Hallı, *a.g.e.* Cilt:1, s. 257.
[161] Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt:2, Küre Yayınları, İstanbul 2015, s. 102; Fahir Armanoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914),* s. 202.
[162] Rifat Uçarol, *a.g.e.* s. 497.
[163] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s.293.
[164] Reşat Hallı, *a.g.e.* s. 262; Rifat Uçarol, *a.g.e.* s. 498.

Makedonya topraklarının paylaşılması konusunda bir hükme yer verilmemiş olmasıydı. Bulgar-Yunan anlaşması 5 Ekim´de imzalanan bir askeri konvansiyon ile tamamlandı. Savaş halinde Bulgarlar 300 bin, Yunanlılar 120 bin asker hazırlayacaklardı. Bulgaristan kuvvetlerinin önemli bir kısmı Makedonya´nın üç kentinde harekete geçecekti[165].

Balkan ittifakının son halkasını oluşturan Karadağ, Osmanlı Devleti için her zaman sorun çıkaran bir devlet olmuştu. Tarihi süreçte çıkan ayaklanmalar ile devleti her daim uğraştıran Karadağ, diğer Balkan Devletleri gibi Trablusgarp Savaşı´nı önemli bir fırsat olarak görmüş ve Sırbistan´ın yaptığı teklifi kabul ederek yazılı bir anlaşmaya bile gerek duymadan Balkan ittifakına dâhil olmuştu[166]. Balkan Devletleri sonunda anlaşmazlıkları bir kenara bırakarak Osmanlı Devleti´nin Balkanlardaki egemenliğine son vermek için bir araya gelmişlerdi. Kuşkusuz Balkan ittifakında oynağı rol sebebiyle bu ittifakın Rusya´nın eseri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Balkan ittifakını oluşturan devletlerden Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ Slav ırkından olmaları dolayısıyla Rusya´nın Balkan politikasının temeli olan Panslavizm hareketinin önemli bir parçasıydılar. Daha öncede bahsettiğimiz gibi Rusya, Balkan ittifakının kurulmasın da adeta kendisi katılmadığı bir ittifakın kurucusu olmuştu. Rusya´nın bu ittifaktaki etkisinin anlaşılması açısından Sırp-Bulgar anlaşmasında Makedonya toprakları üzerinde anlaşamayan bu iki devletin de Rusya´nın hakemliğini kabul etmesi iyi bir emsal teşkil etmektedir. Sırp-Bulgar anlaşmasının yapıldığına dair 1 Nisan 1912´de Fransa´ya bilgi veren Rusya, bu anlaşmanın savaş amacıyla yapılmadığı, sadece Osmanlı Devleti ve Avusturya´yı kontrol altında tutmak amacıyla yapıldığı konusunda güvence vermişti. Ancak Rusya´ya ziyareti sırasında anlaşmaların içeriğini öğrenen Fransa Cumhurbaşkanı Poincare, bunların savaşa yönelik olduğundan şüphelenerek Balkan sorunundan dolayı bir savaş çıkması durumunda Fransa´nın Rusya´ya destek olmayacağını belirtmişti[167].

---

[165] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 294.
[166] Rifat Uçarol, *a.g.e.* s. 498; Richard Hall, *a.g.e.* s. 17.
[167] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* 295.

Balkanlarda çıkacak bir savaşın kendisine bir şey kazandırmayacağını bilen Avusturya savaştan yana değildi. Avusturya, Balkanlardaki Hristiyanlar memnun edilirse savaşın önlenebileceğini düşündüğü için Büyük devletlere bölgede daha önce planlanan reformları yapması için Osmanlı Devleti´ni uyarmalarını önermişti. Nisan ve Mayıs aylarında bunun için harekete geçildiyse de bir sonuç alınamamıştı. Bu sırada Fransa´nın savaşa engel olacağını düşünerek ürettiği formüller üzerinde diğer büyük devletler de fikir birliğine varmışlardı. Büyük Devletlerin Avusturya ve Rusya aracılığı ile Osmanlı Devleti´ne bildirdiği ilkeler şu esaslardan oluşuyordu[168]:

1. Büyük Devletler barışı bozabilecek nitelik taşıyan bütün hareketleri şiddetle kınarlar.
2. Savaş buna rağmen Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında patlak verecek olursa, savaş sonucundan Balkanların toprak statükosunda hiçbir değişiklik yapılmayacak[169].
3. Berlin Anlaşması´nın 23. maddesine dayanarak Balkan halklarının çıkarları için reform işi ele alınacaktı. Bu reform Osmanlı Devleti´nin toprak bütünlüğüne dokunmayacaktı.

Fransa´nın sözde savaşı önlemek için öne sürdüğü bu ilkelere baktığımızda bunların aslında savaşı önlemekten çok Büyük devletleri bu savaştan uzak tutmak amacına hizmet ettiğini görmekteyiz. İki gruba ayrılmış olan bu devletler sözde barışın korunması için ortaya koydukları bu ilkelere karşın aralarında savaş konusunda tam bir görüş birliği sağlanamamıştı[170]. Avusturya, Sırbistan´ın güçlenmesi halinde kendi topraklarındaki Boşnak, Sırp ve Hırvatların ona yöneleceklerini bildiği için Sırbistan´ın topraklarının genişlemesini istemiyordu. Almanya, Osmanlı Devleti´ni gücendirmemek için olaylara müdahil olmak istemiyordu. İngiltere, Fransa ve Rusya ise Avusturya´nın Balkanlarda, Almanya´nın da Osmanlı Devleti üzerinde güçlenmesini istemiyorlardı. Rusya, Osmanlı Devleti´ne karşı çıkacak bir savaşı destekliyordu. Birbirine zıt olan bu görüşler

[168] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 296; Rıfat Uçarol, *a.g.e.* s. 503; Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3489.
[169] BOA, *Babıali Evrak Odası Evrakı*, nr: 4002/300128
[170] Rifat Uçarol, *a.g.e*. s. 502.

sebebiyle Balkan ittifakları sırasında bu devletlerde Balkanlardan başlayarak çıkabilecek bir Avrupa savaşı ihtimaline karşı önlemlerini alıyorlardı.

Nitekim Almanya, Japonya ile 8 Temmuz 1912´de anlaşmazlıklarını çözen bir konvansiyon imzalamasının yanı sıra 7 Şubat ve 10 Mayıs tarihlerinde kara ve deniz kuvvetlerini artıracak kanunlar çıkarmıştı. Üçlü İtilaf Devletleri arasında 16 Temmuz´da Rus-Fransız Deniz sözleşmesi, 1912 Eylül´de Rus-İngiliz Deniz Sözleşmesi imzalanmıştır. Üçlü itilaf Devletleri´nden İtalya ve Avusturya arasında da Arnavutluk üzerine bir anlaşma imzalanmıştır[171].

Balkan ittifakının kurulması iki yıldan fazla sürmüş ve ittifak savaş başlamadan yedi ay önce devletlerin geçici de olsa ortak bir noktada anlaşması ile kurulmuştu. Osmanlı Devleti´nin kurulduğu dönemden itibaren en önemli bölgelerinden biri olan Balkanlarda bu gelişmeler olurken dönemin hükümetlerinin izlediği politikayı değerlendirmek yıllarca hâkimiyetinde kalan ve yeni kurulmuş olan küçük devletlere karşı devletin neden hezimete uğradığının anlaşılması açısından önemli bir olgudur. Daha öncede üzerinde durduğumuz gibi II. Meşrutiyet´ten sonra siyasi hayatta bir istikrar sağlanamamış ve kısa süre içerisinde bir çok hükümet değişikliği olmuştu. Ayrıca ordunun siyasete oldukça fazla dâhil olduğu bu süreçte İttihat ve Terakki´nin gücünün orduya dayandığını düşünen Muhalefet Hürriyet ve İtilaf Fırkası doğrudan olmasa da ordu için İttihatçılara karşı kurulan Halaskar grubunu destekliyordu. Böylece ordu askerlik mesleğini yerine getirmek yerine adeta siyasi tarafların koruyucusu ve savunucusu gibi davranarak siyasi olaylara müdahil olmaktan geri durmamıştı.

Bu şatlar içerisinde 22 Temmuz´da iş başına gelen Ahmet Muhtar Paşa hükümeti de kendisinden önceki Sait Paşa hükümetinden daha iyi bir politika yürütememiştir. Balkan İttifakları konusunda Ahmet Muhtar Paşa´nın ifade ettiği durum devletin içinde bulunduğu durumu izah etmesi açısından önemlidir. Paşa, Balkanlar konusunda bildiklerinin sadece eski Sadrazam Sait Paşa ve Hariciye Nazırı Asım Bey tarafından 1912 yılı Temmuz başlarında Meclis-i Mebusan´da devletin genel siyaseti ile ilgili yaptıkları konuşmalardan ibaret olduğundan bahsetmiştir. Bahsi geçen konuşmada Sait Paşa, " Venizelos´un ülkeyi tehlikeye sokmadığını

[171] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 296.

aksine barışın devamı için uğraştığından bahisle diğer Balkan devletleri ve Avusturya ile de ilişkilerin gayet iyi olduğundan bahsetmişti". Hariciye Nazırı Asım Bey ise, Trablusgarp Savaşı sırasında bile Balkan Devletleri ile ilişkilerin pek samimi olduğunu söylemesinin yanı sıra bir çok kaynak gibi İsmail Hami Danişmend de eserinde bu konuşmada "*Balkanlardan imanım kadar eminim*" ifadesini kullandığından bahsetmektedir[172]. Rifat Uçarol da Hariciye Nazırının bu cümleyi kullandığına dair bilgiye eserinde yer vermiş ve bunun durumun vahimiyetini göstermesi açısından önemli olduğu üzerinde durmuştur[173]. İlhan Bardakçı ise eserinde bu ifadeyi biraz daha genişleterek şu şekilde yer vermektedir: *" Balkanların aleyhimize birleşmeleri tamamen yalandır. Balkanlardan İmanım kadar eminim*[174]*."*

Necmeddin Alkan ise bu ifadelerin birçok kaynakta geçmekle birlikte esasında Asım Bey´in yaptığı konuşmada böyle bir kalıp cümlesi bulunmadığından bahsederek 15 Temmuz 1912´de bütçe görüşmeleri sırasında hükümetin dış siyaseti ile ilgili iddialara cevap vermek için sadrazamdan sonra kürsüye gelen Asım Bey´in Trablusgarp Savaşı´nın kaçınılmaz olduğundan ve devletin dış politikasının eskiye göre daha iyi olduğundan bahsettikten sonra bir çok kaynakta geçen yukarıdaki cümlenin çıkarıldığını düşündüğü Asım Bey´in şu tespitine yer vermiştir: " *Efendiler, bu devletin atisinden, imanım kadar eminim. Kan, toprak kardeşi olan Osmanlılar müttefik, müttehit bulundukça ve fert kendine terettüp eden vazife-i vataniyye ve içtimaiyyesini gereği gibi ifa ettikçe dünyada harici hiçbir düşmandan korkmamalıdır. Fakat dâhilde tefrika karşısında titremelidir".* Ve bu ifadede dışişleri bakanının Balkanlarla ilgili değil genel bir temennisini dile getirdiğini belirmektedir[175]. Baktığımızda bu cümle aynı şekilde kullanılmamış olsa bile nazırın konuşmasında Balkanlarla ilgili yer verdiği ifadeler bu manaya gelmektedir. Sonuç olarak Balkan ittifaklarının tohumları ekilip büyürken Hariciye Nazırının mecliste devlete karşı savaş hazırlığı içinde olan devletlerle ilişkilerin pek samimi şekilde

[172] İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Cilt: 4*, İstanbul 1955, s. 389; Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3486.
[173] Rifat Uçarol, *Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri ve Siyasi Hayatı, Derin Yayınları*, İstanbul 2015, s. 367.
[174] İlhan Bardakçı, *İmparatorluğa Veda*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 389.
[175] Necmeddin Alkan *Ve Selanik Düştü*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 161.

devam ettiğine dair ifadeleri Osmanlı hükümetinin içinde bulunduğu gafleti göstermesi açısından önem taşımaktadır.

1.1. Balkan Savaşı Öncesinde Selanik ve Diğer Bölgelerde Askerlerin Terhisi Meselesi

II. Meşrutiyetin ilanından sonra siyasi sahanın yeni liderleri ordu içerisindeki bazı aksaklıkları düzeltmek için bazı yeniliklere girişmişlerdi. Ordudaki personel sayısının fazla olduğunu düşünen yeni iktidar memleketin savunulması ve orduda ıslahat işlerinin düzenlenmesi amacıyla Meclis-i Mehamm-ı Harbiye kurulmuş ve 13 Eylül 1908 tarihinde çalışmalarına başlamıştır[176]. Yapılan çalışmalar sonucunda ordu içerisinde uzun zamandır devam eden alaylı-mektepli kavgasının bir sonucu olarak alaylı subayların önemli bir kısmı emekli edilmişti. Ordudaki subayların azaltılması 31 Mart Vakası´ndan itibaren belli aralıklarla I. Dünya Savaşı´na kadar devam etmişti. Ordudaki bu askerlerin azaltılmasının amacının Abdülhamit´i ordu desteğinden mahrum bırakmak olduğu konusunda da yorumlar vardı[177].

Abdülhamit döneminde hak etmeden terfi eden ve rütbe alan subaylar alaylı, yaşlı ve işe yaramaz iddiasıyla görevlerinden alınmışlardı[178]. Bu kanunun Abdülhamit döneminde alaylı subayların üstün tutulmasına bir tepki olarak ortaya çıktığı da söylenebilir. Sonuçları açısından baktığımızda ise tecrübeli alaylı subayların yerine gelen genç ve tecrübesiz mektepli subaylar getirilmiş ise de bunların yerleri doldurulamamıştı. Nitekim alaylı subayların teknik mesleki bilgileri az olsa da tecrübeleri ve disiplini sağlamadaki başarıları açısından ordunun değerli bir parçasıydılar[179].

---

[176] Faik Reşit Unat, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi II. Abdülhamit´in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey´in Fezleke ‘si*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 169.
[177] Nizameddin Nazif Tepedenlioğlu, *Ordu ve Politika*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1967, s. 216.
[178] Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, s. 148.
[179] *Balkan Harbi (1912-1913),* Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı, Cilt: 1, Ankara 1970, s. 150.

Balkan Savaşı öncesinde 1911 yılının Temmuz ayında Selanik´teki askerlerin terhis edildiği ve Manastır vilayetindeki askerlerim istihdam edilmek üzere Yanya´ya sevk edildiği Ticaret ve Nafıa Nezareti tarafından, Osmanlı Hükümeti´ne bildirilmiştir. Ancak Harbiye Nezareti´nin ağustos ayındaki tezkeresine göre, Karadağlıların sınıra yaklaşmaları üzerine terhis edilecek bu bölüklerin görevlerine devam etmesi ve daha sonra kademeli olarak terhis edilmesine karar verilmişti. Daha sonra Sultan Reşat´ın Balkan gezisi sırasında selamlama da görev önemli görev üstlendikleri gerekçesi ile Sivas, Amasya ve Trabzon fırkaları terhis edilmişti[180].

Bu süreçte Yunanistan, iyi niyet göstergesi olarak bir kısım askerlerini terhis etmesi karşılığında Osmanlı Devleti´nin de Elbasan ve Yanya fırkalarını terhis etmesini talep etmişti. Yunanistan´ın bazı askerlerini terhis etmesi üzerine, Babıali´de Osmanlı Devleti´nin de İkinci Yanya Fırkasının terhis edilmesi gerektiği ile ilgili Harbiye Nezareti´nin 21 Kasım 1911 tarihli tezkiresini görüşmüştür. Bu görüşmelerde Yunan Hükümeti´nin yedinci sınıf askerlerinin terhisinin araştırıldığı ve Osmanlı Devleti´nin de Yanya Fırkasını terhis etmesinin olumlu bir davranış olacağı üzerinde durulmuştur. Bu kararın uygulanmasının Yunanistan ve Türkiye arasındaki güveni güçlendireceği belirtilmiştir. Ancak Üçüncü Ordu ve Atina Maslahatgüzarlığı, Girit mebuslarının Yunanistan´a katılma isteği üzerine Babıali´yi bu terhisleri uygulamaması konusunda uyarmıştır[181]. Bu dönemde ayrıca 1912 yılı içinde Yanya ile Çanakkale ve çevresinde de askerlerin uzun süredir görev başında olmaları yanında şartlarının da iyi olmaması sebebiyle isyan çıkarma ihtimalleri karşısında terhis edilmişlerdir.

Balkan savaşlarının hemen öncesine bakacak olursak; Harbiye Nazırı Nazım Paşa, bu kritik şartlar içerisinde Balkanlar´daki 120 tabur yani yaklaşık olarak 75.000 askeri, görev sürelerinin dolduğu halde terhis edilmemeleri yüzünden huzursuz oldukları hatta bu durumun ayaklanmaya kadar gidebilecek bir hal aldığı gerekçesi ile terhis etmişti[182]. Osmanlı Devleti´nde normalde askerliğin süresi üç yıldı; ancak Abdülhamit devrinde devletin içinde bulunduğu durum sebebiyle 6-7 yıldan önce

[180] Salim Aydın, *a.g.e.* s. 82.
[181] Salim Aydın, *a.g.e.* s. 85.
[182] Ali İhsan Sabis, *Balkan Savaşı´nda Neden Bozguna Uğradık?* Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s. 50.

terhis edilmeyen askerler en sonunda huzursuzluklarını göstermeye başladıklarında mecburen terhis ediliyorlardı. Meşrutiyet´in ilanından sonra bu duruma bir düzen getirilmeye çalışılmışsa da Trablusgarp Savaşı ve yaşanan ayaklanmalar sebebiyle düzen sağlanamamıştı. Nitekim bu olaylar sebebiyle uzun süre görevde kalan askerler özellikle de Balkanlar´daki birlikler terhis olunmaları için isyan etmeye hazırlanıyorlardı. Nazım Paşa bu durumun devletin başına daha büyük bir sorun getireceği düşüncesi ile Vekiller heyetine dahi danışmadan bu askerleri terhis etmişti. Bir kabine toplantısında bu birlikleri neden terhis ettiği sorulunca Nazım Paşa, Trablusgarp Savaşı olduğu sırada ordu da bir ihtilal çıkmasının sakıncalarından bahisle bu konuda kanuna aykırı bir şey olmadığını belirtmişti[183]. Balkan Devletleri´nin seferberlik ilanının ardından bu askerlerin bir kısmının terhisi durdurulmuştur. Burada Nazım Paşa´nın hem devletin savaşta olduğunu söyleyip hem de askerleri terhis etmesi üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

1.2. Balkan Savaşı Öncesinde Sırbistan´ın Selanik Üzerinden Silah Geçirme Meselesi

Osmanlı belgelerine bakıldığında Sırbistan´ın 1912 yılı öncesinde de Osmanlı Devleti topraklarından Selanik-Üsküp Demiryolu hattıyla silah geçirdiği görülmektedir. Meşrutiyet´in ilanından sonra 1908 yılı Ekim ayı içerisinde Sırp Hükümetine ait olan ve Fransız Mesajeri Kumpanyası vapurlarıyla Selanik´e gelen savaş mühimmatının Sırbistan´a taşınmasına Osmanlı Hükümeti tarafından izin verilmiştir. Yine 3 Şubat 1908 tarihinde Sırbistan´a ait olan 170.000 kilo barut, 16 kıta top, iki kundak ile 130 kilo muhtelif olmak üzere toplam 403.138 kilo mühimmatın Osmanlı Devleti topraklarından geçirilmesine hükümet tarafından izin verilmiştir. Bu dönemde Hüseyin Hilmi Paşa bu geçişe izin verilmesinin sebebini kendisinden önceki Kamil Paşa hükümeti zamanında izin verildiği için şimdi de izin verilmek zorunda kalınmasına bağlamıştır[184].

---

[183] Tahsin Yıldırım – İbrahim Öztürkçü, *Abdullah Paşa´nın Balkan Harbi Hatıratı*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2012, s. 52; Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3487; Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* Cilt: II- Kısım: I, s. 304; Ali İhsan Sabis, *a.g.e.* s. 50.
[184] Salim Aydın, *a.g.e.* s. 99.

II. Meşrutiyet´in ilanından sonra Sırbistan, Balkan Savaşlarına kadar Osmanlı topraklarından birçok mühimmat geçirmiştir. Osmanlı Hükümeti bazen mühimmatın içeriği ile ilgili tereddütle kalarak geçirilmesi konusunda yavaş davranmış ise de sonuç olarak bir tehlike olmadığı düşüncesi ile mühimmat geçirilmesine izin verilmeye devam edilmiştir. 1912 yılı Haziran ayı içerisinde Sırbistan yine Selanik üzerinden silah geçirme talebinde bulunmuştur. Mühimmatın geçişine henüz izin verilmeden 20 vagonun Üsküp´e ulaşmış olması ilginç olmakla birlikte muhtemelen Selanik´teki görevliler daha önce izin verildiği gibi yine izin verileceği düşüncesi ile hareket ederek bu duruma müsaade etmiş olmaları mümkündür. Üsküp´te tutulan 20 vagonun yanında Selanik´e gelmiş olan kilitli 40 vagon malzemenin içeriği hakkında Osmanlı Hükümeti, Sırbistan´dan bilgi istemiş ise de bir cevap alınamamıştı. Bu sırada Sırbistan elçisi, Harbiye Nezaretine başvurarak bekletilen mühimmatların 48 saat içerisinde ya Marsilya´ya ya da Belgrat´a gönderilmesini istemiş ise de Sırbistan´ın seferberlik ilanı üzerine bu mühimmatın geçişine izin verilemeyeceği bildirilmiştir. Bunun üzerine Sırbistan bu mühimmatın Fransa´ya iade edilmesini istemiş ancak Osmanlı Hükümeti bu mühimmatı İstanbul´a getirtmiştir[185].

Sırbistan, Balkan Savaşı öncesinde mühimmatların geçişi için önce Avusturya´ya başvurmuş ancak talebinin kabul edilmemesi üzerine bu kritik durumda izin vermeyeceğini düşünse de aynı teklifi Osmanlı Hükümetine de yapmış ve beklemediği bir şekilde silahları Selanik üzerinde geçirmesine izin verilmiştir. Savaşın çıkacağı netleşmiş olmasına rağmen daha öncede bahsi geçtiği gibi Sait Paşa hükümetinin bu talebe olumlu cevap vermesinin anlaşılması mümkün görünmemektedir. Bu duruma Ahmet Muhtar Paşa´nın sadarete gelmesinden sonra son verilmiş ve Sırbistan´ın kalan mühimmatlarına el konulmuştur[186].

Böylesine kritik bir dönemde silah geçirilmesine izin verilmesi ile ilgili olarak bazı kaynaklarda eğer Osmanlı Devleti izin vermezse Avusturya´nın Sırbistan´a izin vereceği üzerinde durularak vergilerinin alınması münasebetiyle

[185] Salim Aydın, *a.g.e.* s. 113.
[186] Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3486.

böyle bir hadiseye izin verildiği bilgisine yer verilmektedir[187]. Ancak bu dönemde Almanya ve Avusturya´nın Bulgaristan´ın silahlarına bir savaş çıkması ve bunun bir Avrupa Savaşına dönüşmesi ihtimaline ve Sırbistan ile ittifak yapmış olması sebebiyle el koyduğu düşünülürse Bulgaristan´ın silahlarına el koyan Avusturya´nın Sırbistan´a izin vereceği fikrinin savunulmasının mantık dışı olduğu net bir şekilde görülmektedir.

1.3. I. Balkan Savaşı Başlamadan Önce Devletlerin Tutumları ve Orduların Durumu

Balkan ittifakı kurulduktan sonra savaşın başlamasına kadar olan süreçte Balkan Devletlerinin, Osmanlı Devleti´nin ve Büyük Devletlerin izlediği politika Balkan Savaşları´nın sonuçlarının ve neden böyle büyük bir hezimete uğradığımızın anlaşılması için oldukça önemlidir. Bu sebeple çalışmamızın bu kısmında ittifaklardan savaşın başlamasına kadar olan hadiselere kısaca değindik. Makedonya daha öncede bahsettiğimiz gibi üzerindeki rekabet ve çete mücadeleleri sebebiyle her daim kanlı olayların yaşandığı bir bölgeydi. Balkan Savaşı arifesinde Bulgar komitacılarının 1 Ağustos 1912´de Koçana´da pazar yerinde yaptıkları bombalı saldırı sonucunda 11 kişi hayatını kaybetmişti[188]. Hükümetin komitacıları yakalamaya çalıştığı sırada çıkan çatışmalar ölü sayısının artmasına sebep olmuştu. Nihayetinde bu olay ve sonrasında yaşananlar sırasında Müslüman ve Bulgar birçok kişi ölmüştür[189]. Bu kritik durumda yaşanan bu olay Balkan ülkelerinde büyük heyecan uyandırmıştır.

Karadağ ve Sırbistan sınırlarında olan çatışmaların yanı sıra Sofya ve Belgrat´ta halk sokağa dökülerek Osmanlı Devleti´ne karşı savaş açılması için gösteriler yapmıştı. Kral Ferdinand´ın başkanlığında 26 Ağustos´ta toplanan Balkan ittifak devletleri Makedonya´da öngörülen reformların yapılmaması halinde Osmanlı Devleti´ne karşı savaş kararı almışlardı. Bu gelişmeye rağmen Ahmet Muhtar Paşa

[187] Salim Aydın, *a.g.e.* s.119.
[188] Bilal N. Şimşir, *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri 1821-1913,* Bilgi Yayınevi, Ankara 2017, s. 142.
[189] Bilal N. Şimşir, a.g.e. s. 143.

kabinesinin bu şartlar içerisinde bile daha önce verilen asker terhisi kararlarını uygulaması herhalde savaşın çıkacağına inanmamasından kaynaklıdır. Koçana olaylarından bir buçuk ay sonra 7 Eylül´de Sofya´dan gelen bir mektupta Bulgarların savaş hazırlıklarından bahsediliyordu[190]. Bu bilgilerin ulaşmasından sonra bile kendisini barış kabinesi olarak gören Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti barışa dair ümitlerinin henüz kaybolmadığını ve bu durumda şüpheler üzerine askeri hazırlık yapılmasının olumsuz sonuçları olacağından bahsediyordu.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, hem Makedonya Meselesi´ne çözüm bulmak hem de Balkan Devletleri ile Büyük Devletleri memnun etmek amacıyla 1880 yılında Hariciye Nazırı Asım Paşa´nın büyük devletlerin delegeleri ile uzun görüşmeler sonucunda Berlin Anlaşması´nın 23. maddesinde Balkanlar için yapılması istenen ıslahat hakkında hazırladığı ve Vükela Meclisi tarafından da kabul edildiği halde Abdülhamit tarafından yabancı devletlerin müdahalesi olduğu gerekçesi ile uygulamaya konulmayan layihayı buldurup inceledi. Bu layihada Makedonya için burada yaşayan unsurların haklarını korumak ve diğer devletlerin tahriklerine kapılmalarını engellemek amacıyla muhtariyete yakın bir idare şekli öngörülmüştü. Mevcut şartlar içerisinde bu ıslahatın uygulanmaması durumunda bütün Balkanların elden çıkma ihtimali olduğu düşünülerek, bu layihayı görüşen Vükela Heyeti buradaki esasların uygulamaya konmasına karar verdi ve bu kararı İstanbul´daki büyük devletlerin elçiliklerinden de olumlu tepkiler aldı.

Islahatın uygulanmasının kabulüne karşı iktidardan düşmüş olan İttihat ve Terakki sert tepki vermiştir. Özellikle 1 Ekim´den itibaren İstanbul´da zaten savaş yanlısı heyecanlı bir hava esiyordu. Gazeteler savaş istendiğine dair haberler yapıyordu. Makedonya için hiçbir imtiyazı kabul etmeyen İttihatçılar, ıslahatın uygulanmasına karşı İstanbul´da öğrencilerin de katıldığı büyük mitingler düzenlediler. Bunlar ellerinde bayraklarla sokaklara dökülüp, Babıali'nin önüne gelerek ateşli konuşmalar ve sloganlar eşliğinde Paşaları, Sadrazam´ı ve Padişahı kendilerine hitap etmeye zorluyorlardı. Bunun üzerine Harbiye Nazırı Nazım Paşa ve Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa dışarı çıkarak hükümetin devlet işleriyle meşgul olduğunu öğrencilerin de eğitimleriyle ilgilenmelerini tavsiye ederek

[190] BOA, *Babıali Evrak Odası*, nr. 4081/306057. Karal, *a.g.e.* s. 298-299.

kalabalığı yatıştırmışlardı[191]. İki saat süren gösteri sonunda kalabalık olay çıkmadan dağılmıştı. 2 Ekim´de İttihat ve Terakki bir bildiri yayınlayarak siyasi anlaşmazlıkların bir kenara bırakılarak, devletin topraklarına göz diken düşmanlara karşı hükümetin etrafında toplanması için halkı birliğe davet ediyordu. Bu bildiriden sonra yapılan mitingin sonunda Talat Paşa tarafından okunan aşağıda yer vereceğimiz kararlar kabul edildi[192].

1. Dış tehlike karşısında bütün Osmanlılar birlik olmalıdır.
2. Hangi siyasi grup ve partiye dâhil olurlarsa olsunlar savaş halinde bütün Osmanlılar vatanın haklarını savunan hükümete yardımcıdırlar.
3. Ülkenin toprak bütünlüğünü, milletin namus ve şerefini korumak için her fedakârlığı yerine getirmeye hazır olunmalıdır.

İttihatçılardan bir gün önce Sultanahmet´te Hürriyet ve İtilaf Partisi tarafından düzenlenen mitingde Balkan Devletleri´nin isteklerine karşı çıkılıp, onlara karşı savaş yemini edildikten sonra İngiliz Elçiliği önünden geçilerek İngiltere için sevgi gösterisinde bulunulmuştu. Bundan sonrada saray kapısına gelerek hükümete ve Padişaha bağlılıklarını dile getirdikten sonra vatanın hiçbir parçasını düşmana bırakmayacaklarına yemin ettiler.

Hükümet barış yanlısı bir politika izleme taraftarı olsa da savaş çıkacağının iyice netleşmesi üzerine 22 Eylül´de Balkanlarda askeri manevralar yapılmasına karar vererek kısmi bir seferberlik kararı almıştı. Balkan Devletleri´nin tepkisi üzerine Osmanlı Hükümeti askeri manevraların rutin olarak yapıldığını ve rediflerin yıllık toplantısı ile ilgili olduğunu söylemiş ise de Balkan Devletleri bu açıklamayı inandırıcı bulmayarak 30 Eylül´de genel seferberlik ilan ettiler. Bundan bir gün sonrada Osmanlı Devleti genel seferberlik ilanını açıkladı. İstanbul´da ve Balkan Devletlerinin merkezlerinde savaş yanlısı havanın daha da şiddetlenmesi ile Büyük Devletler olaya müdahale etme ihtiyacı duymasına sebep oldu. Büyük Devletler Elçileri aracılığı ile 5 Ekim´de Osmanlı´nın Makedonya reformları konusundaki fikrini öğrenmek istediler. Hükümet daha öncede belirttiği gibi bu reformları dış müdahale olmadan yürüteceğini bildirmişti. Bu duyuru yukarıda bahsettiğimiz gibi

[191]Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3486-3487.
[192]Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 300.

üniversite öğrencilerinin şiddetli gösterilerine sebep olmuştu. Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa, 7 Ekim´de Hükümet konağı önünde toplanarak savaş gösterisi yapanlara seslenerek harbin sözle söylendiği kadar kolay olmadığını, her iki tarafında bundan zarar göreceğine dair bir açıklama yapmıştı[193].

Balkan Devletlerini savaştan vazgeçirmek veya büyük devletlerin böyle bir savaşa engel olmasını sağlamak için ıslahatı uygulamaya karar veren hükümetin bu çabası da yukarıda bahsettiğimiz gibi sonuçsuz kalmıştı[194]. Babıali son bir ümitle Balkan Devletlerinin savaş açmasını engellemek amacıyla büyük devletlerin elçileriyle görüşerek İngiltere ve Fransa´dan Yunan limanlarını ablukaya almalarını, Avusturya´nın Sırbistan´ı askeri gücüyle tehdit etmesini, Rusya´dan da Bulgar limanlarını abluka altına almasını istemişti. Buna karşılık kendisinin de Berlin Anlaşması hükümlerini uygulayacağını bildirmişti. Rusya, buna cevap olarak Bulgaristan´a karşı harekete geçmesinin bir iç isyana sebep olacağı gerekçesi ile olumsuz yanıt verirken, Fransa öğüt vermekten ileri gidemeyeceğini belirtmişti. Avusturya ise Sırbistan´a müdahalesinin bir dünya savaşına sebep olacağından dolayı Osmanlı hükümetinin isteğini kabul edemeyeceğini bildirmişti.

İngiltere´nin ilk isteğine cevap vermemesine rağmen Osmanlı Hükümeti İngiltere´den en azından donanmasıyla adaları korumasını istediyse de İngiltere bunun tarafsızlığa aykırı olacağı ve sonuçlarının Yunanistan ile savaş durumuna kadar gidebileceğini bunun da nihayetinde bir Avrupa savaşına varabileceği gerekçesi ile bu talebi de reddetti. İngiltere sadece Yunanistan´ın savaş ilan etmeden adalara saldırması durumunda uluslararası haklara aykırı bir durumda olaya müdahale edebileceğini bildirmişti. Bulgaristan´ı tehdit etmesini isteyerek Romanya´ya da başvurulmuş ise de olumlu bir cevap alınamamıştı. Romanya bu durumda tamamen tarafsız kalacağını, büyük devletlerin de savaş olması halinde bunun Avrupa savaşı halini almasını istemediklerini, savaş sonucunda savaştan önceki durumun korunmasını garanti edeceklerini belirtmişti[195].

---

[193] Enver Ziya Karal, *a.g.e*. s. 300.
[194] Rifat Uçarol, "Gazi Ahmed Muhtar Paşa", *TDV İslam Ansiklobedisi*, Cilt:13, İstanbul 1996, s. 447.

[195]Mithat Sertoğlu, *a.g.e*. s. 3488-3489.

Babıali, yukarıda bahsettiğimiz gibi 5 Ekim´de büyük devletlerin ıslahatlar konusunda fikrini sormalarının akabinde Berlin Anlaşmasının 23. maddesinde Makedonya için öngörülen ıslahatı uygulayacağını bildirdi. Aynı gün içerisinde büyük devletler şu esasları içeren bir bildiri yayınladılar:

1. Büyük devletler barışın bozulmasına karşıdırlar.
2. Hükümdarın haklarına ve Osmanlı Devleti´nin toprak bütünlüğüne dokunulmadan Berlin Anlaşması´nın 23. maddesine göre Makedonya´da yapılacak ıslahatı büyük devletler ele alacaktır.
3. Bütün alınan tedbirlere rağmen savaş çıkarsa, savaş sonucunda Balkanlardaki toprakların statüsünde bir değişiklik olmaması büyük devletler tarafından garanti altına alınmıştır[196].

Bu son maddenin iki amacı vardı; ilki Balkan Devletleri topraklarını genişletmek amacıyla girecekleri bir savaştan vazgeçirmek, ikinci ise Osmanlı Devleti´nin kazanması durumunda Balkanlarda toprak kazanmasını önlemekti. Ancak savaşın sonunda görüldüğü gibi Osmanlı Devleti savaşı kaybettiğinde savaştan önceki statünün korunacağına dair verilen söz unutulacak ve Makedonya ile Trakya bölgesi kazanan devletlere bırakılacaktı. Nitekim Balkan Devletleri Rusya´dan el altından aldıkları bilgilerin de etkisiyle olacak ki üçüncü maddenin her durumda kendilerine yarayacak bir şekle sokulacağını bildiklerinden rahat bir şekilde Makedonya´yı paylaşmak amacıyla bu savaşa girmişlerdi.

Balkan ittifakının en küçük devleti olan Karadağ diğer Balkan Devletlerinin de arkasından geleceğini bilerek 8 Ekim sabahı Osmanlı Devleti´ne savaş ilan etti. İttifak devletleri ile yazılı bir anlaşma yapmamış olsa da Osmanlı ona savaş ilan ettiği takdirde bütün devletlerin savaşa gireceği kesindi. Balkan Savaşı fiilen başlamıştı. Karadağ´ın savaş ilan etmesi karşısında endişelenen öteden beri böyle bir savaşın kendilerine de bulaşarak bir Avrupa savaşına sebep olacağı düşüncesi ile hareket eden büyük devletler 10 Ekim´de Osmanlı Hükümeti´ne ortak bir nota verdiler[197]. Yine Berlin Anlaşması´nın 23. maddesindeki reformların uygulanmasını

[196] Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3489.
[197] Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", *TDV İslam Ansiklopedisi,* Cilt 5, İstanbul 1992, s. 24.

Osmanlı Devleti´nin toprak bütünlüğüne dokunmamak üzere görüşmeye hazır olduklarını bildirdiler[198].

Büyük devletlerden sonra 13 Ekim´de Balkan ittifakı devletleri de aşağıda yer vereceğimiz maddeleri içeren bir nota verdiler.

1. İmparatorluktaki toplulukların ulusal özgürlükleri bütün gereçleri ile yeniden onaylanacak ve sağlanacaktır.

2. Her topluluk Osmanlı parlamentosuna oran üzere mebus gönderecektir.

3. Halkı Hristiyan olan vilayetlerde Hristiyanlar bütün Hükümet memurluklarına kabul edilecektir.

4. Hristiyan toplulukların her çeşit okullarının Osmanlı okullarıyla eşit olacağı onaylanacaktır.

5. Müslüman göçmen yerleştirmek suretiyle, vilayetlerin ulusal toplulukların değiştirilmesine çalışılmayacağına dair Osmanlı Hükümeti söz verecektir.

6. Hristiyanlar, Hristiyan kadrolarında hizmetleri yapmak üzere kıtaları içinde askere alınacak ve bu kadrolar kuruluncaya kadar askere alınmaları ertelenecektir.

7. Rumeli´deki Osmanlı vilayetleri jandarması İsviçreli ve Belçikalı memurların fiili komutasında düzenlenecektir.

8. Hristiyanların yaşadığı vilayetlere atanmaları büyük devletler tarafından onaylanacak, İsviçreli veya Belçikalı valiler gönderilecek ve bunların yanına dairelerce seçilecek umumi meclis üyeleri verilecektir.

9. Bütün reformların yürütülmesini denetlemek üzere Sadrazamın dairesinde üyelerinin yarısı Müslüman diğer yarısı da Hristiyan olmak üzere yüksek bir meclis bulunacaktır. Büyük devletler elçileriyle Balkan hükümetleri elçileri bu yüksek meclis çalışmalarını denetlemekle görevli olacaklardır[199].

---

[198] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 301-302.

[199] BOA, *İ. HR,* 437/110; Karal, *a.g.e.* s. 302; Levent Yıkıcı- Zeynel Özlü, "İngiliz Arşiv Belgelerine Göre 1912-1913 Tarihli Balkan Savaşları Öncesinde Balkanlarda Uluslararası Nüfuz Mücadelesine Bir Bakış", *Gaziantep University Journal Of Social Sciences,* 17/2, Gaziantep 2018, s. 685-686.

Osmanlı Hükümeti öncelikle büyük devletlerin notasına 14 Ekim´de verdiği cevapta bu devletlerin reformların uygulanması ile ilgili dostça önerilerine ve barışın devam etmesi için harcadığı çabaya teşekkür ederken, ıslahatın gerçekleştirilmesinde yabancı müdahalesine gerek olmadığını belirtiyordu. Balkan Devletleri´nin notasının ise kaba ve küstah üslubu ve Osmanlı Devleti´nin iç işlerine müdahale niteliğinde olması sebebiyle kabul edilmediği bildirildi[200]. Bu sırada Karadağ ile savaşılırken, Bulgar ve Sırp sınırlarında da çatışmalar yaşanıyordu. Osmanlı Devleti bu şartlar içerisinde diğer Balkan Devletleri´nin savaş ilanını beklemeye gerek olmadığını düşünerek Balkanlardaki vilayetlere gönderdiği emirde seferberliğin henüz tamamlanamamış olması sebebiyle bu konuda asker ve halkın birlikte hareket ederek bir an önce ordunun eksikliklerinin giderilmesini emrederek ordularını harekete geçirdi[201]. Bu duyuruda barışı koruma yolunda harcanan çabalara rağmen Sırbistan ve Bulgaristan´ın saldırıları sebebiyle artık korunabilecek bir barışın kalmadığı bu yüzden harekete geçildiği üzerinde durulmuştur.

Osmanlı Ordusunun savaş başlamadan önce barış durumunda iken mevcudu 220.000 erden ibaretti. Genelkurmay´ın değerlendirmesine göre ordunun mevcudu savaş zamanında 1.400.000 ere çıkarılabilecekti. Ancak bu kuvvetin silahaltında bulunan ve eğitim gören yedekleriyle birlikte 650.000´inden faydalanılabileceği hesaplanıyordu. Bu bilgilerin ışığında oluşan kuvvetin bir kısmının Kuzey Doğu Anadolu ve Suriye ve Irak´ta bulundurulması gerektiği de göz önüne alındığında Rumeli´de savaşabilecek toplam asker sayısının 7 kolordudan fazla olamayacağı görülüyordu[202].

Balkan Savaşları öncesinde ordu mevcudunun İtalyanlarla savaştan dolayı farklı bölgelere dağılmış olmasının yanı sıra ordu eğitim ve teşkilat açısından da yetersizdi. Meşrutiyet´in ilanından sonra 1909 yılında ordu da bir reforma başlanmıştı. Ancak orduda yapılan bu yeniliklerin sonuç verebilmesi için zamana ihtiyaç vardı. Ordunun başında bulunan komutanlar henüz kuvvetlerin sevkini gerçekleştirebilecek ve bu kuvvetleri idare edebilecek durumda değillerdi[203]. Daha

[200] BOA, DH. SYS, 112-9/9-1.
[201] BOA, *Babıali Evrak Odası Evrakı*, nr. 4098/ 307319.
[202] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 305.
[203] Güray Alpar, "Osmanlı´nın Son Döneminde Ordu Yapısı ve Savaş Kültürü", *Erzincan*

öncede bahsettiğimiz gibi alaylı subayların ordudan çıkarılmasından sonra okuldan yetişen subayların azlığı sebebiyle yerleri doldurulamamıştı. Terhisler sebebiyle birçok taburun mevcudu neredeyse yüz erin altına düşmüştü. Bunların yanı sıra Balkan savaşları sırasında ordunun başında bulunan Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Nazım Paşa´nın külhanbeyliğinden gelmesinin yanında Sadrazam Ali Paşa´nın damadı olması ve padişahın yakınlarından Ragıp Bey´in de akrabası olması dolayısıyla askeri mevkide hızla yükselmişti.

Nitekim orduyu idare etme kabiliyetinin tartışmalı olmasının yanında savaş başladığı sırada hala savaş planlarını görmemiş olması ve savaşın ilan edildiği gün dahi Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa´nın askerin mevcudu ile ilgili sorduğu soruya dahi cevap verememiş olması durumun vahimliğini göstermesi açısından yeterli bir delildir. Ordu önemli görevlerde bulunan diğer komutanlara bakacak olursak Şark Ordusu komutanı Abdullah Paşa, Abdülhamit tarafından himaye edilmiş Galatasaray´da okuduktan sonra Harp okulunu bitirmiş ve Almanya´da staj görmüştü. Sarayın Mabeyn dairesinde hizmet gören nazik bir subayın savaş konusunda ne kadar tecrübeli olabileceği tahmin edilebilirdi. Bunların yanı sıra Mısırlı Aziz Paşa ile savaş sırasında Selanik´i Yunanlılara teslim edecek olan Hasan Tahsin Paşa´da komutanlık kabiliyetinden yoksun kişilerdi[204].

Askerin durumunun yanı sıra orduda haberleşme hizmetleri gibi araç ve gereçlerin hali de perişandı. Olan araçları kullanabilecek insan da yetiştirilmemişti. Savaş sırasında telgraf haberleşmesi neredeyse durmuştu. Telsiz telgraf makinalarını kullanabilecek kimse olmadığından hepsi kırılmıştı. Bazı yerlerde keşif uçakları bile pilot yokluğundan iş görememişti[205]. Ordunun sağlık hizmetleri de çok kötü durumdaydı. Hiçbir sağlık teşkilatı kurulmamıştı. İlaç ve sargı bezi olmamasının yanı sıra yaraları yıkamak için su bile bulunmuyordu. Hekimler yaşanan kargaşada sağlık malzemelerinin yerini bulamamış, suyu bulunan kapalı bir pansuman ve sargı yeri bile kuramamışlardı[206]. Bu şartlar altında düşman saldırılarından daha tehlikeli olan

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, XI-I, Erzincan 2018, s. 6.
[204] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 306.
[205] Bülent Durgun, *Balkan Harbi´nde Osmanlı Ordusunun Ulaştırma Faaliyetleri 1912-1913,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 205.
[206] İlter UZEL, " İkinci Meşrutiyet Döneminde (1908-1913) Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetleri", *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Askeri Tarih ve

bir şey varsa oda bulaşıcı hastalıklardı. Nitekim savaş sırasında başlayan kolera salgını birçok askerimizin ölümüne sebep olmuştu.

Bu şartlar içerisinde bir savaşa girmeye hazırlana ordunun morali tahmin edilebileceği gibi çok kötü durumdaydı. Yemen, Makedonya ve Arnavutluk ayaklanmaları sebebiyle uzun süredir silahaltında bulunan askerler yorgunluktan her şeyden yılmış durumdaydılar. Askerlikten başka şeylere fırsat bulamamaları sebebiyle Türk köylüsü de perişan durumdaydı. Ordu ve halk arasından Makedonya ve Arnavutluk´un bağımsızlığını kazanmasından dolayı savaşın gereksiz olduğuna bile inanalar vardı. Anadolu´dan Rumeli ordusuna katılması amacıyla getirilen erlerin getirilmesinde dahi sorunlar çıkarken, Arnavutlar da orduya katılmak istemeyerek düzenli kuvvetlere mukavemet ediyorlardı. Bunun sonucu olarak Elbasan tümeninde kimsenin askere gitmeyi istememesi sebebiyle 10.000 kişilik tümene ancak 2700 kişi toplanabilmişti. Bu olaylar subay, komutan ve şehir halkının da moralini bozmuştu. Müslümanlar askerlerin durumunun bile bu kadar kötü olduğu bir ortamda dindaşlarına karşı savaşmak istemeyen Hristiyan askerler silahlarını havaya boşaltıyorlar ve buldukları ilk fırsatta saflarını terk ediyorlardı. Ordunun bu durumundan az çok haberi olan komutanlar verilen askeri görevleri bile kabul etmekte tereddüt ediyorlardı. Bu şartlar içerisinde Osmanlı ordusunun daha baştan kaybedeceği ortada olan bir kuvvete sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Balkan orduları arasında en büyük kuvvet olan Bulgar ordusunun barış zamanlarında 60.000 olan mevcudu savaş zamanında 350.000´inin üzerine çıkıyordu[207]. Ordu, Mannlicher şarjörlü tüfeği ve kısa bir süngüyle donatılmış dokuz piyade tümeniyle bir süvari tümeni şeklinde örgütlenmişti. Bulgar ordusu özellikle gece operasyonları ve süngü kullanımı ile gurur duyuyordu. Her piyade tümenine bağlı bulunan bir sahra topçu alayı dörder toplu dokuz bataryadan oluşuyordu. Balkan savaşları sırasında bumlar hızlı ateşli 75 milimlik Schneider-Creusot modeliydi. Bunların yanı sıra 54 tane daha eski 8,7 milimlik Krupp topu ile 24 tane altı tonluk bataryaları ve 12 tane döner topluk 75 milimlik dağ ve hafif topçu

Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1989.

[207] Ignat Krivorov, "Bulgar Ordu Komutasının XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti´ne Karşı Savunma Anlayışındaki Evrim", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk- Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri,* Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2005, s. 36.

bataryası, 14 obüs bataryası ve bir miktar daha eski topları vardı. Bulgarlar için topçular Edirne ve Kırklareli´ndeki Osmanlı kalelerine hücum etmek ve bunları yıkmak için gerekliydi. Ayrıca Bulgarların 6 küçük torpido botu ve 726 tonluk torpido ganbotu Nadezlıda´dan oluşan küçük bir donanmaları vardı[208]. Donanmanın ana amacı Karadeniz kıyılarının korunması ve Rusya ile bağlantının kesilmesini önlemekti. Savaş çıktığı sırada İngiliz, Fransız ve Rus imalatını beş adet uçakları bulunan Bulgarlar savaş sırasında on yedi adet daha uçağı ordularına katmışlardı[209].

Yunan ordusuna bakacak olursak, barış dönemindeki ordu mevcudu yaklaşık 25.000 kişiden oluşurken savaş zamanlarında 110.000 kişiye kadar ulaşıyordu. Savaşta ordu dört piyade tümeni ile altı hafif piyade taburundan oluşuyordu. Her tümene bağlı bir sahra topçu alayı bulunuyordu. Yunan topçu alayları 7,5 santim Schneider-Creusot topuyla donatılmıştı ve her birinde üçer adet dörder topluk batarya bulunan üç gruptan oluşuyordu. Buna ek olarak yunan ordusunda 7,5 milimlik Schneider- Canet toplarıyla donatılmış iki dağ topçu alayı ile bir ağır topçu taburları vardı[210]. Ayrıca üç süvari alayı da orduda mevcuttu. Balkan Savaşı´nın başladığı sırada Yunanlılar dört tane olan uçaklarına iki tane de deniz uçağı ilave etmişlerdi. Balkan Devletleri içerisinde sadece Yunanlılar önemli bir donanma kuvvetine sahipti. Savaş sırasında Yunan donanmasının savaştaki ilk görevi Osmanlıların Ege ve Adriyatik kıyılarına gemi sevk etmelerini engellemek için Çanakkale çıkışında görev yapmaktı. Bu görev Osmanlıların Avrupa´daki kuvvetlerini takviye etmesinin önlenmesi için önemliydi. İkinci görevi ise hala Osmanlı kontrolü altında bulunan Ege adalarını işgal etmekti[211].

Balkan Devletleri içerisinde Karadağ, ordunun teçhizat, eğitim ve mevcudu açısından diğerlerinin gerisindeydi. Karadağ´ın askeri gücü düzenli ordudan çok ülkedeki hemen hemen bütün erkeklerin dâhil olduğu savaş sırasında mevcudu 35.000´e ulaşan bir milis gücü şekildeydi[212]. Bu askerler Rus Berdan ve diğer çeşitlerin bulunduğu tüfeklerle donatılmıştı. Karadağlıların dört batarya hafif topçusu

---

[208] Richard Hall, *a.g.e.* s. 22.
[209] Ignat Krivorov, *a.g.m.* s. 36.
[210] Richard Hall, *a.g.e.* s. 21.
[211] *Balkan Harbinde Yanya Savunması ve Esat Paşa*, Haz: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984, s.26.
[212] Mehmet Ali Nüzhet, *a.g.m.* s. 6-7.

seki buçuk batarya dağ topları vardı. Karadağlıların toplam top gücü 65 ile 240mm arasında değişen 126 toptan oluşuyordu. Ordularının morali için daha çok askeri geleneklerine güvenen Karadağlılar yakın zamanda Osmanlı-Karadağ sınırında yaşanan çatışmalar sebebiyle savaş tecrübesi de edinmişlerdi[213].

Balkan Savaşları sırasında Sırbistan´ın askeri gücü on piyade ve bir süvari tümeninde örgütlenmiş olan 230.000 askerden oluşuyordu. Her piyade alayı dört adet 7 milimlik Maxim silahından oluşan makineli tüfeklere sahipti. Orduda 288 adet Schneider- Creusot 7,5 milimlik hızlı ateşli top ile bir miktar eski top vardı. Savaş başladığı zaman üç tane olan uçak sayısı savaş sırasında on uçağa kadar artırılmıştı[214].

2. I. Balkan Savaşı ve Sonuçları

Balkan Savaşı´nın başladığı sıralarda devletin içinde bulunduğu şartlar sebebiyle Genelkurmay, 1912-1913 yılların da Balkan Devletleri´ne karşı savunma esasına dayalı bir plan hazırlamıştı. Bu plana göre Balkanlar, Trakya ve Makedonya olmak üzere iki savaş alanı şeklinde ayrılarak Osmanlı kuvvetleri de iki komutanlığa bölünmüştü. Doğu Komutanlığı Trakya´yı, Batı Komutanlığı Makedonya´yı savunacaktı. Savaşta izlenecek planların yönetimi Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili tarafından yapılacaktı[215]. Esasında bu iki ordunun harekâtı için toplam da 12 adet plan hazırlandı. Ancak bu planlardan 5. numaralı plan Balkan Devletleri´nin toplu halde savaş açmalarına karşı hazırlanmış ise de uygulanamamış sadece 1 ve 4. planlar uygulanmıştır[216]. Bu planlara göre Doğu Ordusu 478.848 kişi ile harbe katılması gerekirken yaşanan sorunlar sebebiyle 115.000 kişi ile Batı Ordusu 334.815 kişi yerine 175.000 kişi ile savaşa girmek zorunda kaldı. Hazırlanan planların uygulanamaması sebebiyle iki ordu toplam da 290.000 askeriyle, Balkan

[213] Richard Hall, *a.g.e.* s. 23.
[214] Richard Hall, *a.g.e.* s. 24; Mehmet Ali Nüzhet, *Balkan Harbi,* Sad: Saadettin Gömeç, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, No: 778, Ankara 1987, s. 6-7.
[215] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* cilt: IX, S. 310.
[216] Yüksel Nizamoğlu, "Balkan Savaşlarında Harekât Planları", *I. Uluslararası Balkan Savaşları ve Edirne Kongresi,* Edirne/Turkey, Şubat 2013, s.

Devletleri´nin 480.000 kişilik ordularına karşı savaşmak durumunda kaldı. Bunun yanı sıra mevcut askerin de bir kısmının tüfeği bile yoktu[217].

Doğu kuvvetleri yukarıda da bahsettiğimiz gibi savaş planlarında hesaplandığı sayıda askerin toplanamaması sebebiyle savaş başladığı sırada sadece 4 kolordu olarak toplanabilmişti. Doğu kuvvetleri komutanlığına Abdullah Paşa getirilmişti. Emrindeki kuvvetleri şu şekilde dağıtılmıştı:

1. Birlikleri Kırklareli´nin güney batısında bulunan Birinci Kolordunun başında Ömer Yaver Paşa bulunuyordu.
2. Türk Bey ve Karaağaç dolaylarında bulunan İkinci Kolorduyu Şevket Turgut Paşa idare edecekti.
3. Kuvvetleri Pınarhisar´da bulunan Üçüncü Kolordu Mahmut Paşa idaresinde olacaktı.
4. Merkezi Lüleburgaz olan Dördüncü Kolordu Abuk Paşa´nın yönetimindeydi. Edirne Kalesi´nin savunması emrinde iki tümen ile 3 yedek tümen bulunan Şükrü Paşa´ya verilmişti[218].

Bu orduların toplamı ancak 100.000´ini aşmaktaydı. Bunların iki katına çıkarılması amacıyla kurulan 16 ve 27´inci kolordular kısa zamanda dağılırken, 24´üncü Kolordu ise savaşa bile katılmamıştı. Doğu Kuvvetleri karşısında mevcutları 100.000 civarında olan Bulgarların 1 ve 3´üncü orduları bulunuyordu[219].

Makedonya çevresindeki savunmayı yapacak olan Garp ordusunun başına Ali Rıza Paşa getirilmişti. Garp ordusunun İştip-Üsküp civarında bulunan ana kısmı Zeki Paşa komutasındaydı. Bunun sağ kolu Belgelniça ve Struma ovalarına, sol kolu ise Priştine dolaylarına kadar yayılıyordu. Garp ordusunun diğer bir kısmı Tahsin Paşa komutasında Kozana-Alasonya civarını içine alırken diğer kısmı Esat Paşa komutasında Yanya bölgesini savunmakla sorumluydu. Garp ordusuna bağlı olarak Şkodra dolaylarında Karadağ´a karşı savaşacak olan küçük kuvvetin başında Hasan Rıza Paşa bulunuyordu. Yine Garp ordusunun diğer bir kolu Yenipazar, Taşlıca,

---

[217] İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu, Balkan- Birinci Dünya ve İstiklal Harbi (1912-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 5.
[218] Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi,* Cilt: II- Kısım: III, s.19-20.
[219] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 310.

Gosine, Yakova bölgelerinde de dağınık kuvvetler bulunuyordu[220]. Kumonova´nın kuzeyinde yerleşmiş olan 6´ ncı Kolordunu başında Cavit Paşa, 7´nci Kolordunun başında ise Fethi Bey bulunuyordu. Bağımsız tümenlerden oluşan bir birlik de gerekli hallerde Manastır ve aşağı Makedonya´yı savunmak ile görevlendirilen Tahsin Paşa´ya yardım etmek için hazır bulunuyordu. Makedonya Cephesinde savaşılacak Karadağ, Yunan ve Sırp kuvvetlerinin mevcudu 260.000 civarındaydı[221].

8 Ekim´de harekete geçen Bulgar kuvvetlerinin amacı Osmanlı ordusunun Edirne ile Kırklareli arasında bulunan kuvvetlerini mağlup etmekti. Bulgar üçüncü ordusu Mustafa Paşa´yı etkisiz hale getirdikten sonra Edirne´ye girmeye çalıştı ise de başaramamıştı. Bu sırada birinci Bulgar ordusu da Hayrabolu istikametine doğru ilerliyordu. Diğer tarafta Osmanlı ordusu henüz seferberliğini tamamlayamamıştı. Savaş başladığı sırada daha yeni atanan generaller ve albaylar görev yerlerini bulmak da bile güçlük çekiyorlardı. Haberleşmedeki güçlükler sebebiyle birlikler arasında iletişim sağlanamadığından yapılan planlar uygulanamıyordu. Bu şartlar çerisinde Osmanlı ordusu için yapılabilecek tek şey savunmada kalarak mevcut bölgeleri elde tutmaktı. Nitekim Osmanlı ordusunda düzeni sağlamaya çalışan Von Der Goltz Paşa´nın da önerisi bu yöndeydi. Fakat başkomutan vekili olan Nazım Paşa, savunmada kalmak yerine saldırıdan yanaydı[222].

Ordunun içinde bulunan şartları dikkate almayan Nazım Paşa, daha öncede bahsettiğimiz gibi savaş başladığı sırada mevcut asker sayısını bile net olarak bilmediği ve seferberlik planlarını dahi görmediği düşünülürse Doğu Ordusuna saldırı gibi yanlış bir emri vermiş olması da şaşırtıcı bir durum değildir. Mahmut Muhtar Paşa, bu emre uyarak 21 Ekim gecesi henüz hazırlıklarını tamamlamadığı halde dört kolordu ile karşı saldırıya geçti. 22 Ekim´de yaşanan çatışmalardan sonra bozguna uğrayan Birinci Kolordu geri çekildi. İkinci Kolordu harekâta geç başladığı ve yavaş hareket ettiği için savaşa katılma fırsatı dahi bulamamıştı[223].

Kırklareli ilerisinde bulunan Üçüncü Kolordu kısmen başarılı bir direnme gösterdiyse de diğer cephelerde olan olumsuz olayların da etkisiyle askerlerin "Biz

---

[220] Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, Cilt: II- Kısım: III*, s. 19.
[221] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 311.
[222] Mahmut Muhtar, *Balkan Harbi*, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1979, s. 14.
[223] Yüksel Nizamoğlu, *a.g.m.* s. 54.

Rumeli için savaşmayız" diyerek yerlerini terk etmeleri yüzünden Doğu Ordusu hemen hemen her yerde geri çekilmeye başlamıştı[224]. Bozguna uğrayarak geri çekilen birlikler Kırklareli´ne gelerek buradaki mevcut mevzilerde tutunmaya çalışmışlarsa da daha önce planlanmasına rağmen sonradan vazgeçilerek Kırklareli´nin tahkim edilmemesi sebebiyle 24 Ekim´de Bulgarların saldırısı karşısında morali zaten bozuk olan askerler emirlere aldırış etmeden geri çekilmeleri ve az sayıdaki askerlerin savunmasının da etkili olmaması sonucunda Bulgarlar savaşı kazanarak Kırklareli´ne girmeyi başardılar. Balkan Savaşı üzerinde Kırklareli muharebesinin önemli etkisi oldu[225]. Ordu 7 top bataryası, 12 çakılı top, mühimmat ve yitecek depoları ve esir olarak 15.000 askerini geride bırakarak büyük kayba uğramış oldu[226].

Kırklareli Muharebesi´nde uğradıkları bozgunun ardından geri çekilen kuvvetler Vize, Lüleburgaz ve Pınarhisar´da yeni bir savunma hattı oluşturmak için teşkilatlanmaya başladılar. Doğu Ordusu hattın güneyinde bulunan üç klordu Abdullah Paşa komutasına verilerek Birinci Doğu Ordusu, hattın kuzey kısmında dağınık halde bulunan kuvvetlerde birleştirilmeye çalışılarak Mahmut Muhtar Paşa komutasında İkinci Doğu Ordusu adıyla ikiye ayrılarak yeniden düzenlendi. Bulgar kuvvetleri Kırklareli´ni ele geçirdikten sonra Osmanlı ordusunun yeniden toparlanmasına fırsat vermeden yeni bir saldırıda bulunmak amacıyla Pınarhisar´a doğru ilerlemeye başlamışlardı. 27 Ekim´de yaşanan önemsiz çatışmaların ardından 28 Ekim´de Başkomutan Vekili Nazım Paşa´nın emri doğrultusunda Birinci ve İkinci Doğu Orduları Pınarhisar´dan Lüleburgaz´a uzanan hat üzerinde Bulgarlarla savaşa başlamışlardı. Altı gün boyunca devam eden mücadeleler Osmanlılar için başlangıçta iyi sonuçlar veriyordu[227]. Öyle ki Mahmut Muhtar Paşa´dan karşısında bulunan Bulgar kuvvetlerinin komutanı geri çekilmek için izin bile istemişti.

---

[224] *Abdullah Paşa´nın Balkan Savaşı Hatıratı ve Mahmut Muhtar Paşa´nın Cevabı*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 11.
[225] Aram Andonyan, *Balkan Harbi Tarihi*, (çeviri: Zaven Biberyan), Sander Yayınları, İstanbul 1975, s. 474.
[226] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 312.
[227] Ali Arslan, "Balkan Savaşları´nda Lüleburgaz Muharebeleri", *90. Yılında Balkan Savaşları ve Lüleburgaz Muharebeleri Ulusal Sempozyumu 26 Ekim 2002,* Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Kırklareli 2004, s. 55.

Mahmut Muhtar Paşa´nın kararlı tutumunun da etkisiyle ordu bir süre genel bir geri çekilme hareketinde bulunmamıştı. Ancak ordudaki mühimmat ve yiyecek eksikliklerinin yanı sıra komutanlar arasındaki haberleşmede yaşanan sorunlar sebebiyle ordu yeniden çözülmeye başlamıştı. Bazı birliklerden başlayan mevzileri terk ederek geri çekilme harekete zaten bitap düşmüş birlikler arasında hızla yayıldı. Daha savaşın başında Osmanlı ordusunun Bulgar ordusuna direnemeyeceği fikrine sahip olan Abdullah Paşa sonunda genel bir geri çekilme emri verdi. 2 Ekim´de Abdullah Paşa´nın bu emri vermesinin ardından kendi ordusuna da bu emri veren Mahmut Muhtar Paşa´nın ordusunun da geri çekilmeye başlaması ile bütün kuvvetler Çatalca-Terkos hattına çekilmeye başladı. Böylece Bulgarlar bekledikleri bir zorlukla dahi karşılaşmadan İstanbul yakınlarına kadar ulaşmış oldular[228].

Balkan Savaşı, Makedonya´da Karadağ´ın savaş ilan etmesiyle 8 Ekim´de başlamıştı. 18 yaşından 62 yaşına kadar olan herkesin askere alındığı Karadağ, böylece 250.000 olan nüfusunun içinde 35.000 kişiyi silahaltına almış oluyordu. Daha öncede bahsi geçtiği gibi milis kuvvetler şeklinde teşkilatlanmış olan Karadağ birliklerinin amacı dağlık bölgelerde Gerilla taktiği ile Osmanlı kuvvetlerini üzerlerine çekerek onları yıpratmaktı. Asıl amaçları ise İşkodra´yı ele geçirmekti. Karadağ kuvvetlerine karşı savaşacak olan Batı Ordusu tarafından düzenlenmesi planlanan birlikler iki tümen ile yerli halktan toplanacak gönüllü kuvvetler olarak hesaplanmıştı[229]. Daha savaşın başlangıcında Başkomutanlığın ordu komutanlığını aşarak söz konusu birliklere emir vermesi karışıklıklara sebep oldu. Öyle ki komutan makamları ve orduda görev dağılımı birbirine karışmıştı. Halktan gönüllü toplamak bir tarafa yedek askerler bile birliklerine katılmıyorlardı. Ordunun geneli adeta burası için savaşmaktan vazgeçmişti.

Osmanlı askerleri bu psikoloji içindeyken harekete geçen Karadağ askerleri 15 Ekim ile 31 Ekim arasında Osmanlı ordusunu perişan ederek sıra Berno ile İpek´i ele geçirmişlerdi. Burada Sırp kuvvetleri ile de birleşen Karadağlılar 2 Kasım´da Yakova´yı de ele geçirmişlerdi. Bu gelişmeler olurken Yakova Komutanlığı´na

---

[228] Edward J. Erickson, *Büyük Hezimet Balkan Harpleri´ inde Osmanlı Ordusu,* (çeviren: Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013, s. 138.
[229] Mehmet Ali Nüzhet Paşa, *Balkan Harbi Üzerine*, (Yayına Hazırlayan: İsmet Sarıbal), Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 73.

atanan Cavit Paşa´nın atanma emri daha eline ulaşmadan bölge düşman eline geçmişti. İpek´in düşmesinden önce burada bulunan Hayret Paşa mevcut durumu şu şekilde anlatmıştır: "hükümetin nüfuzundan ve askerin gücünden eser kalmamıştır"[230]. Halk silah isteyen ve küfürler yağdıran halk kimseyi dinlememektedir. Dağıtılan silahlara göre orduya katılanların sayısının az olmasının yanı sıra katılanlarda komutanları dinlememekte ve mevcut şartları daha da zorlaştırmaktadırlar. Paşa başka bir telgrafında da durumu şu şekilde izah etmektedir: "Vranya ve Yakova´da bozguna uğrayan taburların eşya, elbise ve silahlarının bir kısmı kaybolmuş ve orduya hiçbir faydaları olmayacak halde bulunmuşlardır. Gönüllü halk yolda denk geldikleri subayların kıyafet, silah ve erzaklarını yağma ederek askerleri büsbütün karamsarlığa düşürmüşlerdir. Tanrı esirgesin İpek´in düşmesi durumunda öfke içinde olan halk askerin ve ailelerinin canına kastedebilecek bir durumdadır. Ayrıca bu telgrafta Paşa, dört taburun erlerinin komutanları ile birlikte savaş mevzilerini bırakarak kaçtıklarını haber vermektedir[231]. Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Karadağ ile savaşta yerli Arnavutların davranışları da tam bir bozgun yaşanmasında etkili olmuştur. Bu başarılarından sonra İşkodra´yı kuşatan Karadağlılar biraz uzun sürmüş olsa da sonunda bölgeyi ele geçirmişlerdi.

Toplam mevcudu 250.000 kadar olan ve dört birlik şeklinde teşkilatlanan Sırpların Yeni Pazar´ın kuzeyinde bulunan dördüncü ordusu bağımsızdı. Diğer üç ordu Makedonya Savaşına faal olarak katılacak ordulardı. Makedonya´daki Osmanlı ordusuna bakacak olursak üç kolordu ile üç bağımsız tümenden oluşuyordu. Barış zamanında mevcudu 11.000 civarı olan bu ordunun seferberlik sayesinde dört katına çıkarılabileceği düşünülmüş ise de sonuç böyle olmamıştır. Nitekim savaş başladığı sırada Batı ordusu henüz seferberliğini bile tamamlayamamıştı. Bu şartlar içerisinde ordu komutanlığı bütün kuvvetleri ile Kumonova´da savaşarak bir başarı yakalamayı umduysa da Genelkurmay ile Batı ordusu Komutanı ve onun emrindeki Vardar ordusu komutanı arasında çıkan anlaşmazlıklar sebebiyle bütün kuvvetlerin bölgede toplanması da sağlanamamıştı.

---

[230] Fevzi Çakmak, *Büyük Harpte Şark Cephesi Hareketleri,* İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 90.
[231] Fevzi Çakmak, *a.g.e.* s. 90.

19 Ekim´de harekete geçen Sırplar, Osmanlı kuvvetleri ile savaşarak 20 Ekim´de Podiyevo´yu, 22 Ekim´de Priştine´yi ve 23 Ekim´de Geylan´ı ele geçirerek ilerdiler. Priştine´nin işgali sonrasında Sırp kuvvetleri Kral Petar komutasında Kumonova´ya doğru hareket etmiştir[232]. İki ordu Kumonava´ da karşılaşmış ve Ali Rıza Paşa´nın Kuvvetleri Kumonova´daki iki günlük mücadelenin ardından çekilmek zorunda kaldı. Bu çarpışmaların bilançosu Osmanlı ordusu için 1200 ölü asker 300 yaralı asker ve 300 esir 41 toptan ibaretti[233]. Bozguna uğrayan durumu içler acısıydı. Başlarında subay dahi olmayan askerler aç, sefil bir halde Üsküp sokaklarında dolaşıyorlardı. Kolordu Kumandanı Fethi Paşa´da çektiği telgrafta askerlerin durumunu anlatarak Üsküp´ün savunulmasının imkânsız hale geldiğini ifade etmiştir.

Balkan Savaşları sırasında önemli bir sorun olan şehirlerde savaş yapılmasını istemeyen halkın adeta düşmanı şehre davet etmeleri hadisesi burada da yaşanmıştır. Şehir halkı Sırp Kralı Petar 3 Kasım´da Üsküp şehrine girdi. Bu sırada Koçana ve İştip´in de Sırpların eline geçmesinin yanında Kalkandelen halkı da şehirlerinin zarar görmemesi için düşmana teslim olmakta bir sakınca görmüyorlardı. Osmanlı ordusu için Pirlepe yolu ile Manastıra çekilmekten başka bir yol kalmamıştı. 5 Kasım´da kanlı mücadelelerden sonra Pirlepe´nin de düşman eline geçmesinden sonra Ali Rıza Paşa elindeki kuvvetlerle Manastır´ı savunmak için harekete geçti. Manastır yakınlarına gelen Sırp kuvvetleri ile 15 Ekim´de başlayan ve dört gün süren mücadele sonucunda Osmanlı kuvvetleri yenildi. Osmanlı ordusu bu yenilgi ile 7000 asker ve 51 top kaybetmesinin yanında geride oldukça fazla esir bıraktı. Esirlerin arasında Fethi Paşa´da dâhil 6 general vardı. 25.000 kadar esir kaçmayı başararak Selanik üzerine çekilirken Cavit Paşa komutasında bir askeri birlik de Arnavutluk´a geçti. 19 Kasım´da Prens Aleksandr törenle Manastır´a girdi. Böylece bu cephede de savaş Sırpların kesin zaferi ile sonuçlandı[234].

Yunan ordusunun mevcudu Balkan Savaşı başladığı sıralarda 135.000 kadardı. Veliaht Konstantin´in komutasında Teselya´nın doğusunda bulunan ve

---

[232] Güney Dinç, *Mehmet Nail Bey´in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı (1912-1913),* YKY, İstanbul 2008, s.99.
[233] Ayşe Özkan, "Balkan Savaşları´nda Sırpların Müslümanlara Yönelik Gayri İnsani Uygulamaları", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 15, Yıl:2014 s.34.
[234] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 316; İvan Lesiçkov, (çev. M. Nuri), Manastır ve Pirlepe Muharebatı, Filibe 1913, s.7.

amacı sınır ötesindeki Osmanlı ordularına saldırmak olan birinci kısım ile görevi Preveze ve Yanya´yı almak olan ikinci kısım olmak üzere Yunanistan ordusunu İki kısma ayırmıştı[235]. Yunanlılara karşı koyacak olan 19 tabur ile 6 sahra bataryasından kurulu toplam mevcudu 13.000 olan iki Osmanlı kolordusundan 8. Kolordu Tesalya cephesinde kümelenmişti. İkinci ordu olan Yanya Kolordusu ise Yanya ve Epir´i savunmakla görevliydi. Önemli bir sorun olarak yönetim kademesinde yani Başkomutanlık ile Batı Ordusu Kolordu Kumandanlığı arasında görüş birliği sağlanamıyordu. Batı Ordusu Komutanlığı, ordunun güçlendirilerek Teselya´dan gelebilecek Yunan saldırısına karşı bir direnme noktası oluşturulmasını istediği halde, Başkomutanlık kesin sonucun Trakya´da Bulgarlara karşı alınacağından bahisle bu bölgede askeri hazırlıkların sadece Selanik´in korunma amacına yönelik olarak yapılmasını istiyordu. Ortaya çıkan bu karışık durum ordunun moralini daha da bozarak Yunanlılara karşı izlenecek bir savaş planı olmadığı fikrini uyandırmış ve Yunanlıların işini daha da kolaylaştırmıştır.

Yunan Teselya ordusunun komutanı Konstantin´in komutasında hareket eden birlikler 19 Ekim´de Alasonya´da Osmanlı kuvvetleri ile yaptıkları savaşta üstün gelerek Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmesini sağlamış ve Alasonya´yı ele geçirmişlerdi. Burada alınan yenilginin devamı Serfiçe, Kozaka, Grebene ve Kraferye´yi ele geçirerek Osmanlı kuvvetlerini Yenice´ye kadar sürmeleriyle geldi. Osmanlı kuvvetleri burada Yunan kuvvetlerine karşı bir direnme göstermişlerse de başarılı olamayarak Selanik üzerine çekilmek zorunda kalmışlardı[236].

Yunan kuvvetleri önünde bir engel kalmaksızın Selanik´e doğru ilerlerken bir yandan bir Yunan torpidosu limanda Feth-i Bülent savaş gemisini batırıyor, öte yanda Averof ile üç torpidodan kurulu bir filoda Karaburun tabyalarını bombalıyordu. Bu Yunan saldırılarının yanında Selanik´i ele geçirmek isteyen Sırplar Kuzey batıdan ilerleyerek Selanik´e yakın olan Doyran´ı ele geçirirken, Bulgarlarda Kuzey ve Kuzeydoğudan yine şehri ele geçirmek amacıyla nihai hedeflerine ilerliyorlardı. Bu esnada şehirde de durum karışıktı. Cephelerden kaçan Türk asker ve göçmenler amaçsızca şehrin sokaklarında dolaşırken, son düzenli

[235] Mustafa Balcı, *a.g.e.* s. 34.
[236] İsmet Görgülü, *a.g.e.* s. 205.

birliklerde Selanik kapıların son savunma için ümitsiz ve isteksiz bir şekilde düşmanı bekliyorlardı. Bu şartlar içerisinde 5 Kasım´da Selanik valisi Mehmet Nazım ve 17 arkadaşı Selanik Vilayeti İdare Meclisi´nin kararı olarak Tahsin Paşa´nın şehri düşmana teslim etmesini istediklerine dair tutanağı tebliğ ediyorlardı. Bu tutanakta düşmanın şehre yaklaşması karşısında ordunun bir başarılı gösteremediğinden bahisle şehrin mahvolmaması için konsoloslar aracılığı ile teslim olmaya karar verildiği belirtiliyordu[237].

Tahsin Paşa 7 Kasım´da tümen komutanlarının görüşlerini aldığında bütün komutanların savaşmaya devam edeceklerini bildirmelerine rağmen aynı gün İngiltere, Fransa, Almanya ve Rus konsoloslarıyla birlikte Yunan karargâhına giden Tahsin Paşa´nın temsilcisi şehrin teslimine dair olan sözleşmeyi imzaladı. Böylece Makedonya´da savaş fiilen sona ermiş sayılabilirdi[238].

Balkan Savaşı başladığı sırada Osmanlı kara kuvvetleri gibi deniz kuvvetleri de kötü durumdaydı. Donanma II. Abdülhamit devri boyunca Haliç´te kaldığı için çürümeye yüz tutmuştu[239]. II. Meşrutiyet´in ilanından sonra düzenlenmesi için çalışma başlatılan donanmanın mevcudu şu şekildeydi; 10 zırhlı, 3 kruvazör, 1 ahşap korvet, 4 navi, 14 gambot, 2 kompozayit (saç teknenin üstü ahşap kaplama gemi), 1 Kalyon, 6 torpito çeker, 31 vapur, 3 tarak dubası, 1 merkez gemisi, 4 torpito kruvazörü, deniz kuvvetlerinin insan mevcudu ise: 5351 subay, 1060 öğrenci, 7419 er idi[240].

Osmanlı bahriyesini düzenlemekle görevlendirilen Amiral Camble donanmanın durumunu şu şekilde betimliyordu: "Donanma küçük ve büyük olmak üzere 15 gemiden kurulmuştur. Bu gemiler bir hurda kitlesinden başka bir şey değildir. Süratli bir zırhlı kruvazörün ateşi karşısında bunların yarım saat içinde eriyip kaybolması mümkündür"[241]. Donanmanın bu kötü durumunun yanı sıra hali hazırda herhangi bir savaş palanı da yoktu. Bu durumda olan donanmanın

[237] Fevzi Çakmak, *a.g.e.* s. 262.
[238] *Yanya Savunması ve Esat Paşa*, s. 39.
[239] Afif Büyüktuğrul, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, Cilt: III, Deniz Basımevi, İstanbul 1983, s. 166.
[240] *Balkan Harbi (1912-1913),* Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Cilt: 1, Ankara 1970, s. 91.
[241] Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Balkan Harp Tarihi*, C. VII, "Osmanlı Deniz Hareketi (1912- 1913)", s. 58.

Karadeniz´de Bulgarlara, Doğu Akdeniz´de ve Adriyatik´te de Yunanlılara karşı savaşması gerekiyordu. Osmanlı hükümeti harp başladığı sırada Bulgaristan´ın Karadeniz kıyılarını abluka altına aldığını duyurdu. Bir filoda Varna´nın askeri tesislerini bombalaması için gönderildi. Ancak bu filonun komutanı mayın tarlalarının hatta askeri tesislerin bile yerini bilmediği için etkili bir iş yapamadı. Sadece gözetlemeyle yetinen filonun komutanı arada şehrin Belediye başkanına ültimatom vererek bazı isteklerde bulunuyor, bu istekler yerine getirilmediği takdirde şehrin bombalanacağını bildiriyordu. Ancak mevcut şartlar içerisinde bunun mümkün olamayacağını iki tarafta biliyordu.

Ege Denizi´nde üstünlüğü olan Yunan donanması burada savaşı yönlendirecek taraftı. Yunan donanması öncelikle Osmanlı savaş gemilerinin geçmesine engel olmak amacıyla Çanakkale Boğazını abluka altına aldıktan sonra adaların işgaline başladı. Sıra ile Limni, İmroz ve Taşoz, Sakız, Bozcaada, Midilli adalarını ele geçirdi[242]. 16 Aralık´ta iki donama arasında bir çatışma olduysa da bir sonuç alınamadı. Yunanlıların en güçlü gemisi Averof isabet almıştı. Osmanlı donanmasında Barbaros´tan başka isabet alan gemi yoktu[243]. Yunan donanmasına karşı bir başarı elde edemeyeceğini anlayan Osmanlı donanması bir nevi korsanlık hareketine sevk edildi. Nitekim bu gemilerden Önyüzbaşı Rauf (Orbay)´un süvarisi olduğu Hamidiye Kruvazörü Balkan Savaşı´nın ikinci aşamasında önemli başarılar sağlamıştır[244].

Makedonya Savaşları yukarıda da bahsettiğimiz gibi batı ordusunun 14-18 Kasım tarihlerinde Sırplara karşı olan mücadelesinde yenilmesiyle bir nevi sona ermişti. Sadece Yanya Kalesi Yunanlılara ve İşkodra Kalesi Karadağlılara kahramanca direniyordu. Sırp-Karadağ kuvvetleri Arnavutluk´a girerek 18 Kasım´da Leş, 21 Kasım´da Resne, 28 Kasım´da Debre ve Draç, 29 Kasım´da Ohri ve nihayet Tiran ile Akçahisar´ı ele geçirdiler. Bu karışık durumdan faydalanmak isteyen

---

[242] Sabri Can Sannav, Yakındönem Tarihimizde Limni Adası, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2004, s. 164.

[243] Richard Hall, *a.g.e.* s. 86; Necmi Odabaşı, "Yunan Zırhlısı Averof´ un Osmanlı Donanması ve Ekonomisi Üzerine Etkileri", *U.Ü. Fen- Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi,* Yıl: 18, Sayı: 29, 2015/2, s. 216.

[244] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 320.

başlarında eski Berat mebusu İsmail Kemal bulunan Arnavut milliyetçileri 28 Kasım´da Avlonya´da Arnavutluk´un bağımsızlığını ilan ettiler[245]. Büyük devletler de 17 Aralık 1912´de Sırp ve Karadağ ordularının bölgeyi işgallerine Avusturya´nın tepki göstermesi ve bu yüzden işgalci devletleri destekleyen Rusya ile arasının açılması sebebiyle Arnavutluk´un bağımsızlığını tanıyarak bu devletlerin bölgeyi boşaltmalarını sağlamak istemişlerdi. Bu şekilde bir Avusturya-Rusya dolayısıyla bir Avrupa savaşını engellemek istemişlerdi[246].

Çatalca´ya kadar zaferle ilerleyen Bulgarlar 15 Kasım 1912 tarihinde Çatalca mevzilerine hücum etmişlerdi. İstanbul´a kadar ulaşan top sesleri halk arasında olduğu gibi saray ve Babıali´de de telaşa sebep olmuştu. 19 Kasım´a kadar süren şiddetli çatışmalar sonucunda Bulgarlar her cephede geri püskürtülmüşlerdi[247]. Ancak orduya olan güvenini kaybeden devlet Bulgarların Çatalca´da uzun süre bulunmamasından yanaydı[248]. Büyük devletler işgal durumunda kendi elçilikleri ve diğer müesseselerini korumak amacıyla İstanbul limanına getirdikleri gemilerinin yanı sıra 2250 askerilerini de karaya çıkartmışlardı. Osmanlı Devleti daha Lüleburgaz yenilgisinden sonra barış yapmak amacıyla üç kere Büyük devletlere başvurmuş ise de onlarda barış şartları konusunda kendi aralarında görüş birliğine varamadıkları için arabuluculukta bulunmamışlardı. Bunun üzerine Babıali doğrudan Bulgaristan´a başvurarak mütareke talebinde bulundu. Osmanlı Devleti´ni Başkumandan vekili Harbiye Nazırı Nazım Paşa ile Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Reşit Paşa´nın temsil ettiği mütareke görüşmeleri Çatalca yakınındaki, bir vagonda oldu. Sert geçen mütareke görüşmeleri sonucunda kuşatma altında bulunan Edirne´ye erzak gönderilmemesi gibi ağır şartlar kabul edilirken Bulgarların bu bölgedeki kendi ordularına yardımlarına engel olunmayacağı da kabul ediliyordu. Londra´da toplanacak barış konferansında şartlarda anlaşma sağlanamazsa dört gün içerisinde

---

[245] Fahri Maden, "Arnavutluk´un Bağımsızlık Süreci", *Avrasya Etütleri*, 38/2011-1, s. 185; Nuray Bozbora, "Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi", *Balkanlar El Kitabı,* Ed. Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Cilt: 1, Karam Yayınları, Ankara 2006, s. 586.
[246] Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3498.
[247]Doruk Akyüz, "Balkan Savaşlarında Bir Siper Savaşı Örneği: Birinci Çatalca Muharebesi", *Balkan Savaşlarının Karanlık Yüzü: Bir Asır Sonra Balkan Savaşları,* (Haz: Mustafa Çalık), Cedit Neşriyat, Ankara 2014, s. 85.
[248] Ömer Esenyel, *Balkan Harbinden Günümüze Bakış,* Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1995, s. 122-124.

savaş yeniden başlayacaktı. Ayrıca Osmanlı Devleti, Karadeniz ablukasını kaldıracaktı[249].

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ arasında 3 Aralık 1912 tarihinde imzalanan mütarekeye Yunanistan sunduğu ağır şartların Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemesi ve Bulgarlar tarafından da hoş karşılanmaması sebebiyle dâhil olmamıştı. Yunanistan, Yanya´yı ve bütün adaları istemesinin yanında barış imzalanana kadar deniz ablukasına da devam ederek Osmanlı gemilerini kontrol etmek istiyordu. Ayrıca Karadeniz´de kalmış olan Yunan gemileri Akdeniz´e geçebilecek ve Osmanlı Devleti el koyduğu Yunan gemilerini serbest bırakacaktı. Bu istekler aynı zamanda II. Balkan Savaşı´nın bir nevi sebebi olacak Yunan-Bulgar gerginliği de ilk defa kendini göstermiş oluyordu. Mütareke esnasında Yunan temsilcileri istekleri kabul edilmediğinden müzakereleri terk ettiklerinden Yanya kuşatmasına devam ederken Karadağ´da mütarekede imzası olduğu halde onun adına imzayı Sırbistan´ın atmış olmasını bahane ederek İşkodra kuşatmasını devam ettiriyordu.

Barış görüşmeleri bu şartlar içerisinde 16 Aralık 1912 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey´in fahri başkanlığında Londra´da başladı. Balkan hükümetleri ilk olarak Edirne ve Doğu Trakya dâhil bütün Balkanları ve Ege adalarını tamamen kontrollerine alma talebinde bulunmuşlardı. Osmanlı Devleti savaştan önce Büyük devletlerin savaşın sonucu ne olursa olsun toprak statükosunun değişmeyeceğine dair teminata dayanarak bu isteği reddetmişlerdi. Osmanlı Devleti Makedonya´nın bir Hristiyan Prensi, Arnavutluk´un da bir Osmanlı şehzadesi idaresinde olacak şekilde muhtariyetlerini tanıyacağını ancak hükümranlık haklarından vazgeçmeyeceğini bildirmiştir[250]. Balkan Devletleri´nin de savaşa bu neticeleri almak için girdiklerini ve halklarının çektikleri bu zorluklardan sonra

[249] Rifat Uçarol, "Balkan Savaşı Öncesinde Terhis Olayı ve Seferberlik İlanı Sorunu", *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1989, s. 17.
[250] Valery Kolev- Christina Koulouri, *Balkan Savaşları,* (çev. Güven Bakırezer), Apa Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 13.

Osmanlı Devleti´nin bu isteklerini asla kabul etmeyeceklerini bildirmeleri üzerine Londra Konferansı 6 Ocak 1913 tarihinde kesildi[251].

Londra Konferansı´nın anlaşmazlıklar yüzünden sonuçsuz kalması üzerine büyük devletler 17 Ocak 1913 tarihinde Edirne´nin Bulgarlara terki, adaların geleceğinin kendilerine bırakılması ve Midye-Enez hattının sınır kabul edilmesini istediklerine dair notayı Osmanlı Devleti´ne tebliğ ettiler[252]. Babıali şartların çok ağır olduğunun farkında olsa da Çatalca´daki kuvvetlerin yeniden savaş başlarsa Bulgarlara direnebileceğinden emin olamadığı için notayı doğrudan olumsuz cevap vermekten kaçınıyordu. Diğer yandan Genel Kurmay Başkanı İzzet Paşa da ordunun savaşacak kabiliyette olmadığına dair raporuna da dayanılarak barış yapılmak isteniyorsa da devlet Edirne´den vazgeçmek istemiyordu. İçinden çıkılmaz bir durumda olan devlet Balkan hükümetleri ile büyük devletlerin toprak statükosu değişmeyecek teminatına güvenerek girdiği savaşta şimdi karşısında bu sözü veren devletleri topraklarını paylaştırmak için çabalarken bulmuştu.

Babıali´de yapılan uzun görüşmelerin sonucunda ordunun ve devletin içinde bulunduğu durum sebebiyle barışın tamamen reddedilemeyeceği ancak en azından bazı şartlarda değişik yapılmasının sağlanması kararı verilmişti. İlk olarak Edirne´nin eski bir Osmanlı başkenti olmasının yanında birçok Türk-İslam devletine de başkentlik yaptığı, nüfusunun yüzde seksenden fazlasının Türk olması ve bunların yanı sıra Bulgarların Marmara havzasına yaklaşmasının Çanakkale Boğazı´nın güvenliğini tehdit edeceği gibi gerekçeler ile Edirne´nin Karaağaç´tan itibaren bir sınır çizilerek İsviçre gibi müstakil ve tarafsız hale getirilerek idaresinin diğer devletlerin de onayı ile İslam olan birine verilmesini[253], ikinci olarak ise Sakız ve Midilli gibi Anadolu ile bağlantısı olan adaların Yunanistan´a verilmesinin, Ayvalık ve Aydın gibi Rum nüfusun yoğunlukta olduğu şehirler ile Yunanistan arasında kaçakçılık ve benzeri huzur ve emniyeti bozacak hadiselere sebep olarak Makedonya´daki gibi sorunlu bir bölge oluşturacağını öne sürerek buraların Yunanistan´a bırakılmasının devlet tarafından kabulünün mümkün olmayacağı Londra Büyükelçimiz aracılığı ile İngiltere Dışişleri Bakanı´na duyuruldu. Onun

[251] Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3499.
[252] Rifat Uçarol, *a.g.e.* s. 367.
[253] Necdet Hayta, *Londra Büyükelçiler Konferansı*, Ankara 1996, s. 56.

tarafından uygun görülmesi bu değişikliklerin yeni elçiler konferansında kabul edileceği ümidini meydana getirmişti. Bundan sonra Vükela Meclisi´nin bu notanın yazılması görevini verdiği Hariciye Nazırı Noradungiyan Efendi bu metni Fransızca olarak hazırladı ve Türkçe bir nüshasını da Vükela Meclisi´nde okunmak üzere Sadrazama gönderdi.

Osmanlı Devleti´nde siyasi açıdan bu gelişmeler yaşanırken mütareke gereği ateşkes süresi bittiği için 29 Ocak´ta Bulgar ordusu Başkomutanı dört gün sonra tekrar askeri harekâta başlayacağını Osmanlı Başkumandanlığına bildirdi. Nitekim bundan sonra 3 Şubatta Edirne´nin bombalanmasından bir gün sonra Bulgarlar Çatalca´da yeniden hücuma geçti. Bu saldırılar püskürtülmüş ise de 18 Şubatta başlayan saldırılarda kanlı çarpışmalar sırasında Bulgarlar savunma hattından içeriye sızmış ise de Baba Nakkaş köyüne kadar ulaşan düşmanın saldırıları oradaki askerlerin kahramanca karşı koyması sayesinde durdurulmuş ve ertesi günde yapılan karşı taarruz ile püskürtülmüşlerdi[254]. Bu sırada Çatalca´da yaşanan mücadeleler sırasında da Osmanlı savaş gemileri de etkin olarak Bulgarlar mağlup edilmiş böylece düşmana İstanbul´a giden yol kapanmıştı.

Edirne Garnizon kumandanı Şükrü Paşa, yanlış bir mütareke maddesi yüzünden askerleriyle birlikte açlığa mahkûm edilmesine rağmen 155 gün boyunca ordusunun bütün eksiklerine rağmen şehri karamanca savunmuştu. Ancak bu büyük kahramanlığından dolayı tarihi Edirne müdafii olarak geçen Şükrü Paşa 26 Martta Edirne´yi teslim etmek zorunda kalmıştı. Yalnızca bir ay savunma emri almış olmasına rağmen askerleriyle birlikte süpürge tohumu yiyerek 155 gün boyunca verdiği kahramanca mücadeleden dolayı şehrin teslim olmasından sonra şehre giren Bulgar kralı Ferdinand tarafından kılıcı askeri törenle iade olunmuştu[255].

Batı cephesine baktığımızda dört ay direnen Yanya kalesi 6 Mart 1913 tarihinde Yunanlıların eline geçti[256]. Yunanlılar 17 Mart´ta Ergere´yi zapt ettiler. Manastır yenilgisinden sonra Arnavutluk´a geçen Cavit Paşa tümeni burada halktan

---

[254] Balkan Harbi- Edirne Etrafındaki Muharebeler, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1980, s. 273.

[255] Nazmi Çağan, "Balkan Harbinde Edirne (1912-1913)", *Edirne(Edirne´nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı),* TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 207.

[256] *Yanya Savunması ve Esat Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984, s.89

gördüğü kötü muamelenin de etkisi ve cephanesiz kalması yüzünden Sırplara teslim oldu. Buranın da tesliminden sonra Hasan Rıza Paşa´nın savunduğu İşkodra, Balkanlarda Osmanlı Devleti´nin elinde kalan tek toprak parçasıydı. Ancak Esat Toptani Paşa, Hasan Rıza Paşa´yı öldürerek yerine geçtikten sonra 22 Nisan 1913 tarihinde İşkodra´yı Karadağlılara teslim etti[257].

Osmanlı Devleti Edirne´nin düşmesinden neredeyse bir ay önce şehri kurtarmaktan ümidini keserek 28 Şubat´ta barışa aracılıklarını kabul edeceğini büyük devletlere bildirmişti. Bulgarlar ile 16 Nisan´da on günlük bir mütareke imzalanmasının ardından Londra´da daha önce yarım kalan görüşmelere tekrar başlandı. 30 Mayısta imzalanan Londra Barış Anlaşması´nın maddeleri şu şekildeydi[258]:

1. Osmanlı Devleti Ege Denizi´nde Enez´den Karadeniz´de Midye ´ye giden hattın batısında kalan topraklarını Balkan Devletlerine bırakmayı kabul etti.

2. Osmanlı Devleti, Arnavutluk sınırlarının çizilmesi ile Arnavutluk´a ait bütün işlerin çözümünü 6 büyük Avrupa Devleti´ne bıraktı.

3. Osmanlı Devleti Girit üzerindeki haklarından 6 büyük devlet lehine vazgeçti.

4. Osmanlı Devleti Ege Adalarının geleceği hakkında karar vermeyi büyük devletlere bıraktı.

5. Osmanlı Devleti ve Balkan müttefikleri savaşın ortaya çıkardığı mali sorunların temsilcilerinin katılacağı milletlerarası bir konferansta çözülmesini kabul ettiler.

Bu şartlara göre Selanik, Girit ve Güney Makedonya bölgesi Yunanistan´a; Orta ve Kuzey Makedonya bölgeleri Sırbistan´a; Trakya sahilleri ise Bulgaristan´a bırakılmıştır[259]. Balkan Devletleri görünürde bu anlaşmadan karlı çıkmış olsalar da

[257] Mithat Sertoğlu, *a.g.e.* s. 3506.
[258] Enver Ziya Karal, *a.g.e*. s. 337; Necdet Hayta, *a.g.e*. s. 76
[259] Haluk Ülman, I. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 289.

bu sakinlikleri çok sürmemiş ve kendi aralarında paylaşamadıkları topraklar sebebiyle tekrar bir savaşın içine girmişlerdi.

3. II. Balkan Savaşı

Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında Londra Anlaşması ile sağlanan barış bu kez Balkan Devletlerinin kazandıkları Midye-Enez hattının doğusundaki Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılmasında yaşadıkları anlaşmazlıklar sebebiyle savaşın yeniden başlaması kaçınılmazdı. Bu topraklar içerisinde en sorunlu olan Makedonya bölgesi öncesinde Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında savaşın çıkmasına sebep olduğu gibi şimdi de önceden beri bölgede gözü olan Balkan Devletleri arasında başlayan savaşın sebebi olacaktı. Makedonya´nın paylaşılmasında ortaya çıkan sorunun temelini Balkan ittifakının oluşturulması aşamasında imzalanan anlaşmalardaki siyasi boşluklardan kaynaklanıyordu. İttifakın zeminini oluşturan Mart 1912 tarihinde imzalanan Sırp-Bulgar Anlaşmasına göre Makedonya üç kısma ayrılmıştı[260]:

1. Bulgaristan, Rodop ile Avusturya´nın doğusunda kalan bölgede,

2. Sırbistan ise Şar Dağı ve Eğri Palanka´nın kuzey ve batısında kalan bölgede hak sahibi olacaktı,

3. Makedonya´nın geri kalan kısmında muhtar bir idare kurulacaktı.

Bu bölgenin paylaşılması konusunda gerektiğinde Rus Çar'ının hakemliğine başvurulacaktı[261]. Bahsi geçen anlaşmada Edirne ile ilgili bir hüküm bulunmadığı gibi Mayıs 1912 tarihinde Bulgaristan ile Yunanistan arasında imzalanan anlaşmada da Makedonya´nın paylaşılması ile ilgili bir hüküm bulunmuyordu. İttifak oluşurken Karadağ ile yazılı bir anlaşma imzalanmadığından onun toprak kazançları konusunda herhangi bir hüküm yoktu. Nitekim yıllardır Balkan Devletleri´nin gözü olan bu bölgeyle ilgili olarak savaş öncesinde yapılan anlaşmalarda bir hüküm bulunmaması

[260] Richard Hall, *a.g.e.* s. 15; Fahir Armanoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara 2003, s. 658.
[261] Richard Hall, *a.g.e.* s. 15, Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 293.

adeta I. Balkan Savaşı´nın mirasını paylaşamayan mirasçılar olarak birbirine düşmüşlerdi. Trakya´da savaşan Bulgar kuvvetleri Mart 1912 anlaşmasına göre Makedonya´nın kendilerine ait olan hisselerini Sırbistan´a kaptırmışlardı.

Bulgaristan, I. Balkan Savaşı´nda en ağır yükün kendisine düşmesi ve Balkan ittifakının kurucusu olmasını ileri sürerek Sırbistan´ın elindeki Manastır ve Ohri´nin yanında Yunanlıların eline geçmiş olan Selanik´i de istiyordu. Sırbistan ise Arnavutluk´un kurulması sebebiyle kaybettiği toprakların ve Ege Denizi´nde bir çıkış noktası elde edememesinin bedeli olarak bu topraklardan çıkmak istemiyordu. Bunun yanında Sırbistan, Makedonya´da elde ettiği toprakları Bulgaristan´ın yardımı olmadan almış olmasının yanı sıra Edirne´nin fethinde Bulgaristan´a yardım etmesini öne sürerek bu topraklardan çekilmemesini haklı göstermeye çalışıyordu. Yunanistan ise Selanik´ten vazgeçmemesinin yanı sıra kendinden habersiz olarak imzalanan Sırp-Bulgar anlaşmasını da tanımayarak Batı Trakya kıyılarında toprak elde etmek için uğraşıyordu[262].

Bu şartlar içerisinde Bulgar çıkarlarından zarar gören Sırbistan ve Yunanistan´ın Bulgaristan karşısında birleşmesi gerekiyordu. Sırbistan, Makedonya´nın paylaşılması üzerindeki anlaşmada değişiklik yapılması için Bulgaristan´a başvurmuş ise de bu teklifi reddedilmişti. Bu gelişmeler çevresinde 1912 Şubat ayında başlayan görüşmeler sonucunda Yunanistan ve Sırbistan arasında 1 Haziran´da ittifak anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre devlet işgalleri altında bulunan bölgelerin sınırlarına dâhil olmasını karşılıklı olarak kabul etmişlerdi[263].

Bulgaristan´ın bu sınırları kabul etmemesi durumunda ise Romanya´nın da desteğini alan bu ittifak Bulgaristan´a karşı güç kullanacaktı. Nitekim II. Balkan Savaşı 29 Haziran´da Bulgarların Sırplara karşı harekete geçmesi ile başlamış oldu. Kolay bir zafer elde edeceğini düşünen Bulgarlar böyle bir savaş için hazırlıklı olan Sırp ve Yunan orduları karşısında ağır bir yenilgiye uğradılar. İlk çatışmalardan sonra gerilemeye başlayan Bulgar kuvvetlerinin bu durumu karşısında 5 Temmuz´da Yunanlılar Usturumca´ya girerken Sırplar da Bulgar sınırına doğru ilerliyordu. Diğer

[262] Hüseyin Kabasakal- Yaşar R. "Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Devri (1912-1913)", *Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı,* Cilt: 3- Kısım:2, Ankara 1993, s. 21.
[263] Valery Kolev- Christina Koulouri, a.g.e. s. 14; Ahmet Halaçoğlu, "Balkan Savaşları 1912- 1913", Türkler Ansiklopedisi, Cilt: 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 301.

taraftan Romanya Silistre´yi ele geçirmiş ve Bulgaristan´ın kalbine Sofya´ya doğru ilerlemeye başlamıştı. Bu sırada Bulgaristan´ın durumunu fırsat bilen Osmanlı kuvvetleri Midye-Enez hattını geçerek Edirne´yi işgal etmişlerdi[264]. Her yönden saldırıya uğrayan Bulgaristan daha fazla dayanamayarak Romanya´ya başvurarak barış talebini bildirdi. Bulgaristan´ın barış talebi kabul edilerek 20 Temmuz´da Bükreş´te barış görüşmelerine başlanmasına karar verildi.

I. Balkan Savaşı sonucunda imzalanan Londra Anlaşması´nın üstünden henüz iki ay geçmişti. Mevcut durumda eski müttefiklerin paylaşamadıkları topraklar için yeniden savaşa tutuşacağı Osmanlı Devleti tarafından tahmin ediliyor olsa da böyle bir durumda devletin yeni bir savaşa dâhil olacak gücü olmadığı gibi nasıl hareket edeceğine dair bir planlama da mevcut değildi. Devletin askeri açıdan eksikliğinin yanı sıra savaş sırasında bile adeta savaş yok sayılarak devam eden iç siyasi çekişme ve iktidar kavgası hız kesmeden devam ediyordu. Bunların yanı sıra savaştan sonra kaybedilen topraklardan İstanbul´a göçenler sebebiyle de devlet çok zor bir durumdaydı. Hülasa içinde bulunduğu şartlarda devlet büyük devletlerin garantisi altında olan Londra Anlaşması´na aykırı olacak bir şeyi yapabilecek konumda değildi.

Devletin içinde bulunduğu şartlara rağmen Dâhiliye Nazırı olan Talat Paşa´nın başını çektiği küçük bir ittihatçı grup savaşa girilerek en azından Edirne´nin geri alınmasından yanaydı. Büyük devletlerin buna karşı itirazlarının olacağı tahmin edilse de 2 Temmuz´da Babıali, elçileri aracılığı ile büyük devletlerin bu konudaki fikrini öğrenme talebine beklenilen cevabı aldı. Büyük devletler Osmanlı Devleti´nin bu savaşa karışmamasını tavsiye ettiler. Ancak özellikle de Bulgaristan´ın yenilgileri üzerine savaşa girmeye taraftar olanların sayısı çoğaldı. Talat Paşa gerekli hazırlıkları yapıp, Başkomutan İzzet Paşa ile de görüştükten sonra hazırlık aşamasına geçildi. Büyük devletlerin tepkisini bir anda çekmemek için Edirne bahsi açılmadan Osmanlı Ordusu´nun sadece Midye-Enez Hattı´na ilerleyeceği duyuruldu[265]. Nitekim plan uygulanarak Bulgarlar hattın gerisine çekilmeye zorlandı. Bu esnada Edirne´nin

[264] Şule Sevinç Kişi, "İkinci Balkan Savaşı´nda Edirne´nin Geri Alınmasının İzmir Basınındaki Yankıları", *On Dördüncü Askeri Tarih Kongresi Bildirileri II- XX. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2014, s. 591-626.
[265] Fethi Okyar, *Üç Devir´de Bir Adam*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980, s. 199-200.

geri alınması sürecini hızlandıracak iki olay vuku buldu. İlk olarak Yunanistan´ın Dedeağaç´ı alarak Edirne üzerine yürüyeceği haberi durumu hızlandırırken, ikinci olarak da Bulgar Kralı Ferdinand´ın Romanya´dan barış talebinde bulunması da savaş bitmeden Edirne´yi ele geçirme isteğini açıklamayı gerekli kıldı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Bulgar zulmü altında olan Müslümanları kurtarmak, İstanbul´un güvenliğini garanti altına alacak bir sınıra ulaşmak için ordusunu harekete geçirdiğini duyurdu. Bu duyurunun yapılmasından iki gün sonra 22 Temmuz´da Osmanlı ordusu bir direnmeyle karşılaşmadan Edirne´ye girmiştir[266].

Edirne´nin alınmasından önce Meriç Nehri´nin sağ kıyısına geçilmeyeceği teminatının verilmiş olması Osmanlı Devleti´nin Batı Trakya´dan vazgeçtiğinin bir ifadesiydi. Bu dönemde nüfusunun yüzde doksanı Türk ve Müslüman olan Batı Trakya, Edirne vilayetinin Ortaköy, Kocaeli kazalarıyla Gümülcine ve Dedeağaç sancaklarını kapsamaktaydı. II. Balkan Savaşı sırasında Bulgar kuvvetlerinin Sırp ve Yunanlılara karşı savaşmak için farklı bölgelere kaydırılmasından sonra bir nevi boş kalan bu topraklar çetelerin faaliyet alanı haline gelmişti. Devlet içinde bulunduğu durum sebebiyle Batı Trakya´yı gözden çıkarmak zorunda kalmış olsa da ordunun içindeki bazı genç subaylar bu durumu kabullenmek niyetinde değillerdi[267].

Batı Trakya sorununu çözmekte hükümetin onayı olmadan ordunun harekete geçmeyeceğini bildiklerinden kendileri Teşkilat-ı Mahsusa isimli yarı resmi bir milis kuvveti oluşturmuşlardı. Teşkilat-ı Mahsusa´nın kuruluşu konusunda çeşitli kaynaklarda farklı görüşler olsa da ortak kanı olarak teşkilatın Enver Paşa´nın emriyle Süleyman Askeri, Yüzbaşı Reşit, İzmirli Eşref ile kardeşi Sami ve Yüzbaşı Fehmi tarafından kurulduğu ve başına da Süleyman Askeri Bey´in getirildiği üzerinde durulmaktadır[268]. Yerli halktan da yardım alan Teşkilat-ı Mahsusa bölgeyi Bulgar çetelerinden temizlemesinin yanında Batı Trakya´da geçici bir hükümet kurmayı da başardı. Merkezi Gümülcine olan ve başına Müderris Salih Hoca´nın getirildiği bu hükümet Dedeağaç, İskeçe, Eçirdere, Darıdere, Kırcaali, Koşukavak

---

[266] Necdet Hayta- Seçkin Birbudak, *Balkan Savaşları´nda Edirne,* Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 119.
[267] Nevzat Gündağ, "1913 Garbi Trakya Müstakil Hükümeti", *H.Ü. Atatürk Araştırma İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara 1987, s. 196.
[268] Nurettin Şimşek, *Teşkilat-ı Mahsusa´nın Reisi Süleyman Askeri Bey,* IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 117-118.

şehirleriyle diğer bazı bölgeleri de içine alıyordu[269]. Bu kısmi başarısına rağmen bir yandan Osmanlı diğer yandan büyük devletlere kendini kabul ettirmek çabasıyla geçen iki ay civarında bir süreden sonra Osmanlı hükümeti duruma müdahale ederek hem Edirne´nin devlete ait olduğunu kabul ettirmek hem de büyük devletlerin herhangi bir şekilde müdahalesini önlemek amacıyla Cemal Paşa aracılığı ile Süleyman Askeri ve diğerlerini Batı Trakya´yı Bulgarlara bırakmaya ikna etti[270].

Bu gelişmeler karşısında beklenileceği gibi büyük devletler Osmanlı Devleti´ne karşı olumsuz tavır almıştı. İngiltere kendi garantisi altında imzalanmış bir anlaşmanın Osmanlı Devleti tarafından ihlal edilmiş olmasına tepki göstermişti. Batı Trakya´nın Türklerin elinde kalması bir tarafa Edirne´nin bile alınmasına tepkiliydi. Osmanlı Devleti Edirne´den çekilmezse eğer devletin Asya´daki topraklarında yapacağı reform için maddi ve manevi yardımda bulunmayacağını bildiriyordu. Bu cümlenin altında aslında Asya´daki vilayetlerinde Osmanlı Devleti´nin elinden alınabileceği tehdidi olduğu kuşkusuzdu.

Enver Paşa ve Başkomutan vekili İzzet Paşa Edirne´nin terk edilmeyeceğini her fırsatta ifade ederken, büyük devletler de Türklerin Edirne´den çıkarılma meselesini bir prestij meselesi haline getirmişlerdi. Büyük devletler konuyla ilgili Osmanlı Devleti´ne verdikleri notada Osmanlı Devleti´nin Londra Anlaşması´nın hükümlerine uyarak Midye-Enez hattının gerisine çekilmesini istiyorlardı. Ancak Edirne konusunda kararlı duruşunu kaybetmeyen devlet daha önce de ifade edildiği şekilde eğer bu yapılırsa İstanbul ve Boğazların güvenliğinin sağlanamayacağından bahisle Midye-Enez hattının gerisine çekilmenin mümkün olmadığını belirtiyordu. Başlangıçta büyük devletlerin hepsi ayrı ayrı tehditler savurarak istediklerinin gerçekleşmesi konusunda ısrar etmişler ise de neticede Bulgaristan ve Osmanlı´nın kendi aralarında anlaşmalarının uygun olacağını belirterek aradan çekilmişlerdir.

Bulgarlar ile Türkler arasındaki barış görüşmeleri 26 Eylül´de başlayabildi. Mevcut şartlar içerisinde yalnız kalan Bulgaristan barış yapmaya mecbur kaldı. Bulgaristan, Andrei Toshev, Grigor Nachoviç ve General Savov tarafından temsil edilirken, Osmanlı Devleti´ni de Osmanlı Hariciye Nazırı Mehmet Talat Bey,

[269] Nevzat Gündağ, *a.g.e.* s. 125.
[270] Nevzat Gündağ, *a.g.e.* s. 196.

Mahmut Paşa ve Halil Bey temsil ediyordu. Bulgaristan yapılacak olan anlaşma ile en azından Kırklareli´ni muhafaza etmeyi umut ederken sonuç beklediği gibi olmadı. Osmanlı Devleti´nin kararlılığı ve Batı Trakya´da oluşturulan geçici hükümetin oluşturduğu baskının da etkisi ile Bulgaristan, Osmanlı taleplerini kabul etmek zorunda kaldı.

Bu anlaşma ile Kırklareli, Lüleburgaz-Pınarhisar ve Edirne Osmanlı Devleti´nde kalırken sadece Doğu Trakya´nın Karadeniz´e uzanan kuzeybatı köşesini almışlardı. İmzalanan barışın yanı sıra Rodoslavov hükümeti eski müttefiklerine karşı bir önlem olarak Osmanlı Devleti ile ittifaka gidebilecek yakın ilişkilerin kurulmasından yanaydı. Nihayetinde İstanbul Anlaşması 30 Eylül 1913 tarihinde imzalandı ise de İttifak konusunda iki devlet hiçbir zaman kesin bir anlaşamaya varamadı. İstanbul Anlaşması Bulgaristan´ı uğrunda çok kan döktüğü Doğu Trakya´dan ve Edirne´den mahrum bıraktı[271]. Osmanlı Devleti içinse bu anlaşma Balkan hezimetinin olumlu bir sonucu olarak tarihe geçti[272]. Bulgaristan´ın temsilcilerinden General Savof anlaşmanın görüşmeleri esnasından Bulgar-Osmanlı ittifakının önemini belirterek "Ben buraya iki metre toprağın Bulgaristan veya Osmanlı Devleti´nde kalmasını konuşmak için gelmedim, işimizi bitirelim de asıl işimize başlayalım, benim buraya gelişimin asıl sebebi Türk-Bulgar ittifakını sağlamaktır"[273] ifadesini kullanarak gelecekteki bir tehlikeye karşı birlik olunmasını gerektiğini vurgulamıştı. Sonuçta aralarında bir ittifak sağlanamamış olsa da Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında 1918´e kadar sürecek ilişkiler bir nevi yumuşama dönemine girmişlerdi.

Bulgaristan ile İstanbul Anlaşması imzalandıktan sonra Osmanlı Devleti, Temmuz ayında başlayan Yunanistan ile barış görüşmelerine biraz daha eli güçlü bir şekilde devam etti. Temmuz ayında görüşmeler başlamasına rağmen anlaşma imzalanamamasında Kapitülasyonlar, Patrikhanenin ayrıcalıkları, Rumların askerlik görevleri meselesi ve Osmanlı Devleti´nin el koyduğu Yunan gemileri gibi meselelerin çözülememesi etkili olmuştu. Atina hükümeti Yunan uyrukluların kapitülasyonlardan faydalanmasını, İstanbul´daki Rum Patriğine Fatih Sultan

[271] Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt: 1, s. 459.
[272] Richard Hall, *a.g.e.* s. 167.
[273] Cemal Paşa, *a.g.e*. s. 64.

Mehmet tarafından verilen imtiyazların tanınmasını, camilere yapılan vakıflar dışında diğer vakıfların Yunanlılara ait olmasını istiyordu. Türk Hükümeti´nin savaş sırasında el koyduğu Yunan gemileri için 3 milyon lira tazminat istiyordu. Osmanlı Hükümeti´nin bu istekleri kabul etmemesi ve Yunanistan´ın ısrarcı olması aralarındaki gerginliği artırdı. Müzakerelerin bir süre durmasının yanı sıra Türk-Bulgar ortak kuvvetlerinin Yunanistan´a savaş açabileceğinin konuşulmaya başlaması üzerine Yunanistan yeni bir savaşı göze alamadığından görüşmeler yeniden başladı. Nihayetinde 14 Kasım 1913´de Atina Anlaşması imzalandı[274].

Atina Anlaşması ile Yunanlıların kapitülasyonlar ve Rum Patrikhanesi´nin ayrıcalıkları konusundaki istekleri savaştan önceki şekilde bırakılmış, Rumların askerliği ile ilgili önerdiği Yunanistan´daki Türkler ile Osmanlı Devleti içerisindeki Rumların karşılık esasına dayalı olarak bağımsız ve özel askeri birlikler halinde askerlik yapmaları önerisi kabul edilmemişti. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti´nin el koyduğu Yunan gemileri konusunun Lahey Adalet Divanı´na götürülerek çözülmesi kabul edilmişti. Yunanistan´daki Türklerin durumunun Bulgaristan ile imzalanan İstanbul Anlaşması´ndaki hükümlere benzer şekilde belirlenmesine karar verilmişti. Vakıflar meselesinde Osmanlı Devleti bunların İstanbul Vakıflar Nezareti´nden gönderilen bir memur tarafından idare edilmesi isteğinden vazgeçmiş ve bu konuda vakıfların Müslüman cemaatlerinin yönetiminde olması hususundaki Yunan önerisi kabul edilmişti[275].

30 Temmuz´da Bükreş´te barış görüşmeleri için toplanan Balkan Devletleri´nden Yunanistan´ı Venizelos, Sırbistan´ı Pasiç, Karadağ´ı başbakan Vukotiç başkanlığında bulunan heyetler temsil ediyordu. Ev sahibi Romanya heyetinin başında ise Titu Maioresku vardı. Bükreş´teki büyükelçileri aracılığı ile toplantılara müdahil olan büyük devletler toplantının gidişatına karışmasalar da alınan kararlarda oldukça etkili olmuşlardı. Romanya bu toplantıda Osmanlı Devleti´ni ilgilendiren bir şey olmadığı gerekçesi ile katılma talebini reddetmişlerdi. Taraflar ertesi gün başlayacak beş günlük bir ateşkes yapılmasına karar vermişlerdi. Bulgar hükümetinin başında olan Vasil Radoslavov, Bulgaristan´ın yenilgisinin

[274] Richard Hall, *a.g.e.* s. 168.
[275] Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 346.

onaylanacağı bu görüşmelere katılmak istemediği içi Sofya´da kalırken onun yerine Bulgar maliye bakanı Bükreş´teki Bulgar heyetine başkanlık ediyordu. Bu görüşmelerde Bulgaristan´ın karşısında Yunan, Sırp ve Romenlerden oluşan bir birlik vardı. Öncelikle Romanya ile anlaşan Bulgaristan 19 Temmuz´da kaybını kabul ettiği Güney Dobruca´nın elinden çıkmasını yeniden onayladı. Romenler istediklerini kabul ettirdikten sonra daha ılımlı bir tavır sergileyerek uzlaştırıcı güç vasfını üstlendiler[276].

Bulgaristan´ın eski müttefikleri ile barış imzalaması savaşın da başlama sebebi olan Makedonya üzerindeki rekabet sebebiyle oldukça zordu. Her devlet kendi çıkarlarına uygun olarak Makedonya´nın büyük kısmını istediği için anlaşmak imkânsız hale geliyordu. Bulgarlar, Vardar´ın doğu yakasını isterken, Sırplar, Bulgaristan´ın bütün Makedonya´dan mahrum kalmasını sağlayacak olan Struma vadisine kadar olan Makedonya´yı istiyorlardı. Avusturya ve Rusya´nın baskıları ile Sırbistan tavrını biraz daha ılımlı hale getirmiş olsa da sadece İştip Kasabası´nı bırakmayı kabul etseler de Vardar havzasındaki Makedonya´nın büyük kısmından vazgeçmek niyetinde değillerdi.

Yunanistan ile Bulgaristan arasındaki en önemli sorun Kavala limanıydı. Selanik´i kaybetmiş olan Bulgarlar en azından Rodoplar´ın ötesindeki yeni topraklarına ulaşabilecek bir liman istiyorlardı. Ayrıca Kavala önemli bir tütün üretim merkezi olduğu için de Bulgarlar için önem arz etmekteydi. Yunanistan, kazanan konumundayken Kavala´yı Bulgaristan´a vermeyi kabul etmedi. Sözde olaya müdahil olmayan büyük devletlerde bu konuda ikiye bölünmüş durumdaydı. Avusturya ve Rusya Bulgarların tarafında yer alırken, Fransa ve Almanya Yunanistan´ın yanında yer almışlardı. Sonuç olarak Bulgaristan sadece Dedeağaç´taki çok da gelişmemiş olan tesisleri Ege´ye çıkış kapısı olarak elinde tutabilmiştir[277]. Barış görüşmelerine katılan Karadağ heyeti Bulgaristan ile aralarında doğrudan bir toprak meselesi olmasa da bu görüşmelerde Sırpları destekleyerek Yeni Pazar sancağından bir pay almayı umut ediyorlardı. Nitekim savaşa katılmaktaki tek amacı olan bu bölgeden bir toprak elde etme beklentisinin karşılığını aldı. Sırplar, 7

[276] Richard Hall, *a.g.e* s. 163.
[277] Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* C:II- Kısım: II, S. 456.

Kasım´da imzalanan anlaşma ile Yeni Pazar sancağının büyük bir kısmını Karadağ´a bıraktılar. Bükreş anlaşmasının en önemli sonucu Makedonya´nın Ege bölgelerinin Yunanistan´a, en büyük bölümü olan Vardar havzasının Sırbistan´a, Pirin Makedonya´sı diye bilinen güneydoğu köşesinin de Bulgaristan´a verilerek üç kısma ayrılmış olmasıdır[278].

Bükreş Anlaşması ile Bulgaristan´ın Balkanlardaki güçlü konumunu kaybetmesine karşılık Yunanistan ve Sırbistan beklediklerinden fazla bir başarı ve toprak elde etmişlerdi. Özellikle Sırbistan, Tuna´nın güneyindeki en büyük askeri güç durumuna gelmişti. Güney Dobruca´yı elde eden Romenlerde bu anlaşmadan kazançlı çıkan taraflardan biri oldu. Bükreş Anlaşması, Bulgaristan içinse kazandığı neredeyse kazandığı her şeyi kaybettiği bir anlaşma oldu. Batı Trakya´da önemli topraklar ve Ege´ye bir çıkış noktası elde etmiş olsa da asıl amacı olan Makedonya topraklarından istediği payı alamadı. Hülasa Bulgaristan bu anlaşmayı kesin bir çözüm olarak görmeyerek sadece zorunda olduğu için geçici bir süreliğine kabul etmiş oldu.

Avrupa´da uzun sürecek savaş silsilesinin ilk adımı sayılabilecek Balkan Savaşları Osmanlı Devleti için yıllarca hâkimiyetini devam ettirdiği toprakların neredeyse tamamını kaybettiği bir felaket olarak tarihe geçmiştir. Osmanlı Devleti için bu savaşın neden ve nasıl bu şekilde sonuçlandığına dair daha öncede ifade etmeye çalıştığımız gibi birçok sebep vardır. Faydalandığımız kaynakların da ışığında en etkili olan sebeplerden birinin devletin içinde bulunduğu siyasi kargaşa olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Balkan Savaşı başladığı sırada ordunun Trablusgarp Savaşı´ndan dolayı içinde bulunduğu yorgunluğun yanı sıra üst kadrodaki yetersizlikler, komutanlar arasındaki fikir ayrılıkları ve mevki mücadeleleri savaşa gerekli hazırlıklar yapılamadan girilmesinin önemli sebepleri arasında yer almaktadır. Burada önemli bir misal olarak dönemin Başkomutan Vekili Nazım Paşa´nın savaş başladığı sırada henüz savaş planlarını görmemiş olması ve birçok komutanın daha başlangıçta kaybedileceğini düşündükleri bu savaşta görev almak istememeleri yenilginin daha başında kabul edildiğini göstermesi açısından

[278] Ahmet Halaçoğlu, a.g.m. s. 302.

önemli bir hadisedir. Avrupa devletlerinin savaş olmayacağı garantisine güvenerek hareket eden Osmanlı Devleti savaş sonunda kaybeden taraf olmuştur.

Balkan Savaşı sonucunda Batı Trakya, Makedonya, Arnavutluk ve Ege Adaları´nın tamamen kaybedilmiş olmasının yanında sonradan II. Balkan Savaşı sırasında fırsat değerlendirilerek geri alınmış olsa da Edirne´nin kaybedilmiş olması ve düşmanın İstanbul önlerine Çatalca´ya kadar gelerek Osmanlı Devleti´nin merkezini tehdit etmesi devletin zaten sarsılmış olan itibarını daha da sarmıştır. Savaş sırasında bazı bölgelerde mevcut komutanların cesaretleri ile güçlü savunmalar yapılmış olsa da sonuç olarak Osmanlı Devleti neredeyse tüm cephelerde yenik düşmesi yoksulluk içinde bulunan ordunun moralini daha da bozmuş ve Avrupa gözünde Osmanlı ordusu tehdit unsuru olmaktan tamamen çıkmıştır. Öyle ki savaşın başında Osmanlı ordusunun zafer kazanacağını düşünerek, savaş sonunda Balkanlardaki toprak statüsünün değişmeyeceği şartının öne sürerken Osmanlı ordusunun başarısızlığı karşısında Avrupa devletlerinin de Osmanlı Devleti´nin Asya´daki topraklarını paylaşmak için heyecan duymaya başlamışlardı. Balkan Savaşı´nın önemli sonuçlarından biri de Babıali Baskını ile iktidara geçen İttihat ve Terakki´nin yönetime tamamen egemen olduğu bir dönemin başlangıcı olmasıdır. Balkan Savaşı sonucunda kaybedilen topraklardan gerçekleşen göç hareketleri de devletin ekonomik ve sosyal durumunu önemli derecede etkilemiştir. Durumu zaten kötü olan devletin bu göç dalgası ile gelen insanların iskânını sağlaması ve gerekli iaşeyi sağlaması oldukça zor olmuştur.

Balkan Devletleri açısından bakıldığında da Balkan Savaşları´nın söz konusu edilen huzur ortamını sağladığı söylenemez. Bükreş Anlaşması´ndan sonra Avusturya-Macaristan´ın savaş ilanıyla başlayan Dünya Savaşı´nın başlamasına kadar olan bir yıl içerisinde Sırplar, Kuzey Arnavutluk ve Kosova´da Arnavutlar ile, Makedonya´da ise Makedonlarla savaşmaya devam ettiler. Balkanlılar açısından bakıldığında Balkan Savaşı ile Dünya Savaşı arasında belirgin bir barışla geçen bir dönem olduğunu söylemek oldukça zordur[279]. Savaş başlamadan önce anlaşmazlıklar sebebiyle çok net olmayan şartlarla bir ittifak kuran Balkan Devletleri´nin özellikle Makedonya üzerindeki çıkar çatışmaları aralarında günümüzde dahi sadece

[279] Richard Hall, *a.g.e.* s. 176.

küllenmiş olan bir ateşi yeniden canlandırmıştı. Müttefikler arasında çıkan II. Balkan Savaşı sonucunda en çok zarar gören devlet istediklerinin neredeyse hiç birini elde edemeyen Bulgarlar olmuştu. Verdikleri mücadeleye rağmen istediklerini alamayan Bulgarlar mecbur oldukları için barış anlaşmalarını imzalamış olsa da aslında aralarında yıllardır devam eden çıkar çatışmalarını bir anda sonlandıramayacağı tahmin edilebilir bir sonuçtu. Nihayetinde Avrupa´nın çıkmasından korktuğu Avrupa Savaşı´nın ilk tohumları da yine bu topraklarda atılmıştır.

Balkan Savaşı´nın en önemli sonuçlarından biri de 15. Yüzyıldan beri ilk defa bağımsız bir Arnavutluk devletinin ortaya çıkmasıydı. Bütün Balkan Devletleri Arnavutluk toprakları üzerinde ayrı ayrı hak iddia ediyorlardı. Balkan Savaşları sürecinde eski müttefikler olan Yunanistan, Karadağ ve Sırbistan´ın birbirleri ile çatışmaya girmeleri Arnavutluk´a beklediği fırsatı vermiş bağımsız bir Arnavutluk devletinin kurulduğu ilan edilmiştir. 29 Temmuz´da Londra´da Büyükelçiler Konferansı´nda Arnavutluk için Büyük güçlerin garantisi altında tarafsız bir statü belirlendi[280]. Büyük Güçlerin bu kararı karşısında Yunanistan güneyde Kuzey Epir adı altında geniş bir toprak talebinde bulunurken Kuzeyde Sırplar, sonbaharda Arnavutluk´u işgal etmişlerdi. Almanya´nın desteğini alan Avusturya 18 Ekim´de Belgrad´a bir nota vererek Arnavutluk topraklarının boşaltılmasını istedi. Bu notadan bir hafta sonra Sırplar istemeyerek de olsa Arnavutluk´u boşaltmak zorunda kalmışlardı.

Arnavutluk´un boşaltılmasından sonra büyük devletler 19 Aralık 1913´de imzalanan Floransa Protokolü ile kuzeyde İşkodra ile güneyde Körici´yi içeren Arnavut sınırları üzerinde anlaşmaya varmışlardı. Bu protokol Kosova´nın tümü ve kuzeybatı Makedonya ile güneydeki bölgeler gibi Arnavutça konuşan halkı önemli bölgelerin dışında bırakıyordu[281]. Ülkenin güney kısmını işgal altında tutan Yunanlar, Floransa protokolünde belirlenen esasları kabul ederek askerlerini çekmiş ise de Güney Arnavutluk´ta Yunan ve Arnavut milisler arasında çatışmalar 1914

[280] Aram Andonyan, *a.g.e.* s. 173.
[281] Tayfun Atmaca, *Krallık 'tan Cumhuriyet´e Tarihte İz Bırakan Dostluğun Mimarları Zogu ve Atatürk*, Sanat kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 63.

yılına kadar devam etmişti. Bütün bu çatışmalar istikrarlı bir Arnavut hükümetinin kurulmasını imkânsız hale getiriyordu[282].

Arnavutluk, büyük güçlerin İsveç, Alman ve Türk prenslerini içeren adaylar arasından Alman Wied Prensi William´ı seçmesiyle 7 Mart 1914 tarihinde bir hükümete kavuştu. İsmail Kemal Bey tarafından kurulan geçici hükümetin başına geçen Wied´in başına geçtiği hükümette İçişleri ve Savaş bakanı olarak görevini sürdüren aynı zamanda İtalyanlar ve Sırplarla iletişimde olan Esad Paşa Toptani´nin izlediği politikalar hükümeti zayıf düşürdü. Nihayetinde Wied, 3 Eylül 1913 tarihinde dönmemek üzere Arnavutluk´tan ayrıldı[283]. Bundan sonra Esad Paşa, Wied´in yerini doldurup Arnavutluk kralı olma emelini gerçekleştirmek istediyse de savaşın yeniden başlamasından sonra Yunanlılar, Sırplar ve Karadağlılar Arnavutluk´a asker gönderdiler. 1912 Kasım ayında ilan edilen Arnavutluk ancak savaş sona erdikten sonra uluslararası topluluğun tam bir üyesi olarak kabul edildi[284].

Netice olarak Balkan Savaşları Osmanlı Devleti için hezimetle sonuçlanmasının yanı sıra devletin Avrupa devletleri nezdindeki mevcut gücünü de kaybetmesine sebep olmuştur. Balkanlardaki Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılması devletin kalan topraklarının da paylaşılabileceği hissini uyandırarak Avrupa devletlerini bu konuda harekete geçmeye teşvik etmiştir. Savaşın bu şekilde sonuçlanmasının yukarıda da değindiğimiz gibi birçok sebebi vardır. Devletin iç siyasette yaşadığı çatışmalar bu durumun ana sebebi olarak görülebilir. Bu siyasi çatışmalar esnasında savaş hazırlıklarına dahi önem verilmediği izlenen politikalardan anlaşılmaktadır.

[282] Bilal N. Şimşir, Ege Sorunu Belgeler 1912-1913, TTK yayınları, Ankara1989, s. LX. LXXX.
[283] Georges Castellan, a.g.e. s. 392-393.
[284] Richard Hall, *a.g.e.* s. 173.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SELANİK´İN KAYBEDİLMESİ VE HASAN TAHSİN PAŞA

1. Osmanlı Yönetiminin Son Dönemlerinde Selanik´in İdari, Sosyal ve Ekonomik Durumu

1.1. Selanik´te İdari ve Demografik Yapı

Çalışmamızın konusu olan dönem itibariyle Osmanlı idari yönetim sisteminde önemli değişikliklerin yapıldığı 1826 tarihini başlangıç noktası olarak almamızın yerinde olacağını düşündük. Bu tarihte öncesinde Rumeli Eyaleti diye tanımlanan bölge, Tesalya Sancağı, Serez Sancağı, Selanik Sancağı ve Drama Sancağı olarak dört kısma ayrıldı[285]. Bundan sonra Osmanlı Devleti 1864 yılında yayınladığı Vilayet Nizamnamesi ile vilayetler üzerinde düzenleme yaptı. Buna göre Selanik vilayetinin bir kısmı Manastır ve Kosova vilayetlerinin sınırlarına dâhil edildi. Bu düzenleme ile Selanik´in etki alanı azalmış olmakla birlikte yönetimde kolaylık sağlanmış oldu. Fransa´nın belediyecilik sistemi örnek alınarak 1858 yılında kurulan Beyoğlu Belediyesi´nin ardından bir yandan İstanbul´da bu sistem oturtulmaya çalışılırken diğer yandan 1869 yılında Selanik´te de belediye kuruldu. Selanik Belediyesi´nin kurulmasından sonra Osmanlı merkezi yönetimi ve Selanik yerel yetkililerinin ortak çabalarıyla şehir yeni bir gelişim sürecine girdi. Selanik Belediyesi´nin diğer Osmanlı kentlerine göre çok daha başarılı sonuçlar almasının sebebi o dönemde devletin mali durumu sebebiyle yeterince yatırım yapamamasına rağmen halkın da verdiği destekle önemli atılımlar yapılabilmiş olmasıdır.

Osmanlı Devleti´nin diğer vilayetlerinde olduğu gibi Selanik için de merkezden vali gönderiliyordu. Şehrin merkeze uzaklığı ve yönetim zorluğu sebebiyle genellikle nitelikli kişiler gönderiliyordu. Bu valilerden bir kaçına bakacak olursak Sabri Paşa, valiliği sadece üç ay sürmesine rağmen şehre çok şey katmış olan Mithat Paşa en önemli isimler arasındadır. Selanik´in önemli valilerinden bir diğeri ise iki ayrı dönemde 1882-1883 ve 1886-1891 yıllarından valilik görevi yapmış olan

[285] *Selanik Vilayet Salnamesi*, Hazırlayan: Hatice Oruç, TTK, Ankara 2014.

Abdullah Galip Paşa´ydı. Osmanlı Devleti´nin politikasının bir sonucu olarak valiler genellikle uzun süre aynı görev yerinde tutulmazdı. Bu sebeple 1840-1900 yılları arasında Selanik´te toplam 44 vali görev yapmıştır[286]. 1900 yılından sonra Selanik´in kaybedildiği tarihe kadar da Hacı Hasan Refik Paşa (1899-1901), Mehmet Tevfik Bey (1901-1902), Hasan Fehmi Paşa (1902-1904), Şerif Mehmet Rauf Paşa (1904-1908), Ali Danış Bey (1908-1909), Pirizade İbrahim Hayrullah Bey (1909-1912), Hüseyin Kazım Bey (1912), Ali Ferit Paşa (1912) olmak üzere sekiz vali daha göreve getirilmiştir[287].

Selanik, ticaret yolları üzerinde yer alması ve Osmanlı Devleti´nin Avrupa´ya açılan önemli kapılarından biri olması hasebiyle Balkan şehirleri içerisinde önemli bir yere sahipti. 1869 yılında kurulan belediyeciliğin de etkisiyle önemli bir gelişim sürecine giren şehir, özellikle II. Abdülhamit döneminde birçok alanda gelişme göstermiştir. 1871´de Selanik´te Vardar vadisi boyunca döşenmesine başlanan demiryolu 1888´de Üsküp´e, 1894 yılında ise Manastır´a kadar uzatıldı. Bunun yanı sıra 1897-1903 yılları arasında yeni liman tesisleri inşa edildi. Çalışmamızın Selanik´in Ticari ve Ekonomik durumu başlığı altında daha geniş bilgi vereceğimiz bütün bu gelişmelerin etkisiyle Selanik´in nüfusu 1885 yılında yapılan bir tahrire göre Serez ve Drama sancakları da dâhil olmak üzere neredeyse bir milyona ulaşmıştı. Bu nüfusun içinde %51´lik oranla 494,656 Müslüman, %23´lük bir oranla 243,991 Rum, %22´lik bir oranla 222,316 Bulgar ve 37.174 Yahudi vardı[288].

Selanik´in nüfus yapısı 19. Yüzyılın sonuna doğru savaşlar ve ekonomik sebeplerle gerçekleşen göçler sayesinde büyük değişikliğe uğramıştır. 1905-1906 yıllarında yapılan bir tahrire göre Selanik merkez sancağının nüfusu 80,299 kişi olarak belirlenmiştir[289]. 1905-1906 Salnamesine göre Selanik´in nüfusu şu şekildeydi: Müslüman erkek: 11.749, Müslüman kadın: 12.950, Rum erkek: 4.951, Rum kadın: 5.643, Ermeni erkek: 33, Ermeni kadın: 43, Bulgar erkek: 124, Bulgar

[286] Turan Akıncı, *Selanik*, Belge Yayınları, İstanbul 2017, s. 61.
[287] Turan Akıncı, *a.g.e.* s. 85.
[288] Nuri Yavuz, "*Birinci Balkan Harbi Ve Selanik´in Kaybı" Gazi Akademik Bakış,* Cilt:1, Sayı:2, Yaz 2008, s. 140
[289] Cengiz Mutlu, *Birinci Dünya Savaşı´nda Amele Taburları,* IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. 24.

kadın: 109, Katolikler 48, Yahudi erkek: 23.510, Yahudi kadın: 20.821, Ecnebiler 318, bu verilere göre toplam erkek sayısı 40.543, toplam kadın sayısı ise 39.456´dır[290].

Yukarıdaki verilere baktığımızda Selanik´in toplam nüfusunun cinsiyet açısından neredeyse eşit olduğunu görmekteyiz. Erkek sayısının toplamda biraz daha fazla görünmesinin sebebi Yahudi Cemaati´nde erkek sayısının daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır[291]. Müslüman, Rum, Ermeni ve Ecnebilerin kadın nüfus oranı ise daha fazla görünmektedir. Bakıldığında özellikle Müslüman kadınların sayısı daha fazla iken Yahudi cemaatinde erkeklerin oranının daha fazla olmasının sebebi 1909 yılında bedel-i askeriye vergisi kaldırılana kadar[292] gayrimüslimler askere alınmazken Müslüman erkeklerin askere alınıyor olması ile izah edilebilir. Burada bir çelişkiye açıklık getirmemiz gerekirse Rumların da askere alınmamalarına rağmen erkek nüfusunun kadınlardan daha az olmasına sebep olarak bu dönemde Rum erkeklerinin Selanik´i yeniden Yunanistan´ın bir parçası haline getirmek amacıyla çete faaliyetlerine katılarak şehirden uzaklaşmalarının yanında Yunanistan bağımsız olduktan sonra birçok Rum tüccarın Yunanistan´a taşınması gösterilebilir[293].

Osmanlı Devleti´nin son dönemlerinde gerek Makedonya bölgesi gerekse özelde Selanik´te yapılan Osmanlı Devleti yetkililerinin yanı sıra yerel görevlilerinde katıldığı nüfus sayımlarında çıkan verilerin doğruluğu tartışmaya açıktır. Bu durum Makedonya topraklarının paylaşılmasında nüfus çoğunluğunun önemli bir faktör olmasından dolayı Yunan, Sırp ve Bulgar yetkililerin bölgede kendi nüfus oranlarını fazla göstermek amacıyla doğru analiz ve rakamlardan uzak bir yöntem izlemelerinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte 1911 yılında Selanik´in nüfusu içinde Rum nüfusun oranı %45 olarak verilmektedir. 1912 yılında ise Selanik´in

---

[290] Meropi Anastassiadou, Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik 1830-1912, s. 92.
[291] Dilek Güzel, *Osmanlı Arşiv Belgeleri ile Selanik Vilayetinde Komitacılık(1890-1913),* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2014, s. 22.
[292] Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri,* (çev. Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 86.
[293] Donald Quaraert, 19. Yüzyıla Genel Bakış: Islahatlar Devri (1812-1914), *Osmanlı İmparatorluğunun Sosyal ve Ekonomik Tarihi* Cilt: II, Ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, (çev. Ayşe Berktay, Süphan Andıç, Serdar Alper), Eren Yayınları, İstanbul 2006, s. 968.

genel nüfusunun 150.000´e yakın olduğu belirtilmektedir[294]. Son olarak Yunan idaresinin Nisan 1913´te yaptığı ilk nüfus sayımına göre Selanik´in toplam nüfusu o dönemde 157.889 bin olarak belirtilmiştir. Bu rakam içerisinde cemaatlerin dağılımı 39.956 Yunan, 61.439 Yahudi, 45.867 Türk, 6263 Bulgar ve 4364 diğer milletler şeklindeydi[295]. Konumuzun girişinde bahsi geçtiği gibi 1831 yılında 25 bin olan Selanik nüfusunun bir yüzyıldan daha az bir zaman içerisinde 150 bin kişiye çıkmış olması 19. Yüzyılın ortalarından itibaren bölgede görülen ticari canlılık yanında sağlık hizmetlerinin gelişmesi ile birlikte ölüm oranı düşerken doğum oranının artmış olmasına bağlamak mümkündür.

1.2. Selanik´te Sosyal Hayat

Selanik, tarih boyunca farklı milletlere dolayısıyla farklı kültürlere, dinlere ve dillere ev sahipliği yapma misyonunu Osmanlı Devleti yönetiminde de devam ettirmiş bir şehir olarak devletin Balkan topraklarında oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Osmanlı şehirlerinin çoğunda olduğu gibi Selanik´te Ortodoks Rumlar, Müslüman Türkler, Dönmeler, Sırplar, Bulgarlar, Gregoryen Ermeniler, Arnavutlar, Çingeneler ve Sefared Yahudileri renkleriyle, dinleriyle, dilleriyle çok renkli bir mozaiği andıran bu milletler Balkan Salatası yakıştırmasının hakkını vererek bir arada yaşıyorlardı[296].

Cemaatler halinde teşkilatlanan bu farklı milletler içerisinde Müslümanlar, Osmanlı şehirlerinin geleneksel özelliğinin bir sonucu olarak adlarını devam ettikleri cami ve mescitlerden alırken mahalleleri de bu yapılar etrafından yoğunlaşıyordu. Yahudiler, göç ettikleri ülkelerin adını alan cemaatler oluştururken, bölgenin yerli halkı olan Hristiyanlar ise ilk tahrirlerin yapıldığı tarihlerden itibaren mahalleler halinde kayıtlarda yer almışlardı[297]. Şehrin nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan bu cemaatlerin yaşadığı mekânlara bakacak olursak, Müslümanlar genellikle kaleler ve civarındaki güzel bahçeli geniş evlerde yaşarken, yukarıda da bahsettiğimiz gibi

---

[294] Donald Quaraer, *a.g.e.* s. 905.
[295] Rena Molho, Yenilenme, *Selanik 1850-1918*, (Derleyen: Gilles Veinstein, Çev. Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 80-81; Meropi Anastassiadou, a.g.e. s. 92.
[296] Reha Molho, *a.g.m.* s. 55.
[297] Nuri Yavuz, *a.g.m*. s. 140.

Yahudiler ve Hristiyanlar da ayrı mahallelerde yaşarlardı. Hristiyanlar genellikle Vlades Manastırı etrafındaki mahallelerin aynı sıra liman çevresindeki fakir mahallelerde yaşıyorlardı. Yıllar geçtikçe şehrin mimari olarak çehresi değişse de yasalarda yer aldığı gibi zimmi evlerinin Müslümanlardan alçak olması gibi kurallar değişmemiştir[298].

Selanik sakinleri yaşadıkları mahalleler gibi kıyafetleri ve meslek grupları açısından da farklı tablolar çiziyordu. 1580 yılında geçerli kılınan kanuna göre şehrin Yahudilerinin kırmızı şapka ve siyah ayakkabı giymeleri, Hristiyanların ise siyah şapka ve siyah ayakkabı giymeleri emrediliyordu[299]. Ayrıca Müslüman olmayanların sarık takmasının yasaklanması sosyal hayat içerisinde kişilerin konumlarının belirlenmesine verilen önemi göstermesi açısından önemli bir ayrıntıdır.

Selanik sokaklarında uzun yıllar bir arada yaşayan bu milletlerin meslek gruplarına bakacak olursak, bu konuyla ilgili olarak Osmanlı salnamelerinde yer alan bilgilere göre Selanik´te 139 farklı meslek grubu tespit edilmiştir. 1902 yılı Selanik Vilayet Salnamesine göre şehirde meslek grupları; 5´i Müslüman 48 doktor, 5´, Müslüman 42 eczacı, 2´si Müslüman 7 dişçi, 18´i Müslüman 36 Avukat, 6´sı Müslüman 28 banker, 9´u Müslüman 47 manifaturacı, 5´i Müslüman 13 mütenevvi taciri, 7´si Müslüman 14 kereste taciri, 1´i Müslüman 4 tütün taciri, 1´i Müslüman 23 zahire taciri, 2´si Müslüman 12 kaşmir taciri, 4´ü Müslüman 44 sigortacı[300] başlıca bunlar olsa da aşağıda her cemaatin ilgilendikleri meslekleri anlatırken farklı meslek gruplarına da değinmiş olacağız.

Selanik´te nüfus oranı açısından ikinci sırada olan Müslümanların 976 işyeri vardı. Toplam işyeri sayısının %41´lik kısmını oluşturan bu sayı Müslümanların bireysel üretim içerisinde en fazla yer alan grup olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Müslümanların geneli daha az sermaye gerektiren işlerde yer alan küçük esnaflardı. Sermayesi daha fazla olanlar satın aldıkları topraklara bağlı işlerde de çalışıyorlardı. Bunun yanı sıra şehirdeki kahvehane ve hanların neredeyse tamamı

---

[298] Georges Castellan, *a.g.e.* s. 318.
[299] Tekin Rahim, *Osmanlı Devleti´nde Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamları (1520-1670 İstanbul örneği),* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 73-74.
[300] Turan Akıncı, *a.g.e*. s. 122; Ayrıntılı bilgi için bkz, Selanik Vilayet Salnamesi, TTK, Ankara 1902.

Müslüman Türkler tarafından işletiliyordu. Müslümanlar yerel zanaat işlerinde de önemli bir yere sahiptiler. Türkler tekstil alanında pamuklu kumaş, çorap, havlu, peştamal ve basma üretip satarlardı. Ayrıca marangoz, sandıkçı, kalaycı, çubuk imalatçısı, fişekçi, helvacı, leblebici, debbağ, saraç gibi mesleklerin yanında tarımsal alanda tütün, zeytin, buğday, arpa, un, bezir yağı, sebze ve odun satıcılığı yapıyorlardı[301]. Burada verdiğimiz bilgiler ışığında sizin de fark edebileceğiniz gibi genelde birçok kaynakta yer alan Türklerin ticari sahada yer almadığı sadece tarım ve devlet memurluklarında çalıştıklarına dair klişe bilgilerin sağlam bir temellerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim iddia edilenin aksine ticaretin sadece Rum ve Yahudilerin tekelinde olmadığı Türklerin de aktif bir şekilde sahada yer aldıkları görülmektedir. Türkler sadece dini inançlarıyla bağdaşmadığını düşündükleri meyhanecilik, tefecilik, sarraflık dışında bütün ticari iş kollarında görev almamışlardır[302].

1840´lı yıllarda Selanik iş hayatının %35´lik kısmını ellerinde bulunduran Rumların Selanik´te 815 işyeri vardı. Keçe imalatı, alaca, basma, kebe, kumaş boyama gibi işlerle ilgilenen Rumlar gıda sektöründe ise bezir yağı, bezir, un, kahve, tütün, arpa sebze ve üzün satışıyla ilgileniyorlardı. Bunların yanı sıra demircilik, dökümcülük, kuyumculuk, çarık, pabuç ve terzilik alanında da faaliyet gösteren Rumların en etkili olduğu sektör ise kürk üretimiydi. Bahçıvanlık, meyhanecilik, lokantacılık gibi hizmet sektörlerinde de Rumların etkisi oldukça fazlaydı. Ayrıca şehir önemli bir tarım ve ticaret merkezi olduğundan yabancı dil bilen Rumlar yurtdışına ithal edilen malların satışında da aracılık ve ticari komisyonculuk yaparlardı[303].

Selanik´in diğer bir önemli unsuru olan Yahudilere bakacak olursak aynı tarihlerde şehirde sahip oldukları iş yeri sayısı 566 idi. Şehir nüfusunun nerdeyse %50´sini oluşturmalarına rağmen iş hayatı içerisinde sadece %24´lük bir orana sahip olmaları ilgi çekici bir durumdur. Selanik´te zengin Yahudiler daha çok sanayicilik, simsarlık, sarraflık, saatçilik, mücevhercilik, bankerlik ve yün ticareti ile ilgilenirken daha az gelire sahip olanlar ise un, limon, kibrit, üzüm, tavuk, tütün, kahve, giyim

[301] Turan Akıncı, *a.g.e*. s. 123.
[302] Turan Akıncı, *a.g.e*. s. 122; Meropi Anastassiadou, *a.g.e*. s. 293.
[303] Turan Akıncı, *a.g.e*. s. 124.

kuşam, terzilik, kitapçılık, cam üflemeciliği, tenekecilik gibi işlerle uğraşırlardı. Yahudilerin en önemli iş kolu ise şüphesiz sadece kendilerinin yaptığı çuha ve keçe üreticiliğiydi. Yeniçeri ocağının bu alanlarda ihtiyacı olan şeyleri de ocak kapanıncaya değin onlar üretmişlerdi. Yahudiler için maaşların faiz karşılığı kırılması da oldukça önemli bir ticaretti[304].

1.3. Selanik´te Ekonomik ve Ticari Faaliyetler

Selanik coğrafi konumu itibariyle Adalar Denizi sahilinde Balkan Dağlarının güneyinde Thermaikos Körfezi kıyısında, Khalkidiki (Halkidiki) Yarımadası´nın batısında Gallikos ve Vardar Nehirleri´nin ovalarına nazır, yüksekliği 1210 metre civarındaki Khortiatis (Hortaç) Dağı eteklerinde yer almaktadır[305]. Thermaic Gulf bölgesinin başında, Vardar Nehri´ne yakın Olimpos Dağı´na bakan Selanik, bu konumuyla ticaret yollarının kesiştiği bir noktada yer almaktadır[306]. Konumunun verdiği olanakların etkisiyle gerek Osmanlı yönetiminden önce gerekse Osmanlı yönetiminde Selanik önemli bir ticari merkez olsa da asıl gelişmesinin 1840´lı yıllara doğru başladığını söylemek mümkündür. Tanzimat Fermanı´nın 1839 yılında ilan edilmesinden sonra gayrimüslimlere tanınan haklar yanında bu tarihten sonra Osmanlı Devleti´nin yabancı devletlerle imzaladığı ticaret anlaşmaları da diğer Osmanlı şehirleri gibi Selanik´te de ticaretin gelişmesine katkı sağlamıştır. Şüphesiz Selanik ticaretinin dışarıya açılan kapısı Selanik limanıydı, yıllar içerisinde bu rakam katbekat artacak olsa da 1839 tarihinde bu limana mal getirip götüren gemi sayısı 243 gemiden ibaretti. Ticaretin önündeki engellerin kalkması ve azınlıklara uluslararası ticaretin önü açıldıktan sonra şehrin ekonomisi hızla gelişti. 1846 yılına gelindiğinde yedi yıllık bir süre içinde %200 lük bir artış ile Selanik limanına gelen gemi sayısı 790´a ulaşmıştı[307].

Selanik ekonomisi 1860-1870 yılları arasında Amerika´nın İç Savaşla uğraşırken dünya ticareti dışında kalmasının tesiriyle en parlak dönemlerinden birini

[304] Turan Akıncı, *a.g.e*. s. 124.
[305] *Ana Britanica*, Cilt: XIX, İstanbul 1990, s. 213.
[306] Bülent Özdemir, " Selanik´in 1840´lı Yıllardaki Nüfus Yapısı Üzerine Bir Deneme" Osmanlı, *Yeni Türkiye*, Cilt IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 572.
[307] Turan Akıncı, *a.g.e*. s. 66.

yaşamıştır. Bu tarihe kadar Amerikan pamuğu kullanan Avrupa tekstil sanayi Amerika pamuk ekimi ve haliyle ihracatı yapamadığı için hammaddesini karşılamak için yakın bir durak olan Selanik´e yöneldi. Bu tarih itibari ile Avrupa tekstil sanayi için pamuk ihtiyacını Selanik ve Serez´de karşılamaya başladı. Selanik ekonomisi 1870-1890 yılları arasında yine gelişme gösterdiği bir dönem geçirdi. 1872 yılında Selanik limanına ithalat ve ihracat malı taşıyan buharlı gemi sayısı 418 iken, bu sayı 1890 yılında 1354´e yükseldi[308]. Bu arada önemli bir gelişme olarak deniz doldurularak uzun ve derin bir yapıda inşa edilen Selanik limanının inşaatı bitmiş, bu sayede liman gemi teknolojisinin gelişmesi ile kapasiteleri artan büyük tonajlı gemilere de karşılık verebilecek bir duruma gelmişti.

Selanik´te ticaretin gelişmesi ile birlikte ihracatı artan ürünlerin üretimi de arttı. Bu ürünlerin en önemli olanların da biri de İzmir pamuğu kadar kaliteli olmasa da daha öncede bahsettiğimiz gibi özellikle Serez Ovası´nda yetişen Makedon pamuğuydu. Hammadde olarak satılmasının yanı sıra pamuk ipliği ve pamuk dokuma olarak da pazarda yer bulabiliyordu. Bunların üretilmesi için Karaferya ve Drama´da pamuk ipliği ve pamuklu kumaşları üretecek tesisler kuruldu[309]. Selanik, XVII. yüzyılda Makedonya bölgesinin genelinde başlayan tütün üretiminin merkezi haline gelmiştir. XVII ve XVIII. yüzyılda ise tütün üretimi daha da artarak devam etmiştir[310]. Selanik Ovası, Kavala ve Üsküp ovalarında yoğun olan tütün üretiminin yanında Osmanlı sarayının tütünü özel olarak Selanik yakınlarındaki Yenice´de yetiştirilirdi. Selanik tütünü başta Mısır olmak üzere Avusturya, Fransa, İsviçre, Hollanda, İngiltere, Amerika´ya satılırdı[311]. Ayrıca Osmanlı Reji İdaresi de her yıl yüzlerce ton Kavala tütününü satın almaktaydı. Bu dönemde sigaranın endüstriyel bir

[308] Selahattin Bayram, *Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869-1912*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 178; Meropi Anastassiadou, *a.g.e.* s. 96.
[309] Turan Akıncı, *a.g.e*. s.67.
[310] Filiz Dığıroğlu, "Osmanlı Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün, Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912)", *The Journal Of Ottoman Studies/ Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: XLIII, İstanbul 2014, s. 244.
[311] Özlem Yıldız, 20. Yüzyıl Başlarında Selanik Limanında Deniz Ticareti, *ÇTTAD,* XII/24, 2012/Bahar, s. 42-43; Selahahattin Bayram, *a.g.e.* s. 41.

ürün olarak şehir halkının alışkanlığı haline gelmesi şehirde tütün üretiminin artmasına sebep olmuştur[312].

Selanik ticaretinde önemli olan başka bir ürün olarak yün, Yenice, Doyran, Ustrumca, Serez köylerinde hayvanlardan toplanarak merkezde satışa sunulurdu[313]. XIX. yüzyılda Arnavutluk ve Teselya yünlerinin büyük bölümünü Selanik ve çevresi çekiyordu. Plovdiv civarındaki tesislerde bu yünlerden üretilen çuha ve keçelerle Osmanlı ordusunun ihtiyacı da karşılanıyordu[314]. Selanik´te üretimine oldukça önem verilen başka bir ürün olan İpekçilik, XIX. yüzyılda oldukça kar getiren bir alandı. Ancak 1860 yılından sonra birçok bölgede etkili olan İpek böceği hastalığı Peprinin Makedonya´yı da etkilemesiyle bazı yerlerde üretimin neredeyse %80 oranında düşmesi sonucunda bir süre İpek böceği tohumu ihraç edilememiştir[315]. Sonraki süreçte Japonya´dan ithal edilen İpek böceği tohumları ve Louis Pasteur´un ipek böceği hastalığının tedavisini bulmasıyla yeniden bu alanda gelişme kaydedilmeye başlandı[316]. İstanbul´un tahıl ambarı görevini görmesinin[317] yanı sıra Fransa ve Marsilya gibi ülkelere de neredeyse üretiminin yarısını ihraç eden Selanik için buğday ve diğer tahıllar önemli bir yer tutuyordu. Selanik´in kızıl ve sert buğdayının yanında Avrupa´daki bira üreticilerinin kullandığı arpa, çavdar, mısır ve yulaf da üretilen diğer önemli tahıl ürünleriydi[318].

---

[312] Turan Akıncı, *a.g.e*. s. 67.
[313] Turan *a.g.e*. s. 67; Gücel, *a.g.e*. s. 19; Meropi Anastassiadou, *a.g.e.* s. 98.
[314] Özgür Kolçak, " Selanik Yünlü Dokumacılığının Tarihsel Gelişimi (1500-1620): Yeni Bulgular Işığında Genel Bir Değerlendirme"*The Journal Of Ottoman Studies/ Osmanlı Araştırmaları,* Sayı: XXXI, İstanbul 2008, s. 99; Turan Akıncı, *a.g.e.* s. 67; Suraiya Faroqhi, " Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu´nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt: II, Ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, (Çev. Ayşe Berktay, Süphan Andıç, Serdar Alper), Eren Yayınları, İstanbul 2004, s.623.
[315] Meropi Anastassiadou, *a.g.e*. s. 98.
[316] Gilles Veinstein, *a.g.e*. s. 231.
[317] Neslihan Ünal, *İzmir ve Selanik Liman Kentlerinin Gelişim Süreçlerinin Karşılaştırılmalı Analizi (1650-1750),* Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Karşılaştırmalı Tarih Programı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2013, s. 217.
[318] Meropi Anastassiadou, *a.g.e.* s. 99; Turan Akıncı, *a.g.e*. s. 67.

1.3.1. Selanik Sanayinin Gelişme Süreci

Selanik sanayisi 1880´li yılların ortalarına doğru taşımacılıkta ve iletişim olanakların da yaşanan önemli gelişmelerin etkisiyle çok büyük bir ilerleme kaydederek Osmanlı Devleti şehirleri içinde ilk sıraya yükseldi. Daha öncede bahsettiğimiz gibi 1870 yılı başında Selanik´e bağlanan demiryolu ve sonraki on yıl içerisinde kurulan Telgraf şebekesi sanayinin ve ticaretin gelişmesine önemli katkılar sağladı. Selanik 1888-1896 arasında yapılan iki yeni demiryolu sayesinde İstanbul´a ve Sırbistan demiryolu ağına yani Avrupa´ya bağlanmış oldu[319]. Böylece Selanik Balkanların güneyinden gelen yiyecek maddelerinin durağı olmasının yanında üç ithalat-ihracat demiryolu hattının da anahtar noktası haline gelmesiyle ekonomik alanda önemli şehirlerle yarışabilecek noktaya geldi.

Selanik sanayinin gelişmesinde ilk ve en önemli adımlardan birini oluşturan bir başka unsur kuşkusuz Selanik limanının inşa edilmesi ve süreç içinde büyütülmesiydi. Bu süreçte Selanik liman kesiminin yavaş gelişmesinde ilk etken Batı sermayesi ile Batılı şirketler tarafından yapılacak yeniliklerin etkisiyle yabancı nüfusun artmasından ve gerektiğinde Çin´de olduğu gibi ülke dışında serbest ticaret bölgeleri oluşturmak gerekeceği endişesini taşıyan Osmanlı Devleti iken ikinci etken ise çoğunluğu Yahudilerden oluşan hamallar loncasının yapılacak yenilikler ile bir yerden bir yere mal taşımak olan işlerini kaybetme endişesi ile liman ve çevresindeki düzenlemelere karşı çıkmalarıydı[320]. 1869 yılında daha önce İzmir Valiliği yapmış ve döneminde İzmir limanının inşa edildiği Sabri Paşa Selanik´e vali olarak atanınca 3 Haziran 1870´de Selanik limanının inşa çalışmalarını başlattı. Limanının inşası için yabancı bir şirketle anlaşma yapıldı. Şehrin surlarının yıkılmasıyla elde edilen taşlarla denizinde doldurulmasıyla büyük bir alan kazanıldı. Vitalis şirketi böylece 23 metrelik bir liman inşa etti[321]. Sahil sığ olduğu için eskiden limana yanaşamayan ve açıkta malları şat denen dubalara boşaltarak sahile ulaştırmak zorunda kalan gemiler

---

[319] İsmail Yıldırım, "Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış", *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt:12, Sayı: 1, s. 311-324, Elazığ 2002, s. 314; Donald Quataert, "Fabrika Bacalarından Tüten İlk Dumanlar", *Selanik 1850-1918,* Der: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 223.

[320] Donald Quataert, "Fabrika Bacalarından Tüten İlk Dumanlar", *Selanik 1850-1918,* s. 224.

[321] Turan Akıncı, *a.g.e.* s. 68.

hem zaman hem de maddi kayba uğrarken yapılan yeni liman sayesinde artık doğrudan limana yanaşabileceklerdi. Buharlı gemilerin gelişmesiyle birlikte Selanik ve diğer limanlar arasında tarifeli seferler düzenlenmeye başlandı.

Selanik artık tüm Akdeniz ve Karadeniz limanlarına bu seferlerle bağlanmıştı. Dünya piyasasına ulaşmada sağlanan bu kolaylık sayesinde Selanik ve civarında yetişen ürünlerin ihracatı da artış göstermiştir. Limana gelen gemilerin tonajı 1880´de bir milyon ton iken 1912´de bu rakamın iki milyona ulaştığını görüyoruz[322]. Bu hızlı büyümeye paralel olarak limanında ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde büyütülmesi meselesi ortaya çıktı. 1896 yılında İstanbul´da imzalanan anlaşma ile Fransız kökenli Edmond Bartissol şirketi bu işi üstlenmiş oldu. Bartissol ayrıca "Societe Ottomane de Concruction de Port Salonique" adıyla bir Osmanlı ticaret şirketi de kurdu. Osmanlı Devleti´nden taksitlerle 6,5 milyon franklık bir ödeme almasının yanı sıra asıl olarak şirket denizden kazanılacak 25 hektarlık bir alanın mülkünü de almış olacaktı. Eski limana göre çok daha çağdaş bir liman olacak bu limanın yapımına 1897 Osmanlı-Yunan savaşının araya girmesi yüzünden ancak 1902 yılında başlanabildi ve yapımı tahmin edilenden çok daha uzun sürdü[323].

Selanik limanında 1909 öncesinde trenler limana tam olarak giremediği için mallar bir kilometrelik bir yol boyunca taşınmak zorundaydı. Ancak 1909´da Selanik Rıhtım Şirketi, Doğu Demiryolları Şirketi ve Selanik-İstanbul Bağlantı Hattı Demiryolu Şirketi, trenlerin limanın içine kadar girebilmesine ve malların doğrudan liman araçlarına boşaltılmasına imkân tanıyan bir anlaşmayı imzalayarak bu sorunu da ortadan kaldırmışlardı[324].

Liman ve taşıma koşullarındaki gelişmelere paralel olarak, kredi sistemi de girişimcileri destekleyecek şekilde değiştirildi. Avrupa şirketleri 1880´li yıllarda kredi süre limitlerini sekiz aya çıkarmalarına rağmen bu önlem gerekli sermayenin sağlanması için yeterli olmadı. Allatini kardeşlerin Selanik´teki güçlü şirketi yerel

---

[322] Donald Quataert, *a.g.m*. s. 223-224.
[323] Selahattin Bayram, *Osmanlı Döneminde Selanik Limanı 1869-1912*, s. 110- 111; Turan Akıncı, *a.g.e*. s. 69.
[324] Özlem Yıldız, *a.g.m*. s. 29; Donald Quataert, "Fabrika Bacasından Tüten İlk Dumanlar", *Selanik 1850-1918*, s. 224.

işletmelerin kurulmasını sağlamak ve desteklemek amacıyla başlangıç sermayesi 2 milyon olan Selanik Bankası´nı kurmak üzere Viyana ve Paris bankaları ile ortaklık kurdu[325]. Bundan sonraki yirmi yıl içerisinde Yunan mülkiyetinde olan Midilli Bankası başta olmak üzere Deutsche Orient- Bank ve Beogradska Zadruga da Selanik´te şube açtılar. Taşıma olanaklarının yanında girişimleri destekleyecek kredi sistemlerinin de geliştirilmesiyle Selanik sanayi büyük gelişme kaydetti[326].

2. Selanik´in Kaybedilmesi ve Hasan Tahsin Paşa

Balkan Savaşlarının başlaması sürecinde Osmanlı Devleti´ne en son savaş açan ülke Yunanistan, burada diğer Balkan devletlerinden farklı davranacağı kanısını uyandırarak bir nevi Osmanlı Devleti´nin Yunan sınırındaki hazırlıklarını önemsememesini sağlamıştır. Savaş ilanında kendi vatandaşlarının yanı sıra Makedonya´dan gelenler ve özellikle Giritliler çok daha istekliydi. Bu savaşta ordusunu ve gücüne tam manasıyla güvenmeyen Osmanlı ordusu karşısında gerek yönetimi gerekse askerleri ile zafere inanmış Balkan ittifak grubu vardı[327]. Savaştan iki ay önce 1912 Ağustos ayında Yunan hükümeti Girit meselesinin kendi lehine çözülmesi karşılığında çıkacak savaşta tarafsız kalma teklifinde bulunmuş ise de bu teklif Osmanlı Devleti tarafından reddedilmişti. Buna rağmen Ahmet Muhtar Paşa hükümeti son ana kadar Yunanistan´ı tarafsız bırakma umudunu taşımıştır. Ancak çalışmamızın ikinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde yer verdiğimiz gibi Karadağ´ın savaş ilanından sonra Bulgar, Sırp ve Yunanlıların verdiği notanın da devlet işlerine yabancı müdahalesi olarak görülmesi nedeniyle Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemesinin ardından durum daha da ciddileşmişti.

Yunanistan´ın bu olaydan sonra Girit delegelerinin Yunan parlamentosuna kabul edilmesi Yunanistan´ın Girit ile birlik olduğunu dolayısıyla niyetini de açıkça

---

[325] Donald Quataert, *a.g.m*. s. 225; Kazim Konur Alp Sönmez, *Türkiye´de Yabancı Sermayeli Bankaların Gelişimi ve Yabancı Sermayeli Altı Bankanın Öz Sermayeye Serbest Nakit Alımları Yöntemi İle Değerlemesi*, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı, Bankacılık ve Finans Yüksek Lisans Programı, Ankara 2014, s. 28.

[326] Donald Quataert, *a.g.m*. s. 225; Öztin Akgüç, "Türkiye´de Yabancı Bankalar", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı:36, 2007, s. 10.

[327] Aram Andonyan, *a.g.e.* s. 379-380.

belli etmiş olması açısından önemli bir nokta olmuştur[328]. Sonunda 1 Ekim´de seferberlik ilan eden Yunan Hükümeti bu sırada Türk sularında bulunan bütün vapurlarına hemen Pire limanına gitmeleri için emir vermişti. Donanma açısından güçlü olan Yunanistan Goltz Paşa´nın savaştan önce verdiği raporda belirttiği gibi Osmanlı için önemli bir tehdit olabilecek konumdaydı. Öyle ki Ege Denizi´nde etkin olması durumunda Osmanlı Devleti´nin batı sahillerinde hareket etmesini engelleyebilirdi[329] 18 Ekim 1912 tarihinde savaş ilan eden Yunanistan´ın kralı Yorgi savaşın sebebini şu şekilde açıklamıştı:

"Barışı korumak için harcadığımız çabaların boşa gitmesi üzerine, vatana ve esir kardeşlerimize karşı kutsal görevlerimiz bizi silaha sarılmaya ve Türkiye´deki Hristiyanların yüzyıllardır çektikleri ıstıraplara son vermeye zorluyor. Yunanistan bu savaşa Doğu´nun mazlum halklarının özgürlüğü ve halkları için girişmektedir. Kara ve deniz ordularımız millete ve Hristiyanlığa karşı yükümlülüğünü bilmektedir. Yunanistan, kardeş ve müttefik devletlerle birlikte medeniyet namına kutsal amaca doğru yürüyecektir"[330]. Bu açıklamada dikkat çeken nokta Yunan kralının burada eskiden beri Avrupa Devletleri´nin bir yeri işgal etmek için kullandığı klasik söylemi yani medeniyeti taşıma ve kutsal bir anlam yükleme metodunu kullanmış olmasıdır. Burada ironik olan kısım ise sözde zülüm altında olan Hristiyanları kurtarmak için Haçlı Seferleri havası verilerek başlatılan bu savaşta birçok insanın katledilmiş olmasıdır.

Yunanistan´ın kuzeyinden başlayarak Selanik´e kadar uzanan ve Ege Denizi´nin kuzey sahillerini de içine alan bölge Türk-Yunan mücadelesinin savaş alanıydı. Veliaht Prens Konstantin Yunan ordusunun başkomutanı olmasının yanında aynı zamanda Teselya ordusunu da komuta ediyordu. Ordunun Genelkurmay Başkanlığı görevini ise General Danglis yürütüyordu. Epir ordunun başında ise Genral Zapundzakis bulunuyordu. Yunan ordusunun savaş planına göre 80.000 kişilik Yunan Teselya Ordusu, Teselya´yı işgal ederek doğrudan Selanik üzerine

---

[328] Suat Zeyrek, *Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 367.

[329] Asaf Tugay, *Saray Dedikoduları ve Bazı Maruzat*, Ersa Matbaacılık, İstanbul 1964, s. 117.

[330] Aram Andonyan, *a.g.e.* s.380.

yürürken, 15.000 kişiden oluşan Epir ordusu ise Yanya üzerine giderek Yanya ve Selanik´i içine alan bölgeyi ele geçirecekti[331].

18 Ekim´de iki kol halinde hareket eden Yunan ordusunun ilk önemli başarısı dört saatlik bir çatışmadan sonra 19 Ekim´de Alasonya´yı işgal etmesiydi. Yunan ordusunun ikinci kolu ise Grevena üzerine yürüyordu. Osmanlılar ilk aşamada Yunanlıların Alasonya´ya yöneleceklerini, doğrudan Selanik üzerine yürümeyeceklerini düşünerek birliklerini yoğun olarak kuzeybatıda teşkilatlandırdılar. Türk ve Yunan birlikleri arasında ilk büyük çatışma 22 Ekim´de Makedonya yolunu kontrol eden Teselya´daki ana Osmanlı savunma mevziisi Sarantaporos Geçidi´nde meydana geldi. Osmanlı tarafının mağlup olduğu bu çatışmada Yunan kayıpları 187 ölü ve 1027 yaralı iken, Osmanlı tarafında 700 ölü ve 701 esir vardı[332]. Dağılan Osmanlı birlikleri savaş malzemelerini bırakarak kuzeye doğru çekilmeye başladılar. Burada tek şans olarak Yunanlıların askerin yorgunluğu ve teçhizat eksikliği sebebiyle Osmanlı ordusunu takip edip son darbeyi vuramamış olmasıdır.

Türk-Yunan birlikleri arasında ikinci büyük mücadele Yenice Vardar (Yanitsa)´da meydana geldi. Manastır´dan gelen birliklerle takviye edilen Osmanlılar ilk başta Yunan ilerleyişini durdurdu. Ancak 2 Kasım´da Yunanlılar Osmanlı mevzilerini geçerek Doğu´ya doğru yöneldiler. Bu mücadelede Yunanlılar 1.200 asker kaybederken, Osmanlı kayıpları ölü ve yaralı olmak üzere neredeyse 1.960 kişiydi. Osmanlılar geri çekilirken Vardar üzerindeki köprüyü tahrip etmişler ancak demiryolu köprüsüne dokunmamışlardı. Bu hata demiryolu köprüsünü kullanarak ilerleyen Yunanlılara Selanik´in yolunu açmıştı[333].

Osmanlı Devleti´nin daha öncede bahsettiğimiz gibi ticari yolların kavşak noktasında bulunması ve limanı sebebiyle en önemli şehirlerinden biri olan Selanik, Balkan savaşları sırasında sadece Yunanistan´ın değil Bulgar ve Sırpların da hedefinde olan korunması gereken şehirlerin başında geliyordu. Yenice´de alınan mağlubiyet Selanik işgal sürecinin ilk adımı olmuştu. Yunan ordusu Osmanlı

[331] Necmeddin Alkan, *Ve Selanik Düştü*, s. 187-188.
[332] Richard Hall, *a.g.e.* s. 79-80.
[333] Richard Hall, *a.g.e.* s. 80.

ordusunun yenilgisini kesinleştirmek için Güney Makedonya´nın büyük bölümünü ele geçirme amacıyla Manastır´a kadar ilerlemek istiyordu. Selanik´in konumu sebebiyle Yunan Başbakanı Venizelos´un da başından itibaren hedef gösterdiği şehri ele geçirmek artık an meselesiydi. Yunan birlikleri bu amaçla öncelikle Selanik körfezinde bulunan Fethi-Bülent kruvazörünü batırdıktan sonra Averof zırhlısı Karaburun istihkâmlarını bombalamıştı[334]. Bu gelişmeler karşısında Drama ve Selanik fırkalarının Yunan sınırına sevki ve Manastır Fırkasından da yararlanılması gibi tedbirler alınmak istenmişse de bunları pratiğe geçirmek çok mümkün olmamıştır. Bu sırada Ali Rıza Paşa, Garp ordusunda zabit, mesken ve çadır gibi eksiklerin yanında ikmal ve iaşe düzensizliği gibi eksiklerden bahisle ordunun bu şekilde düşmanı karşılayamayacağını belirtiyordu. 5. Kolordu da ödenek yetersizliği yüzünden harekât planlarını ertelemek zorunda kalmıştı. Bu sırada Dışkata´ya saldıran Yunanlılar, Osmanlı ordusundaki Hristiyanların da onların tarafına geçmesiyle kısa sürede burayı ele geçirmişlerdi. Ordu geri çekilirken nakliye sorunu sebebiyle birçok eşya ve erzakı geride bırakmak zorunda kalmıştı. Bu sırada bölgedeki birliklere destek olmak amacıyla İstanbul´dan 6 bin asker gönderilmiş olsa da Ali Rıza Paşa Selanik ve civarında bir tane dahi silah olmadığını bildirerek hem yeni gelenler hem de elinde silahı bulunmayan efrat için 10 bin kadar mavzerin acilen gönderilmesini talep ediyordu[335].

Hasan Tahsin Paşa, 5 Ekim´de göreve geldiğinde Görice taburundan birçok askerin silah ve elbise almak için başvurduğu halde sarhoş depo memuru yüzünden ihtiyaçlarının karşılanmadığını duyunca Yüzbaşı Banaş Efendi´yi bu göreve tayin ederek bu sorunu çözmüştü[336]. Yenice Muharebesi sırasında Selanik´te bulunan üç ihtiyat alayı, iki redif ve üç nizamiye taburunun muharebe alanına gönderilmemesi yanında Selanik´te bulunan ikmal birliklerinden 14. Fırkaya yardım gönderilmesi fırka komutanı tarafından defalarca istendiği halde mevcut Selanik Mevki Komutanlığı´nın bu istekleri dikkate almamasının sonucu olarak Yenice´deki zorlu mücadelede birlikler mağlup olurken Selanik´teki bu taburların savaş boyunca tek bir

[334] Fehmi Nuza, "Yunan Cephesi ve Selanik´in Teslimi", *Hayat Tarih Mecmuası*, Cilt: 1, Sayı:4, İstanbul 1973, s. 71; Aram Andonyan, *a.g.e.* s. 399.
[335] Suat Zeyrek, *Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri*, s. 371.
[336] Mustafa Balcı, *Selanik Düştü*, Kesit Yayınları, İstanbul 2010, s. 89.

mermi dahi atmamış olması Selanik´in kaybı mevzunda karşımızda ilginç ve önemli bir nokta olarak durmaktadır[337].

Yunan ordusunun saldırılarından kurtulamayan bazı birlikler 20 kadar topla birlikte Yunanlıların eline geçerken bir kısmı da Ciciler´e doğru geri çekilmişlerdi. Her geri çekilme çok sayıda zabitin firar etmesine de ortam hazırlıyordu. Nitekim Karaferiye´de birçok zabit firar etmişti[338]. 22 Ekim´e gelindiğinde 60 askeriyle hareket halinde olan Yunan Teselya ordusuna karşı görevi sadece savunmada kalmak olan 8. Kolordu´nun mevcudu 14 bin kişiden ibaretti[339]. Mürettep 8. Ordu ve Ustruma Kolordusu Selanik´in savunması için görevlendirilmişlerdi. Bu sırada Yunan ordusunun önemli bir kısmı Hasan Tahsin Paşa´nın muharebeyi idare ettiği Serfice´ye inmişti. Burada Yunan birliklerini sadece iki tabur ihtiyat kuvvetiyle karşılayan Hasan Tahsin Paşa´nın mevcut durum içerisinde mecburen geri çekilme emri verdiği Nasliç Fırkası emri dinlemeyerek geri çekilmeyince Yunanlıların ağır taarruzlarına maruz kalmıştı. Yunan ordusu zaten zor durumda olan Osmanlı ordusunu daha da kötü bir duruma düşürmek amacıyla Karaferiye-Selanik arasındaki geçitlerin tahrip edilmesini emretti. Karaferye´den Kastanya´ya çekildikten sonra burada Ahad Obası köyüne yerleştirilen ordunun etrafa dağılan erleri toplanarak birlikler mümkün olduğunca düzene sokulmuşken gece yarısı bir hain tarafından atılan birkaç el silahtan sonra bir subayın baskın var diye bağırmasından dolayı zaten bozuk olan birlikler daha da dağılmış ve firarlar artmıştır. Ortalık o derece karışıktır ki bu işin sorumluları bile yakalanıp cezalandırılamamıştır. Saldırıda verilen kayıpların yanında çok kişinin de firar etmesi sebebiyle Nasliç Fırkası´nın bazı taburları 30-40 kişiden ibaret kalmıştı[340] .

Osmanlı tarafındaki başka bir sorunda Nakliye kollarını korumakla görevli olan mustahfız taburlarının dağıldığını gören nakliye vasıtalarının sahibi köylülerin de erzak ve mühimmatı yollarda terk ederek araba ve hayvanları alıp kaçmaları sonucunda asker erzaksız ve cephanesiz kalmıştı. Bu durumda Karaferye´den erzak

[337] Behiç Erkin, *Hatırat 1876-1958*, TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 175.
[338] Behiç Erkin *a.g.e.* s. 165.
[339] Fehmi Nuza, *a.g.e.* s. 67-68.
[340] Mustafa Balcı, *a.g.e.* s. 94.

temin etmek için ordu iki gün daha Kastana´ya da kalmak zorunda kalmıştı[341]. Bu sırada Selanik valisi Nazım Bey de Aynaroz sahillerinin Selanik için çok önemli olmaları sebebiyle şehrin bir an önce deniz tarafından savunma hattının hazırlanmasını istiyordu. Ancak Garp Ordusunun Selanik´e nakli çok geç bir tarih olan 25-26 Ekim tarihlerinde yapıldığı gibi nakil sırasında menzil müfettişi olan ve hâlihazırda Topçu Dairesi görevini yürüten Ali Refik Paşa´nın görev yerine gelemeyeceği belli olunca onun yerine Hasan Tahsin Paşa menzil müfettişi olarak tayin edilmişti[342]. Hasan Tahsin Paşa´ya verilen bu görevin amacı savaş olmasını erteleyerek mümkün olduğu kadar düşmanı oyalamasıydı. Mevcut şartlar içerisinde yeterli hazırlıklar yapılamamıştı[343].

Selanik´in savunma görevinin kendisine verilmesine Hasan Tahsin Paşa, "*Bu kolorduyu idare etmekten aciz halde kalmışken aynı halde bulunan ikinci bir kolordunun kumandası ve bilhassa idaresini deruhte etmek suretiyle memleketi felakete sürükleyecek büyük bir mesuliyeti katiyen kabul etmeyeceğim maruftur"* şeklinde cevap vermiştir[344]. Tahsin Paşa´nın zayıflığını kabul ederek bu görevi istemediğini belirtmesine rağmen Garp Ordusu komutanı Ali Rıza Paşa´nın, "*Bütün Garp Ordusu´nun durumu 8. Kolordu´dan pek farklı değildir"* diyerek Paşayı görevi kabule mecbur bırakması[345] Garp Ordusu komutanlığının sorumluluğu üzerinden atmak istemesinden başka bir şey değildir. Garp ordusu ayrıca Ustruma Kolordusu´nun komutasını da 8. Kolordu´ya vermişti. Tahsin Paşa görev başlar başlamaz 8. Kolordunun 02.00 olacak yürüyüş saatinin 14.00 olarak yazılması sebebiyle oluşan karışıklık sırasında birlikler dağılmış ve topçu birlikleri geri çekilmek zorunda kalmıştı[346]. Durumdan yararlanan Yunan kuvvetleri 2 Kasım´dan itibaren Osmanlı mevzilerini sıkıştırmaya başlamıştı. Daha öncede bahsettiğimiz gibi Alasonya´da başlayan geri çekilmeden sonra Yunan ordusunun takibi ile Serfiçe´de Osmanlı ordusu topçuların piyadenin kuvvetine güvenmemeleri yüzünden büyük bir

[341] Mustafa Balcı, *a.g.e*. s. 95.
[342] Suat Zeyrek, *Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri*, s. 374.
[343] Fehmi Nuza, *a.g.e*. s. 69.
[344] Mustafa Balcı, *a.g.e*. s. 96.
[345] Fevzi Çakmak, *Batı Rumeli´yi Nasıl Kaybettik*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 345.
[346] Fevzi Çakmak, *Batı Rumeli´yi Nasıl Kaybettik*, s. 257.

yenilgi almıştı. Yunan ordusunun hücum ederek 23 topu ele geçirmesinden sonra Müslüman ahali çareyi göç etmekte bulmuştu[347].

Serfiçe´deki Osmanlı kuvveti 12 binden fazlaydı, Drama Fırkasının da katılmasıyla bu sayı 23.000´e ulaşmıştı. Osmanlı birliklerinin burada da en büyük sorunlarından biri firar eden askerlerdi. Serfiçe´de bu hezimetin yaşanmasında etkili olan firarlar, Selanik civarında önemli başarılar kazanmış olan Drama Fırkasında da benzer olayların yaşanması çevredeki Müslüman kadınların telaşa kapılarak yollara düşmelerine sebep olmuştu. Firar olaylarının bu kadar artmasına rağmen Selanik komuta heyetinin hiçbir işlem yapmaması kötü bir etki yapıyordu[348]. Bunların dışında birliklerde düzensizlik o kadar hâkimdi ki ordu bir kasabada durduğunda askerler yere dağılıyor ve onların tekrar toparlanması büyük zaman kayıplarına sebep oluyordu.

Yunan kuvvetlerinin 29 Ekim 1912´de Karaferi´ye girmesiyle halk telaş içinde kaçmaya başlamıştı. 1 ve 2 Kasım günlerinde Yunan kuvvetleri Yenice´nin batısında yapılan muharebelerde gerek olmadığı halde askerin geri çekilmesi yüzünden yenilgi kaçınılmaz olmuştu. Komutanın bilgisizliği yüzünden yenilgiye uğrayan 8. Kolordu ve Ustruma Kolordusu perişan bir halde Vardar gerisine Selanik bölgesine çekilmişlerdi[349]. Dağınık ve perişan bir halde Selanik´e giren bu birliklerin yeni bir mevzi oluşturarak Selanik´i savunması imkânsız gibi görünüyordu. Bu sırada Hasan Tahsin Paşa, valiliğe askerlerin dağıldığına dair gönderdiği yazıda Langaza yönünde çekilmek istediğini bildirmişti[350]. Firar eden askerler ve işgal altındaki yerlerden gelen göçmenlerin etkisiyle Selanik´in büyük bir karmaşa içinde bulunduğu bu dönemde bölge komutanı ve valinin çözüm aramak yerine birbirlerini suçlamaları durumu daha da kötüleştiriyordu. 1-2 Kasım tarihlerinde 8. Kolordunun taarruz emri vermesini değerlendiren Fevzi Çakmak bu kararın yersiz olduğunu çünkü Osmanlı birliklerinin sayı bakımından çok eksik olduğunu vurgulamıştır. Nitekim sonunda Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştı. Burada

[347]Suat Zeyrek, *Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri*, s. 375.
[348]Behiç Erkin, *a.g.e* s. 165.
[349] Genelkurmay Atase Başkanlığı, *Balkan Harbi*, 1979, s. 45.
[350] Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Balkan Harbi, Osmanlı Devri 1912-1913, Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı,* Cilt: III, Kısım: II, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 303.

dikkatsizlik ve ihmalkârlığı göstermesi açısından iki saat önce yerine sonra denilmesi de karışıklıklara sebep olmuştu. Yapılan ikinci hata ise Hasan Tahsin Paşa´nın Vardar gerisinden Siroz istikametinde çekilmek fikrinin Garp ordusu tarafından kabul edilmemesi olmuştu. Bu yüzden erler Vardar gerisinde dağılarak Selanik´e kaçmıştı. Geriye kalan az bir asker de Kasım´da geri çekilmişti[351].

Selanik´te Sırp ve Bulgarların da yaklaşmasıyla oluşan panik Yunan donanmasının 31 Ekim´de şehrin önlerinde belirmesiyle zaten karmaşa içinde olan şehirde durum daha da kötüleşmişti. Bu arada Batılı devletlerin kruvazörleri de şehirdeki Hristiyan halkı korumak ve gerektiğinde nakletmek amacıyla 1 Kasım 1912 gecesi Selanik limanına gelmişlerdi. Aynı gece bir Yunan gemisi de Batılı devletlerin gemilerine rağmen limana girerek Osmanlı liman muhafaza gemisi Feth-i Bülend´i batırarak 6 denizcinin ölümüne sebep olmuştu[352]. Hasan Tahsin Paşa komutasındaki 8. Kolordunun 3 Kasım 1912 günü şehrin savunmasını güçlendirmesi doğrultusunda Vardar Ordusu´ndan aldığı emre göre Selanik bölge kumandanı Mirliva Muhittin Paşa ve Ustruma Kolordusu kumandanı Mirliva Ali Nadir Paşa artık Hasan Tahsin Paşa´nın kumandası altına girmişlerdi. 8. Kolordu kurmay heyetinin savunma planına göre öncelikle az sayıda olan toplar bir araya toplanacaktı. Savunma planının temeli Vardar üzerindeki iki köprünün kontrolünün kaybedilmemesine dayanıyordu. Ancak zaten kötü durumda olan Osmanlı birliklerinin savunma emrini dinlemeyerek geri çekileceği tahmin edilebilir bir hadiseydi. Sonuçta kolordu ertesi sabah şehir çevresine çekilme emrini verdi. Selanik´in içinde bulunduğu karmaşanın yanında kuzeydoğudan Bulgarlar, batıdan ise Yunan Teselya ordusu büyük bir hızla şehre yaklaşmaktaydı.

Selanik´in teslimini anlatmadan önce burada iki önemli noktaya değinmek yerinde olacaktır. İlk olarak Selanik´in savunmasını daha da güçleştiren hadise olarak Yunan savaşı başlamadan üç gün önce Osmanlı Karargah-ı Umumi Erkan-ı Harbiye Riyasetinin 15 Ekim´de Selanik´te bulunan Harp mühimmatının bir an evvel İstanbul´a gönderilmesini tavsiye etmesi ve bunun yerine getirilmesiydi. Buna karşılık olarak Selanik´te bulunan bazı alay komutanlarının cephane olmadan nasıl

[351] Fevzi Çakmak, *Batı Rumeli´yi Nasıl Kaybettik*, s. 260.
[352] Edward J. Erickson, *a.g.e.* s. 284.

savaşacaklarını sormaları üzerine mevki komutanlarının ben anlamam böyle girsinler[353], demeleri mevcut zihniyeti anlamayı zorlaştırsa da sonucun değerlendirilmesi açısından bilinmesi gereken bir hadisedir. İkinci olarak 31 Mart Vakası´ndan sonra Selanik´te bulunan eski Padişah II. Abdülhamit´in şehirden nakli meselesidir. Yunan cephesi açılmadan günler önce padişahın buradan alınmak istemesini de silahların İstanbul´a gönderilmesi hadisesi ile birlikte değerlendirdiğimizde Selanik´in daha savaş başlamadan gözden çıkarılmış olduğu sonucuna varmamız mümkündür. Sonuçta II. Abdülhamit 1 Kasım gecesi Alman Loreley vapuruyla geniş güvenlik önlemleri alınarak İstanbul´da ölümüne kadar ikamet edeceği Beylerbeyi Sarayı´na getirilmiştir[354].

Hasan Tahsin Paşa, bu gelişmeler ve düşman ordularının Selanik´e yaklaşması karşısında ümitsizliğe düşerek Batılı devletlerin konsoloslarının da etkisiyle şehrin teslim edilmesi konusunda düşünmekteydi. 7 Kasım´da Yunanlılar Selanik´i neredeyse kuşatmışken ertesi gün Bulgarlarla da irtibat kurarak şehre gelen telgraf hatlarını keserek şehri tamamen dış dünyadan izole etmişlerdi. Mühimmat ve erzak stokları sağlam olsa da şehir deniz tarafından gelebilecek saldırılara hazırlıklı değildi[355]. Selanik´te bulunan Rusya, İngiltere ve Avusturya konsolosları, mahalli hükümet ve şehrin ileri gelenlerinin üç gün üç gece boyunca süren müzakereleri sonucunda Vilayet Meclisi şehrin savaş yapılmadan teslim edilmesine karar vermişti. Vilayet Meclisi bu kararın alınma sebebini şehrin savaşarak teslim olması durumunda bunun göç ve ağır sıkıntılara neden olacağı düşüncesi ile izah etmiştir[356]. Hasan Tahsin Paşa´da bu gerekçeleri uygun görmüştü[357]. Bu konuda Ali Nadir Paşa da savunma gücünün eksikliklerinden dolayı savaşa devam edilmesi durumunda şehrin ve askerin boş yere zarar göreceğini 8. Kolorduya bildirmişti[358]. Bu gelişmeler sonucunda Selanik´in teslim şartlarını belirleyen protokol 8 Kasım 1912´de

[353] Suat Zeyrek, *Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri*, s. 377; Erkin, *a.g.e.* s. 167.
[354] Necmeddin Alkan, *Ve Selanik Düştü*, s. 206.
[355] Edward J. Erickson, *a.g.e.* s. 285.
[356] Mustafa Balcı, *a.g.e*. s. 108.
[357] Mustafa Balcı, *a.g.e.* s. 109; Fehmi Nuza, *a.g.e*. s. 71.
[358] Mustafa Balcı, *a.g.e*. s. 111.

imzalanmıştır. On asıl altı ek maddeden oluşan protokolün maddeleri şu şekildeydi[359]:

1. *Osmanlı zabitanı kılıçlarını muhafaza edeceklerdir.*
2. *Osmanlı neferleri Osmanlı zabitleri tarafından terhis olunacaklardır.*
3. *Ne zabitan ve ne de Osmanlı askerleri harp esiri olarak anılmayacaktır.*
4. *Hasan Tahsin Paşa, Erkan-ı Harbiye heyeti, umum Osmanlı askeri Karaburun´da ya da bi-taraf mıntıkada ikamet edecekler; fakat ailelerine gitmek istedikleri takdirde savaşa katılmamak konusunda yemin etmek şartıyla sıkıntısız bir şekilde memleketlerine sevk olunacaklardır.*
5. *Osmanlı ordusunun mühimmat-ı harbiye ve askeriyyesi Yunanlılar tarafından mühürlenip barış yapılıncaya kadar muhafaza edilecek ve savaş sonunda Osmanlı Devleti´ne teslim edilecektir.*
6. *Karaburun istihkamı Yunanlılara teslim olunacak fakat teslim edilmeden önce topları Osmanlı askeri tarafından gayr-ı kabil-i bi-i isti´mal bir hale konulacaktır.*
7. *Validen küçük memura kadar bütün Osmanlı memurları serbesttirler.*
8. *Jandarmalar Yunan Hükümeti tarafından görevlendirilinceye kadar görevlerine devam edecekler, Yunan hükümeti tebdil etmek istediği takdirde silahlarını muhafaza etmek şartıyla vazifelerini terk edeceklerdir.*
9. *Osmanlı askerlerinin silahlarını terk etmesi ve terhis işlemleri yapılacağı gibi Yunan askerlerinin Selanik´e gelişi birkaç gün içinde yavaş yavaş olacaktır.*
10. *Teslim mukavelesi özel maddeleri gereğince Osmanlı askeri kısmen Karaburun´da iskân edilecek ve Selanik Hükümeti tarafından belediyenin yardımı ile iaşe olunacaktır.*
11. *İaşe emri müracaat tarihinden itibaren başlayacaktır.*
12. *Jandarmalar ve polis memurları silahlarını taşıyabileceklerdir.*
13. *Silahları alınmış askerler emlak ve emvaline köylüler ve bunların dahi emlak ve emvaline çeteler tarafından taarruz edilmesi ve müttefiklerin orduları*

[359] Selanik´in Yunan Ordusuna Teslimi Anlaşması: BOA, *HR. SYS*, nr. 1970/2; Sadık Ulvi, *Tahsin Paşa Ordusu ve Selanik´in Teslimi*, Dersa´det 1336, s. 13; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Balkan Harbi, Osmanlı Devri 1912-1913, Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, Cilt: III, Kısım: II, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 316-317; Mustafa Balcı, *a.g.e*. s. 150-151.

tarafından bunlara riayet edilmesi için Yunan ordusunun Başkumandanı tarafından kesin emir verilecektir.

14. Mahalli idareye, ahalinin mezheplerine riayet edilmesi için gayret edilmesi konusunda kesin emir verilecektir.

15. Rüsumat idaresi son kararın verilmesine kadar hizmetine devam edecektir. Divan-ı Umumiyye ve Duhan Reji idareleri devam ettirilecektir.

16. Bu ahkâm Yunan Hükümetinin taht-ı mesuliyet ve kefaletinde olarak tatbik olunacaktır.

Selanik, pratiğe çok da geçirilmeyen bu şartlar ile tek kurşun atılmadan teslim edilmiştir. Yunanistan´ın bu protokolü ne derece uygulamaya geçirdiğine, işgalden sonra şehrin ve Osmanlı ordusunun durumuna değinmeden önce Selanik´in savaş yapılmadan teslim edilmesi hususunda başta eleştirilerin muhatabı olan Hasan Tahsin Paşa´nın İzhar-ı Hakikat[360] isimli hatıratında bir nevi savunması niteliğindeki görüşlerine değindikten sonra bu konuda farklı kaynaklarda yer alan görüşlere de yer vereceğiz.

Hasan Tahsin Paşa hatıratında daha önce de bahsettiğimiz gibi Selanik´in Sırplar, Bulgarlar ve Yunanlar olmak üzere üç Balkan Devleti arasında sıkışıp kaldığını ve şehri savunmaya yetecek asker ve teçhizat yeterli olmadığından bu duruma mecbur kaldığını anlattıktan sonra bizimde yer vereceğimiz bazı kaynaklarda yer alan Selanik´te bulunan asker sayısının düşman askerlerinden fazla olduğu bu sebeple de şehrin savunulabileceği halde satıldığı iddialarına cevap olarak bu sırada şehirde bulunan askerlerin Kumonova hezimetinden sonra Üsküp, Köprülü ve Manastır´daki ordulardan firar eden subay ve erlerden ibaret olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca bu askerlerin birliklerine dönmeleri için Garp Ordusu Komutanlığından defalarca emir geldiği halde bunlardan sorumlu olan Selanik Redif Fırkası komutanı Tuğgeneral Muyiddin Paşa´nın bu dağınık subayları toplayıp birliklerine göndermek şöyle dursun şehirde asayişi sağlamak da bile etkisiz kaldığından söz ettikten sonra zaten sonun da konsolosların baskına dayanamayarak görevini terk ettiği üzerinde durmuştur. Onun yerine tayin olunan Ali Nadir Paşa´nın

[360] Hasan Tahsin Paşa, *İzhar- ı Hakikat*, 1329.

ise durumu düzelteceğine daha da kötüleştirdiğinden bahisle içine düştüğü zor durumu ve ordunun durumunu Garp ordusu kumandanlığına yazmış ise de daha önce de bahsi geçtiği gibi Garp ordusu kumandanı Ali Rıza Paşa bütün Garp ordusunun halinin 8. Kolordunun halinden daha iyi olmadığını belirterek Ali Nadir Paşa´nın yerine vekâleten Selanik Redif Fırkası komutanlığını da yürütmesini istemiştir[361].

Hasan Tahsin Paşa Selanik´in bu şekilde teslimi ve genel anlamda Balkan Savaşı hezimetinin önemli bir sebebi olarak Balkan Devletleri ittifak kurduğu sırada savaş çıkmayacağı inancıyla birçok talimli askerin terhis edilmesini göstermiştir. Bunun yanı sıra Balkan Devletleri ile savaş ihtimali bu kadar belirgin olduğu halde ordunun eski düzeninin değiştirilerek yeni bir sisteme geçilmeye çalışılmasının tam bu dönemde yapılmasının büyük bir hata olduğunu vurgulamaktadır[362].

Ahmet İzzet Paşa´nın bu konudaki görüşlerine bakacak olursak; Hasan Tahsin Paşa´nın mevcut durum içerisinde Selanik yolunu tuttuktan sonra kaçacak bir yeri olmadığını belirterek, bir gün daha beklemesi halinde kuzey ve kuzeydoğudan ilerleyen Sırp ve Bulgarların saldırılarına maruz kalacağından zaten mücadele edemeyeceğini düşündüğünden olsa gerek Hasan Tahsin Paşa´yı bu konuda haklı görmektedir. Bu meselede diğer sorumlu komutanların işin içinden sıyrılmak amacıyla Hasan Tahsin Paşa´ya karşı büyük bir propaganda hareketi başlattıklarını ve sonunda da başarılı olarak Selanik´in teslimi konusundaki bütün sorumluluğu ona yüklediklerini ve yıllarca devletine hizmet etmiş olan paşanın ülkesine dahi dönemediği üzerinde durmuştur[363].

Selanik´in teslimi konusunda en ağır eleştiri eski Atina maslahatgüzarı Galip Kemali Bey tarafından yapılmıştı. Galip Kemali Bey, Selanik´in iyi bir savunma hattına ve kırk bin askere sahip olduğunu ve aslında şehir savunulabilecekken Sırplar ve Bulgarların da saldırı ihtimali olması sebebiyle acele edilerek şehrin boşuna Yunanistan´a teslim edildiğini belirtmiştir. Bu teslim de şehrin ileri gelenlerinin de şehrin tahrip olmaması sebebiyle teslime karar vererek Hasan Tahsin Paşa´nın da bu yönde karar almasında etkili olduklarından bahsetmiştir. Ayrıca önemli bir iddia olarak Galip Kemali Bey, *"ben sefir olarak*

[361] Fevzi Çakmak, *Batı Rumeli´yi Nasıl Kaybettik*, s. 345.
[362] Mustafa Balcı, *a.g.e*. s. 129.
[363] Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım,* Cilt: I, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 149.

kaldıktan sonra öğrendim ki memleketine dönmeyen Hasan Tahsin Paşa ve oğluna bir tahsisat verilmekle bu hizmetin boşa gitmediği ispat edilmiştir" ifadesini kullanmıştır[364].

Burada önemli bir nokta olarak Fevzi Çakmak´ın da belirtiği gibi yapılan anlaşmaya rağmen tüm zabit ve fırka komutanlarının karargâhtan zorla alınarak Yunanistan´a sürülmesine rağmen Hasan Tahsin Paşa´nın Selanik´te kalmasına müsaade edilmesi[365] hakkındaki kötü eleştirileri destekler nitelikte iken Hasan Tahsin Paşa hatıratında bu konu da Galip Paşa ile kolordu kurmay heyetinin Yunanistan´da nakledilmesinin ardından kendisinin de bunu talep ettiğini ancak bu istediğinin kabul görmediğini belirtmektedir[366].

Selanik´in teslimi hususunda Sadık Ulvi ise Türk kuvvetlerinin Yunan kuvvetlerinden fazla olmasına rağmen Hasan Tahsin Paşa´nın mücadeleye cesaret edemediğini bunun sebebinin de Selanik´in üç Balkan Devletinin kuvvetleri tarafından sarılmış olmasına bağlamaktadır. Sadık Ulvi´nin görüşüne göre 20.000 kişilik Yunan kuvvetlerine karşı 30.000 kişilik Türk kuvvetleri Karasu Nehri´ni geçmeden saldırmaları halinde Yunan kuvvetlerini yenebilirlerdi. Ayrıca sayıca az olan Yunan kuvvetlerinin zaten saldırmaya cesaret edemeyeceğini bu yüzden Hasan Tahsin Paşa´nın şehrin tahrip olmaması için teslim konusunda acele etmesinin tutarsız olduğu üzerinde durmuştur[367].

Selanik´in teslimi konusunda yer verdiğimiz kaynakların da ışığında bir değerlendirme yapacak olursak; öncelikle devlet yöneticilerinin genelindeki anlayışı görmek açısından iki meseleye değinmek gerekir. İlk olarak daha Yunanistan ile savaş başlamadan önce Karadağ´ın Osmanlı Devleti´ne savaş ilan ettiği 8 Ekim tarihinde Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetinin yaptığı toplantıda, Sultan II. Abdülhamit´in Selanik´ten alınması gündeme getirilmişti. Daha savaşın ilk gününde Yunanistan ile savaş başlamadan on gün önce Abdülhamit´in Selanik´te korunmasının zor olacağı düşünülerek İstanbul´a nakledilmesi kararının alınması[368]

---

[364] Galip Kemali Söylemezoğlu, *Hariciye Hizmetinde Otuz Sene 1892- 1922*, C. I, Şaka Matbaası, İstanbul 1950, s. 333-334.
[365] Fevzi Çakmak, *a.g.e*. s. 356.
[366] Mustafa Balcı, *a.g.e*. s. 128.
[367] Sadık Ulvi, *a.g.e.* 12-17.
[368] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sultan II. Abdülhamid´in Hal´i ve Ölümüne Dair Bazı Vesikalar", *Belleten,* Cilt:10, Sayı 40, Ankara 1946, s. 723.

devletin ileri gelenlerinin savaşın kazanılamayacağını ve özellikle Selanik´in kaybedilmesi ihtimalinin daha o tarihte kabul edildiğini düşündürmektedir.

Diğer önemli bir mesele olarak daha önce de değindiğimiz gibi Osmanlı Karargâh-ı Umumi Erkan-ı Harbiye Riyasetinin daha Yunan savaşı başlamadan üç gün önce 15 Ekim´de Selanik´te bulunan harp cephanesinin İstanbul´a gönderilmesini istemesi ve bunun yerine getirilmiş olmasıydı[369]. Savaşın başladığı bir süreçte bu silahların Selanik´ten İstanbul´a gönderilmesi emrini değerlendirdiğimizde devlet ileri gelenlerinin daha savaşın başında bu bölgeyi gözden çıkardığı algısını uyandırmaktadır. Bu şartlar içerisinde bizim düşüncemize göre Selanik´in savaş yapılmadan teslim edilmesi Balkan savaşının büyük hezimetlerinden biri olmakla birlikte bu şehrin tesliminin sorumluluğunu sadece Hasan Tahsin Paşa´nın cesaretsizliği ve başarısızlığına bağlanmasının çok doğru bir yaklaşım olmadığı kanaatindeyiz. Keza Hasan Tahsin Paşa ve oğlunun işgalden sonra da Selanik´te kalması ve hala Yunanistan´da iyi bir şekilde anılması bu ağır eleştirilerin yapılmasın da etkili olsa da ordunun ve devletin içinde bulunduğu genel durumda ümitsizliğe düşülmüş olması ve bu yüzden şehrin teslim edilmiş olması da mümkün görünmektedir.

3. Selanik´in Tesliminden Sonra Osmanlı Askerinin ve Şehrin Durumu

Selanik´in teslimi sırasında imzalanan ancak Yunanistan tarafından uygulanmayan protokolün en önemli ve Türk ordusu için ağır şartlarından biri üst kademedeki askerlerin kılıçlarını taşımalarına izin verilse de bütün askerlerin silahlarının toplanarak depoya konulacak olmasıydı[370]. Şehrin tesliminden sonra silahlarını teslim alacak görevlilerin bile yerinde olmamasının da etkisiyle askerler silahlarını buldukları yerde bırakıp canlarını kurtarmanın derdine düşmüşlerdi. Zaten Yunan ordusu şehre girdikten sonra Türk askerlerinin silahları görüldükleri yerde

[369] Suat Zeyrek, Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri, s. 377, Behiç Erkin, a.g.e. s.167.
[370] Suat Zeyrek, *Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri*, s. 383; Behiç Erkin, *a.g.e.* s. 171-172; Aram Andonyan, *a.g.e*. s. 406-407.

alınmış ve ağır muamele ve şiddete maruz kalarak protokolde yer aldığının aksine zorla toplanarak savaş esiri olarak Yunanistan´a gönderilmeye başlanmışlardır[371]. Osmanlı askerlerinin diğer bir sorunu olan açlık da yine Yunanistan tarafından protokolün ihlal edilerek yeterli iaşenin sağlanmamasından meydana geliyordu. Zaten perişan halde bulunan askerlerin içinde açlık sebebiyle de pek çok ölüm olmuştu. Yunanistan Osmanlı esirlerinin iaşesi için önce 20.000 sonra 40.000 frank talep etmiş ise de Osmanlı Hariciye Nezareti´ne gelen raporlarda esirlerin kıyafetsiz, aç tutuldukları, hastaların dahi tedavi edilmediği belirtilmiştir[372]. Burada ordunun içinde bulunduğu durumun anlaşılması açısından şehrin işgali sırasında yaralılar sebebiyle kendisine çok ihtiyaç duyulan Garp Ordusu Sıhhiye Müfettişi Ferik Selami Paşa´nın kimseye haber vermeden Yunan makamlarından izin alarak İstanbul´a firar etmiş olması[373] artık herkesin kendi canının derdine düşerek başka bir şeyi önemsemediğini göstermesi açısından iyi bir örnektir.

Savaş sırasında ve şehrin tesliminde sonra perişan halde olan askerin önemli sorunlarından biri de barınma sorunuydu. Esirler yağmur, çamur içinde hastalıklarla boğuşarak yaşamaya çalışıyorlardı. Bu süreçte yaşanan önemli olaylardan biri de 14 Kasım 1912´de Topçu Kışlası yakınında bulunan Zeytunluk cephaneliğinin patlatılmasıydı. Gece saat iki civarında meydana gelen patlamada neredeyse bütün Selanik sarsıldı. Patlama sırasında kışlada 600 Yunanlı süvari, baruthanede de 10 süvari vardı. Bunlardan 15´i ölürken 30´u da yaralandı[374]. Ayrıca bin kadar Türk askeri de şehit oldu. Bu olayın acı tarafı ise bu patlamayı sözde Türk askerlerinin gerçekleştirdiği bahanesiyle zaten eziyet altında olan askerlere karşı ağır saldırı ve şiddetin uygulanmasıydı[375].

Selanik´te durum her geçen gün daha da kötüye gitti. Şehre Yunan askerlerinden bir gün sonra Bulgarların da gelmesiyle sivil halka da çeşitli

---

[371]Yunanistan´ın Selanik´in Teslimi Anlaşması Şartlarını uygulamadığına dair: BOA, *HR. SYS*, 1970/3; F. Rezzan Ünalp, "Balkan Savaşları´na İlişkin Örneklerle Askeri ve Psikolojik İncelemeler", *100. Yılında Balkan Savaşları İhtilaflı Duruşlar*, Cilt: 2, Ed. Mustafa Türkeş, TTK Yayınları, Ankara 2014, s: 823-824; Turan Akıncı, *a.g.e.* s. 459.

[372] Nebahat Oran Arslan- Fadimana Fidan, "Balkan Savaşları Sonrasında Yunanistan´da Kalan Türk Esirleri Meselesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi,* XII/2 (Kış 2012), s. 260.

[373] Behiç Erkin, *a.g.e*. s. 173.

[374] Aram Andonyan, *a.g.e*. s. 407.

[375] Sadık Ulvi, *a.g.e.* s. 26; Akıncı, *a.g.e.* 459.

bahanelerle evlerine kadar girilerek yapılmayan zülüm kalmadı. Yağmalanan şehirde soygun, saldırı ve işkenceler artık normal bir hale gelmişti[376]. Türk ve Musevilere karşı yapılan katliam o kadar büyüdü ki Rum ve Avrupa basınının dahi görmezden gelemeyeceği boyutlara ulaştı. Andonyan´ın naklettiğine göre dönemin Alman gazetesi Kölnische Zeitung muhabiri durumu şöyle özetliyordu[377].

"Selanik´te Ayia Sofia Camii üzerinde haç yükseliyor yeniden. Yeni fatihler haçı diktiler, ama hani nerede Hristiyanlık ve insanlık belirtileri? Haç, merhametin sembolüdür, ama Rumlar kanla lekelediler onu. Talan, katliam, ırza geçme korkunç oranlara yükseldi. Çeteler civar köylerdeki Müslümanlara yapmadıklarını komadılar. Çok sayıda muhacir açlıktan ya da süngüyle öldü. Yunanlıların beslemeyi taahhüt ettikleri silahtan tecrit edilmiş Osmanlı askerlerinden çoğu keza açlıktan öldü."

Yine dönemin önemli gazetelerinden Times muhabiri de şu bilgilere yer veriyor[378]:

"Yunanistan´ın zaferini ne yazık ki fazla takdir edemiyoruz. Şüphe yok ki zor bir işe girişmişlerdi, ama bunu daha liyakatle yerine getirebilirlerdi… Son günlerin yaralama, soygun ve talan olaylarının ayrıntıları Times´ın birkaç sayfasını doldurabilir. Silahtan tecrit edildiği sanılan birkaç Türkün üzerinde silah bulunması, Yunan askerlerinin müessif taşkınlıklar yapmasına sebep teşkil etti. Genellikle Türkler ve birçok Musevi aynı muameleye uğradılar: üzerlerinde silah aramak için yoklanıyorlardı, bu arada değerli ne varsa alınıyordu. İngiltere konsoloshanesi kavasının evi de soyulanlar arasındaydı. Metot şuydu: ayak takımından Rumlar Yunan askerlerine önemli evleri gösteriyorlar, kendileri de çapulculuğa katılıyorlardı. Talanın başlıca kurbanları Museviler oldu. Rum basınının başlattığı Yahudi aleyhtarlığı askerler arasında da yayıldı, şiddet ve soygun hareketlerine dönüştü."

Yine yukarıdaki ifadelere benzer şekilde şehirden geçen bir Fransız tüccarı da kentteki olaylara dayanmanın zorluğundan bahisle durumu şöyle anlatıyordu:

---

[376] BOA, *DH. SYS*, 112-23/55-8-5.
[377] Aram Andonyan, *a.g.e*. s. 408.
[378] Aram Andonyan, *a.g.e*. s. 409.

birer casus gibi hareket eden yerli Rumlar, Yunan askerlerine rehberlik ederek onları Yahudilerin evlerine yönlendiriyorlar, askerler erkekleri dışarı çıkarıp dövüyor bazen öldürüyorlar ve kadınlara da tecavüz ediyorlardı. Osmanlı askerlerinin ise değerli neleri varsa saatlerine hatta elbiselerime kadar alıyorlardı[379].

Selanik´te yaşanan bu gelişmeler karşısında İngiliz konsolosu, Selanik´te Müslümanlara karşı yapılan katliamlardan dolayı Selanik´in Yunan valisini protesto etmişti. Aynı şekilde Fransız Başkonsolosu da yapılan mezalime karşı tepkisini göstermiş ise de etkili olamamıştır[380]. Avrupa devletlerinin konsolosları daha artan şikayetler üzerine Kral Konstantin´e yirmi dört saat içerisinde yağma ve zülüm durdurulmaz ise karaya asker çıkacakları tehdidinde bulunmaları karşısında kral elinden geleni yapacağına söz vermiş olsa da saldırılar azalmakla birlikte devam etmiştir[381]. Şehirde yaşananlara baktığımızda burada yaşananların nihai amacının Türklerin bu coğrafyadan tamamen silinmesi olduğunu anlamak zor değildir. Bunun yanı sıra Musevilere yapılanlardan şehirde sadece Rumların kalması için hiçbir şeyi yapmaktan çekinilmediğini göstermesi açısından önemlidir.

Balkan topraklarındaki 500 yıllık hâkimiyetinin sona ermesinin devletin kaybettiği topraklar yanında daha önemli olan bir sonucu ise bölgede kalan Türk, Boşnak, Pomak ve Arnavut gibi Müslüman halklarının durumunun ne olacağıydı. Sözü geçen bölge Balkan devletlerinin eline geçtikten sonra daha önce de bahsi geçtiği gibi asıl amacı özellikle Türk ve Müslümanları bölgeden tamamen silmek olan bir etnik kıyım ve vahşet süreci başlamıştı. Etnik kıyım ve vahşet karşısında göç etmeye başlayan halkların Sırp, Bulgar, Yunan çeteleri tarafından yolculuk sırasında katledilmeleri bir yana Osmanlı topraklarına ulaşanlarda devletin içinde bulunduğu durum sebebiyle zor şartlarda yaşam mücadelesi vermek zorunda kalmışlardı. Bu süreçte Müslüman ve Türklerin yanı sıra özellikle Selanik´te Rumların eziyetlerine maruz kalan Yahudilerde bölgeden göç etmişlerdi. Özellikle Selanik´te yoğun olarak yaşayan Yahudi tüccarlarda bütün varlıklarını geride bırakarak İzmir ve İstanbul´a

[379] Pierre Loty, *Can Çekişen Türkiye,* (Yay. Haz. Fikret Şahoğlu), Tercüman Yayınları, İstanbul, s. 79.
[380] Salim Aydın, *a.g.e.* s. 386.
[381] Sadık Ulvi, *a.g.e.* s. 27.

yerleşmişlerdir[382]. Balkan savaşları sırasında ve sonrasında yaşanan mezalim ve göçler başlı başına ayrı bir çalışmanın konusu olduğundan burada sadece kısaca bahsetmenin yerinde olduğunu düşündük.

[382] Cengiz Mutlu, "Balkan Savaşları´ndan Sonra Selanik Yahudileri (1912-1943)", *International Journal Of History,* Cilt: 5, Sayı:6, Yıl: 2013, s. 80-81.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmamızın giriş bölümünde ayrıntılarıyla yer verdiğimiz gibi Osmanlı Devleti son yüzyılında sonuçları devletin akıbetini çok değiştirmemiş olsa da Tanzimat Fermanı ile başlayan süreç ve öncesinde yenileşme aşamaları geçirmiştir. Meşrutiyet döneminde ise tarihinde bir ilk olarak demokratikleşme adına önemli adımlar atılmıştır. II. Meşrutiyet dönemi kısa ve iç siyasi hayatta yaşanan çekişmelerin devletin akıbetine ve özelde Balkan hezimetine etkileri sebebiyle tartışmalı bir dönem olsa da demokrasi ve iktidar-muhalefet ilişkileri bağlamında Cumhuriyet devrinin bir provası olması açısından ayrı bir önem ifade etmektedir. Belki henüz böyle bir değişime hazır olmayan ve aslında demokrasinin manasını çok bilmeyen halkın çok desteği alınamadığından belki de ordunun siyasetle adeta bütünleşmesinin etkisiyle büyük umutlarla gerçekleştirilmesi için çok uğraşılan bu dönemden istenilen sonuçlar elde edilememiş olsa da tarihin yadsınamaz bir gerçeği olarak günümüz Türkiye´sinde de görüldüğü üzere ordunun siyasete dahlinin iyi sonuçlar doğurmadığını göstermesi açısından önemli bir süreçtir.

II. Meşrutiyetin ilanından Selanik´in kaybına giden süreçte yaşanan Balkan Savaşları Osmanlı Devleti açısından sona giden yolda önemli darbe olmuştur. Balkan Savaşları ile ilgili olarak yapılan değerlendirmelerde sorulan bu savaş önlenebilir miydi? Veya kazanılabilir miydi? sorularını sormak yerine geleceğe olumlu yansıyabilecek bir soru olarak neden kaybedildi? Sorusunun sorulmasının daha yerinde olduğunu düşünüyoruz. Ordu-siyaset ilişkisinin ve subaylar arasındaki partizanlığın bu savaşın kaybedilmesinde ne derece etkili olduğu malumunuzdur. Savaşa girildiği esnada dahi mevki ve siyaset peşinde koşan dönemin Harbiye Nazırı Nazım Paşa´nın savaş planlarından dahi haberi olmaması savaş sırasında birliklerin toparlanması, iaşe ve cephaneye ulaşmadaki sorunların neden çıktığının anlaşılması açısından iyi bir örnektir. Çalışmamızda ayrıntılı bir şekilde izah ettiğimiz savaş öncesinde Balkanlardaki askerlerin terhisi, birliklerin başına ehliyetsiz kişilerin getirilmiş olması savaşın kaybedilmesinde etkili olan diğer unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızın asıl amacı olan Balkan Savaşları sürecinde Selanik konusunu izah ederken konunun ve şehrin kaybının Osmanlı açısından önemini anlatmak

açısından süreci 1908 yılından başlatmayı uygun gördük. Burada da yine önemli bir unsur olarak Meşrutiyet´in ilanı ve şehrin kaybına giden süreçte karşımıza asker-siyaset ikilemi çıkmaktadır. Bu dönemde Selanik imparatorluktan uzak olması dolayısıyla merkezi otoritenin etkisinin daha az hissedilmesi sebebiyle II. Meşrutiyet´in hazırlığının yapıldığı en önemli şehirlerden biri olmuştur. Osmanlı´nın Avrupa´ya açılan kapısı olma ve kozmopolit yapısıyla Selanik, devletin en önemli şehirlerinden biri konumundadır. Tarım ve ticari faaliyetler açısından devletin önemli gelir kaynaklarından biri olan şehir bu özelliklerinin de etkisiyle Balkan salatası teriminin hakkını verecek şekilde çeşitli ırk, dil ve dine mensup halklarıyla çok renkli çiçeklerle dolu bir bahçe gibidir. Bu özelliklere sahip bir şehrin Balkan savaşları esnasında savunma dahi yapılmadan teslim edilmiş olması kuşkusuz savaşın en acı sonuçlarından biri olmuştur.

Selanik şehri Balkan Savaşları sürecinde günümüzde halen tartışmalara konu olan ve tam olarak açıklanabilmesi için başta Yunan kaynakları olmak üzere farklı ülkelerin kaynaklarına da başvuruyu gerektiren bir kaybediliş süreci yaşamıştır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde Türk kaynaklarına dayanarak incelediğimiz bu konu üzerinde şehrin Hasan Tahsin Paşa tarafından Yunanlılara satıldığı gibi ağır iddialar olduğu gibi[383] mevcut şartlar içerisinde yapılabilecek çok bir şey olmadığına dair görüşler de mevcuttur. Çalışmanın son bölümünde ayrıntılı şekilde yer verdiğimiz görüşler ışığında vardığımız sonuca göre böyle büyük hezimetle sonuçlanan bir savaşta Selanik´in kaybı konusundaki tüm sorumluluğun devletin ve ordunun içinde bulunduğu durum göz ardı edilerek tek bir kişiye Hasan Tahsin Paşa´ya yüklenilmesinin haksızlık olacağı kanısındayız. Mevcut şartlar içerisinde Şükrü Paşa´nın Edirne´de yaptığı şekilde bir savunma yapılmış olsaydı kuşkusuz Hasan Tahsin Paşa bu eleştirilere maruz kalmayacaktı. Ancak sistemin çökmüş olduğunu ve ehliyetli askerlerin yokluğunu göstermesi açısından önemli bir nokta olarak Hasan Tahsin Paşa´nın savaş esnasında kendisine verilen ikinci görevi kendi zayıflığını kabul ederek istememesine rağmen görevin ona verilmesi açık bir şekilde göstermektedir. Sonuç olarak Balkanlar ve özelde Selanik şehri Balkan Savaşları sonucunda kaybedilmiş olsa da özellikle Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu

[383] Galip Ali Söylemezoğlu, *a.g.e.* s. 333-334.

Mustafa Kemal Atatürk´ün doğup büyüdüğü şehir olarak Selanik şehri Türkiye için önemini halen korumaktadır. Yapılan bütün katliam ve kıyımlara rağmen Balkan topraklarından 500 yıllık hâkimiyetin izleri halen silinememiştir. Bu topraklarda yaşayan Türk ve Müslümanlar olduğu sürece de Türkiye için Balkanlar her zaman önemini koruyacaktır.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

BOA, *Babıali Evrak Odası*, nr. 4081/306057.

BOA, *Babıali Evrak Odası Evrakı,* nr. 4098/ 307319.

BOA, B*abıali Evrak Odası Evrakı*, nr. 4002/300128

BOA, *Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı*, nr. 1970/2.

BOA, *Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı,* nr. 1970/3.

BOA, *Dâhiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı,* nr.112-23/55-8-5.

BOA, *İrade Hariciye*, nr. 437/110.

BOA, *Dâhiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı*, nr.112-9/9.

BOA*, Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, nr. 608/15.

KİTAP- MAKALE VE TEZLER

Abdullah Paşa´nın Balkan Savaşı Hatıratı ve Mahmut Muhtar Paşa´nın Cevabı, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2012.

ADIYEKE Ayşe Nükhet, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Ahmet Hilmi (Şehbenderzade), *Muhalefetin İflası,* Hikmet Matbaa-i İslamiyyesi, İstanbul 1331.

Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, Cilt: I, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

AKÇA Bayram, "1915 Ermeni Tehciri ve Mondros Mütarekesi'nden Sonra Kurulan Osmanlı Hükümetlerinin Olaya Bakışı" *Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri,* (Ed. İdris Bal- Mustafa Çuvalı), Lalezar Kitabevi, Ankara 2006.

AKGÜÇ Öztin, "Türkiye´de Yabancı Bankalar", *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* Sayı:36, 2007, s. 10 (s. 6-17).

AKINCI Turan, *Selanik*, Belge Yayınları, İstanbul 2017.

AKKAYA KİA Rukiye, "Saraylı Bir Muhalifin Siyasi Mücadelesi: Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti", *Hukuk Araştırmaları Dergisi-Prof. Mehmet Akif Aydın´a Armağan Sayısı,* Ankara 2015, s. 315-338.

AKŞİN Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara 2017.

——— Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye´nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayıncılık, Ankara 1996.

——— Sina, "Birinci Meşrutiyet Meclisi Mebusanı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* Cilt. XXV, No: 1 (Mart 1970).

AKYÜZ Doruk, "Balkan Savaşlarında Bir Siper Savaşı Örneği: Birinci Çatalca Muharebesi", *Balkan Savaşlarının Karanlık Yüzü: Bir Asır Sonra Balkan Savaşları,* (Haz: Mustafa Çalık), Cedit Neşriyat, Ankara 2014, s. 75-92.

ALKAN Necmeddin, *Selanik´in Yükselişi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

——— Necmeddin, *Selanik İstanbul´a Karşı*, Timaş yayınları, İstanbul 2014.

——— Necmeddin *Ve Selanik Düştü*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

ALKAN Ahmet Turan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Kitap Yayınları, İstanbul 2006.

ALP SÖNMEZ Kazim Konur, Türkiye´de Yabancı Sermayeli Bankaların Gelişimi ve Yabancı Sermayeli Altı Bankanın Öz Sermayeye Serbest Nakit Alımları Yöntemi İle Değerlemesi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı, Bankacılık ve Finans Yüksek Lisans Programı, Ankara 2014.

ALPAR Güray, "Osmanlı´nın Son Döneminde Ordu Yapısı ve Savaş Kültürü", Erzincan Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XI-I, Erzincan 2018, s. 1-20.

ANDONYAN Aram, *Balkan Harbi Tarihi,* (çeviri: Zaven Biberyan), Sander Yayınları, İstanbul 1975.

ARSLAN Ali, "Balkan Savaşları´nda Lüleburgaz Muharebeleri", *90. Yılında Balkan Savaşları ve Lüleburgaz Muharebeleri Ulusal Sempozyumu 26 Ekim 2002*, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Kırklareli 2004, s. 50-87.

ATMACA Tayfun, *Krallık ´tan Cumhuriyet´e Tarihte İz Bırakan Dostluğun Mimarları Zogu ve Atatürk*, Sanat kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

AYDIN Mahir, *Şarki Rumeli Vilayeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

AYDIN Salim, *Balkanların Acı Yüzü*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.

Balkan Harbinde Yanya Savunması ve Esat Paşa, Hazırlayan: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984, s. 26-28.

Balkan Harbi (1912-1913), Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Cilt: 1, Ankara 1970.

Balkan Harbi- Edirne Etrafındaki Muharebeler, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1980.

Balkan Harbi, Osmanlı Devri 1912-1913, Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı, Cilt: III, Kısım: II, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993.

BARDAKÇI İlhan, *İmparatorluğa Veda*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

BAYAR Celal, *Ben de Yazdım,* Cilt:2, Sabah Kitapçılık Yayınları, İstanbul 1997.

BAYRAM *Selahattin, Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869-1912,* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.

BAYUR Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi, Cilt: I*- Kısım: I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

——— Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi,* Cilt: *I- Kısım: II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

——— Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi, Cilt: II- Kısım: I,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

BERKES Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yayına Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012(17. Baskı).

BİRİNCİ Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990.

——— Ali, "Hürriyet ve İtilaf Fırkasını Destekleyen Matbuat", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 42, İletişim Yayınları, İstanbul 1987.

BOZBORA Nuray, "Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi", *Balkanlar El Kitabı*, Ed. Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Cilt: 1, Karam Yayınları, Ankara 2006, s. 568-588.

BOZDAĞ İsmet, *Abdülhamit´in Hatıra Defteri*, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1975.

BÖRKLÜ Meşkure Yılmaz, "Tarihi Seyir İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye´nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları" *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Bilig),* 10/Yaz´99, s. 61-79.

BURAK Durdu Mehmet, "Osmanlı Devleti´nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", *OTAM,* Sayı: 14, Ankara 2003, s. 291-318.

BÜYÜKTUĞRUL Afif, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması,* Cilt: III, Deniz Basımevi, İstanbul 1983.

ÇAĞAN Nazmi, "Balkan Harbinde Edirne (1912-1913)", *Edirne(Edirne´nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı),* TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 197-213.

ÇAKMAK Fevzi, *Büyük Harpte Şark Cephesi Hareketleri*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

ÇAKMAK Fevzi, *Batı Rumeli´yi Nasıl Kaybettik*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

ÇAYCI Abdurrahman, *Büyük Sahra´da Türk- Fransız Rekabeti (1858-1911),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970.

DANİŞMEND İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* Cilt: 4, İstanbul 1955.

DEMİRBAŞ Bülent (yayına hazırlayan), *İbrahim Temo´nun İttihat ve Terakki Anıları*, Arda Yayınları, İstanbul 1987.

DEMİRTAŞ Barış, "Jön Türkler Bağlamında Osmanlı´da Batılılaşma Hareketleri", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Yıl:8, Sayı: 13, 2007/2, s. 389-408.

DIĞIROĞLU Filiz, "Osmanlı Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün, Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912)", *The Journal Of Ottoman Studies/ Osmanlı Araştırmaları,* Sayı: XLIII, İstanbul 2014.

DİNÇ Güney, *Mehmet Nail Bey´in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı (1912-1913),* YKY, İstanbul 2008.

DURGUN Bülent, *Balkan Harbi´nde Osmanlı Ordusunun Ulaştırma Faaliyetleri 1912-1913*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

DURU Kazım Nami, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, İstanbul 1957.

EKİCİ, Nuray, "Bulgaristan Devleti´nin Gelişmesi,",(Ed. Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı, Cilt: I,* Ankara 2013.

ERASLAN Cezmi - OLGUN Kenan, *Osmanlı Devleti´nde Meşrutiyet ve Parlamento*, 3F Yayınları, İstanbul 2006.

ERİCKSON, Edward J. *Büyük Hezimet Balkan Harpleri´ de Osmanlı Ordusu,* (çeviren: Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013.

ERİM Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt: 1, TTK Yayınları, Ankara 1953.

ESENYEL Ömer, *Balkan Harbinden Günümüze Bakış*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1995.

FAROQHİ Suraiya, " Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu´nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi,* Cilt: II, Ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, (çev. Ayşe Berktay, Süphan Andıç, Serdar Alper), Eren Yayınları, İstanbul 2004, s.623.

Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizm'e*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996 (Üçüncü basım).

GAZEL Ahmet Ali, " İkinci Meşrutiyet Dönemi´nde İttihat ve Terakki Fırkası´nı Bölünme noktasına Getiren Hizb-i Cedid Hareketi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı:16, Erzurum 2001, s. 259-268.

GEORGEON François, "Müslüman ve Dönme Selanik", *Selanik 1850-1918,* (Der: Gilles Veinstein), İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

GENCER Ali İhsan - ÖZEL Sabahattin, *Türk İnkılap Tarihi,* Der Yayınları, İstanbul 1994 (İkinci basım).

GÖKBAYIR Satılmış, "Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti´nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3-1).

GÖLEN Zafer, *Tanzimat Dönemi Bosna İsyanları (1839-1878),* Alter yayıncılık, Ankara 2009.

GÖRGÜLÜ İsmet*, On Yıllık Harbin Kadrosu, Balkan- Birinci Dünya ve İstiklal Harbi (1912-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

GÜLLÜ Ramazan Erhan, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Patrikhanesi (1878-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

GÜNDAĞ Nevzat, "1913 Garbi Trakya Müstakil Hükümeti", *H.Ü. Atatürk Araştırma İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara 1987.

GÜZEL Dilek, Osmanlı Arşiv Belgeleri ile Selanik Vilayetinde Komitacılık(1890-1913), (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2014.

HALAÇOĞLU Ahmet, "Balkan Savaşları 1912-1913", *Türkler Ansiklopedisi,* Cilt: 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 296-307.

HALE William, (çev. Ahmet Fethi), Türkiye´de Ordu ve Siyaset, Hil Yay, İstanbul 1996.

HALLI Reşat, *Balkan Harbi Cilt: 1*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Ankara 1970.

HALL Richard C, *Balkan Savaşları 1912-1913*, (çev. M. Tanju Akad), Homer Kitabevi, İstanbul 2003.

HASAN TAHSİN PAŞA, İzhar- ı Hakikat, 1329.

HAYTA Necdet, Londra Büyükelçiler Konferansı, Genelkurmay Başkanlığı, Beşinci Askeri Tarih Semineri, İstanbul 1996.

——— Necdet- BİRBUDAK Seçkin, *Balkan Savaşları´nda Edirne,* Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.

HAZIR Hayati, *Tanzimat´ın 150. Yıl Dönümü Sempozyumu*, Bildiriler, Ankara 1991.

IRMAK Sadi, *Devrim Tarihi*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1967.

JELAVİCH Barbara, *Balkan Tarihi,* Cilt:2, Küre Yayınları, İstanbul 2015.

KABASAKAL Hüseyin – R. Yaşar Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Devri (1912-1913), Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı, Cilt: 3-Kısım:2, Ankara 1993.

KARABEKİR Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909,* Emre Yayınları, İstanbul 1995.

KARAL Enver Ziya, Osmanlı Tarihi Cilt IX, TTK Yayınları, Ankara 2011.

KARATEPE Şükrü, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yayınları İstanbul 1997(ikinci baskı).

KARPAT Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (çev. Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

——— Kemal, Balkanlar´da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

KİŞİ Şule Sevinç, "İkinci Balkan Savaşı´nda Edirne´nin Geri Alınmasının İzmir Basınındaki Yankıları", *On Dördüncü Askeri Tarih Kongresi Bildirileri II- XX. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2014.

KOCATÜRK Önder, *Osmanlı-İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914),* Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2011.

KOLÇAK Özgür, " Selanik Yünlü Dokumacılığının Tarihsel Gelişimi (1500-1620): Yeni Bulgular Işığında Genel Bir Değerlendirme" *The Journal Of Ottoman Studies/ Osmanlı Araştırmaları,* Sayı: XXXI, İstanbul 2008.

KOLEV Valery - KOULOURİ Christina, *Balkan Savaşları,* (çev. Güven Bakırezer), Apa Yayıncılık, İstanbul 2008.

KRİVOROV Ignat, "Bulgar Ordu Komutasının XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti´ne Karşı Savunma Anlayışındaki Evrim", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk- Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri,* Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2005.

KURAN Ahmet Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000.

——— Ahmet Bedevi, *Osmanlı İmparatorluğu´nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

KURAT Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya (XVIII. Yüzyıl sonundan Kurtuluş Savaşı´na Kadar Türk- Rus İlişkileri 1798-1919)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

KURTCEPHE İsrafil, "Osmanlı Parlamentosu ve Türk-İtalyan Savaşı (1911-1912)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi*, Ankara 1994.

——— İsrafil, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1912)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

KÜÇÜK Cevdet, "Balkan Savaşı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul 1992.

——— Cevdet, "Murad V", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 31, s. 183-185.

LESİÇKOV İvan, (çev. M. Nuri), *Manastır ve Pirlepe Muharebatı*, Filibe 1913.

LOTY Pierre, *Can Çekişen Türkiye*, (Yay. Haz. Fikret Şahoğlu), Tercüman Yayınları, İstanbul 2004.

MADEN Fahri, "Arnavutluk´un Bağımsızlık Süreci", *Avrasya Etütleri,* 38/2011-1.

Mehmet Ali Nüzhet Paşa, *Balkan Harbi Üzerine*, (Yayına Hazırlayan: İsmet Sarıbal), Gece Kitaplığı, Ankara 2017.

Mehmet Ali Nüzhet, Balkan Harbi, (Sad: Saadettin Gömeç), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, No: 778, Ankara 1987.

MCCARTHY Justin, *Osmanlı´ya Veda,* (Çev. Mehmet Tuncel), Etkileşim Yayınları, İstanbul 2008.

MOLHO Rena, "Yenilenme" *Selanik 1850-1918,* Derleyen: Gilles Veinstein, Çev. Cüneyt Akalın, İstanbul 2014.

MUHTAR Mahmut, *Balkan Harbi*, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1979.

MUTLU Cengiz, *Birinci Dünya Savaşı´nda Amele Taburları,* IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

——— Cengiz, "Balkan Savaşları´ndan Sonra Selanik Yahudileri (1912-1943)", *International Journal Of History*, Cilt: 5, Sayı:6, Yıl: 2013.

NİZAMOĞLU Yüksel, "Balkan Savaşlarında Harekât Planları", *I. Uluslararası Balkan Savaşları ve Edirne Kongresi,* Edirne/Turkey, Şubat 2013.

ODABAŞI Necmi, "Yunan Zırhlısı Averof´ un Osmanlı Donanması ve Ekonomisi Üzerine Etkileri", *U.Ü. Fen- Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 18i Sayı: 29, 2015/2.

OKYAR Fethi, *Üç Devir´de Bir Adam*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980,

OLGUN Kenan, *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı´ nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2008.

——— Kenan, " Asker- Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskar Zabitan Grubu ve Faaliyetleri" , *İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı:7, İstanbul 1999.

ORAN ARSLAN Nebahat - FİDAN Fadimana, "Balkan Savaşları Sonrasında Yunanistan´da Kalan Türk Esirleri Meselesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi,* XII/2 (Kış 2012).

ORUÇ Hatice, *Selanik Vilayet Salnamesi,* TTK, Ankara 2014.

ÖRENÇ Ali Fuat, *Yakın dönem Tarihimizde Rodos ve Oniksi Ada*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2016.

ÖRS Orhan, "Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı: 51, Bahar 2013.

ÖZDEMİR Bülent, "Selanik´in 1840´lı Yıllardaki Nüfus Yapısı Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı,* Cilt IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

ÖZKAN Ayşe, "Balkan Savaşları´nda Sırpların Müslümanlara Yönelik Gayri İnsani Uygulamaları", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1 Yıl:2014.

ÖZZORLUOĞLU Süleyman Tevfik, *II. Meşrutiyet´ten Cumhuriyet´e Elli Yıllık Hatıralarım,* Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2011.

PALMER Alan, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Bilgin Yayıncılık, İstanbul 1995.

RAHİM Tekin, *Osmanlı Devleti´nde Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamları (1520-1670 İstanbul örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

RAMSAUR Erneste, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, (çev. Nuran Yavuz) Pozitif Yayınları, İstanbul 2017.

REY Ahmet Reşit, *Gördüklerim-Yaptıklarım (1890-1922)*, Türkiye Yayınları, İstanbul 1945.

Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım, C. 1-2*, Altındağ Yayınları, İstanbul 1967-1968.

SABİS Ali İhsan, *Balkan Savaşı´nda Neden Bozguna Uğradık?* Alfa Yayınları, İstanbul 2012.

SADIK ULVİ, Tahsin Paşa Ordusu ve Selanik´in Teslimi, Dersaadet 1336, s. 13.

SANNAV Sabri Can, *Yakındönem Tarihimizde Limni Adası,* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2004.

SAVAŞ Mevhibe, *İkinci Meşrutiyet Döneminde Basın*, Ankara 1998.

SEMİZ Yaşar, "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 35, Yıl: 2014.

SERTOĞLU Mithat, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt: VI*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

SHAW Stanford -Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (çev. Mehmet Harmancı), Cilt. II, Eren Yayınları, İstanbul 1983.

ŞEBER Nurdan İpek, "Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaaya Yansımaları", *İSAM Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 38, İstanbul 2011.

ŞEHBENDERZADE Filibeli Ahmet Hilmi, *Muhalefetin İflası*, Nehir Yayınları, İstanbul 1991 (İkinci Baskı).

ŞEREF Abdullah, *Tarih Konuşmaları*, Kavram Yayınları, İstanbul 1978.

ŞİMŞEK Nurettin, *Teşkilat-ı Mahsusa´nın Reisi Süleyman Askeri Bey*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

ŞİMŞİR Bilal N, Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri 1821-1913, Bilgi Yayınevi, Ankara 2017.

——— Bilal N. *Ege Sorunu Belgeler 1912-1913*, TTK yayınları, Ankara1989, s. LX. LXXX.

ŞIVGIN Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk- İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989.

SÖYLEMEZOĞLU Galip Kemali, *Hariciye Hizmetinde Otuz Sene 1892-1922*, C. I, Şaka Matbaası, İstanbul 1949-1950.

TANÖR Bülent, *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.

TANSU Samih Nafiz, *İki Devrin Perde Arkası*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2016 (İkinci Baskı).

——— Samih Nafiz, *İttihat ve Terakki*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2016.

TEPEDENLİOĞLU Nizameddin Nazif, *Ordu ve Politika*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1967.

TUGAY Asaf, *Saray Dedikoduları ve Bazı Maruzat,* Ersa Matbaacılık, İstanbul 1964.

TUNAYA Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

TÜRK Hatem, 10 Temmuz Meşrutiyet Bayramı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.

TÜRKGELDİ Ali Fuat, *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1984.

UÇAROL Rifat, *Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri ve Siyasi Hayatı,* Derin Yayınları, İstanbul 2015.

——— Rifat, *Siyasi Tarih (1789-2010),* Der Yayınları, İstanbul 2010.

——— Rifat, "Gazi Ahmet Muhtar Paşa", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 13*, s. 445-448.

——— Rifat, "Balkan Savaşı Öncesinde Terhis Olayı ve Seferberlik İlanı Sorunu", *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler,* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1989.

UNAT Faik Reşit, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi II. Abdülhamit´in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey´in Fezleke ´si*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

UYANIK Ercan, "İttihat ve Terakki´nin Gelişiminde Osmanlı Balkanlarının Rolü: İhtilal Makedonya´da Başlar", *Yeni Türkiye* 66/2015, s. 1-8.

UZEL İlter, " İkinci Meşrutiyet Döneminde (1908-1913) Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetleri", *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1989.

UZER Tahsin, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, "Sultan II. Abdülhamid´in Hal´i ve Ölümüne Dair Bazı Vesikalar", *Belleten*, Cilt:10, Sayı 40, Ankara 1946.

ÜLKEN Hilmi Ziya, *Türkiye´de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1979.

ÜLMAN Haluk, *I. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

ÜNAL Neslihan, *İzmir ve Selanik Liman Kentlerinin Gelişim Süreçlerinin Karşılaştırılmalı Analizi (1650-1750)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Karşılaştırmalı Tarih Programı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2013.

ÜNALP F. Rezzan, "Balkan Savaşları´na İlişkin Örneklerle Askeri ve Psikolojik İncelemeler", *100. Yılında Balkan Savaşları İhtilaflı Duruşlar*, Cilt: 2, Ed. Mustafa Türkeş, TTK Yayınları, Ankara 2014.

Yanya Savunması ve Esat Paşa, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984.

YAVUZ Nuri, "Birinci Balkan Harbi Ve Selanik´in Kaybı" Gazi Akademik Bakış, Cilt:1, Sayı:2, Yaz 2008.

YAZICI Nevin, Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti, TTK, Ankara 2002.

YIKICI Levent - Zeynel Özlü, "İngilizce Arşiv Belgelerine Göre 1912-1913 Tarihli Balkan Savaşları Öncesinde Balkanlarda Uluslararası Nüfuz Mücadelesine Bir Bakış", *Gaziantep Üniversite Journal Of Social Sciences,* 17/2, Gaziantep 2018.

YILDIRIM Tahsin – ÖZTÜRKÇÜ İbrahim, *Abdullah Paşa´nın Balkan Harbi Hatıratı*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2012.

YILDIZ Özlem, "20. Yüzyıl Başlarında Selanik Limanında Deniz Ticareti", *ÇTTAD*, XII/24, 2012/Bahar.

YILDIRIM İsmail, "Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış", *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12, Sayı: 1, s. 311-324, Elazığ 2002.

ZEYREK Suat, " II. Meşrutiyet´te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavutluk İsyanları ve Sonuçları" , *İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 33*, İstanbul 2012/2.

——— Suat, *Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2012.

——— Suat, "İkinci Meşrutiyet´in İlanı Üzerine Bazı Düşünceler: Darbe mi? Devrim mi?" OTAM, 32/Güz 2012.

ZÜRCHER Erik Jan, *Modernleşen Türkiye´nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016 (32. Baskı).

QUARAERT Donald, “19. Yüzyıla Genel Bakış: Islahatlar Devri (1812-1914)”, *Osmanlı İmparatorluğunun Sosyal ve Ekonomik Tarihi* Cilt: II, Ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, (çev. Ayşe Berktay, Süphan Andıç, Serdar Alper), Eren Yayınları, İstanbul 2006.

——— Donald, “Fabrika Bacalarından Tüten İlk Dumanlar”, *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

EKLER

(Arşiv Belgeleri)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

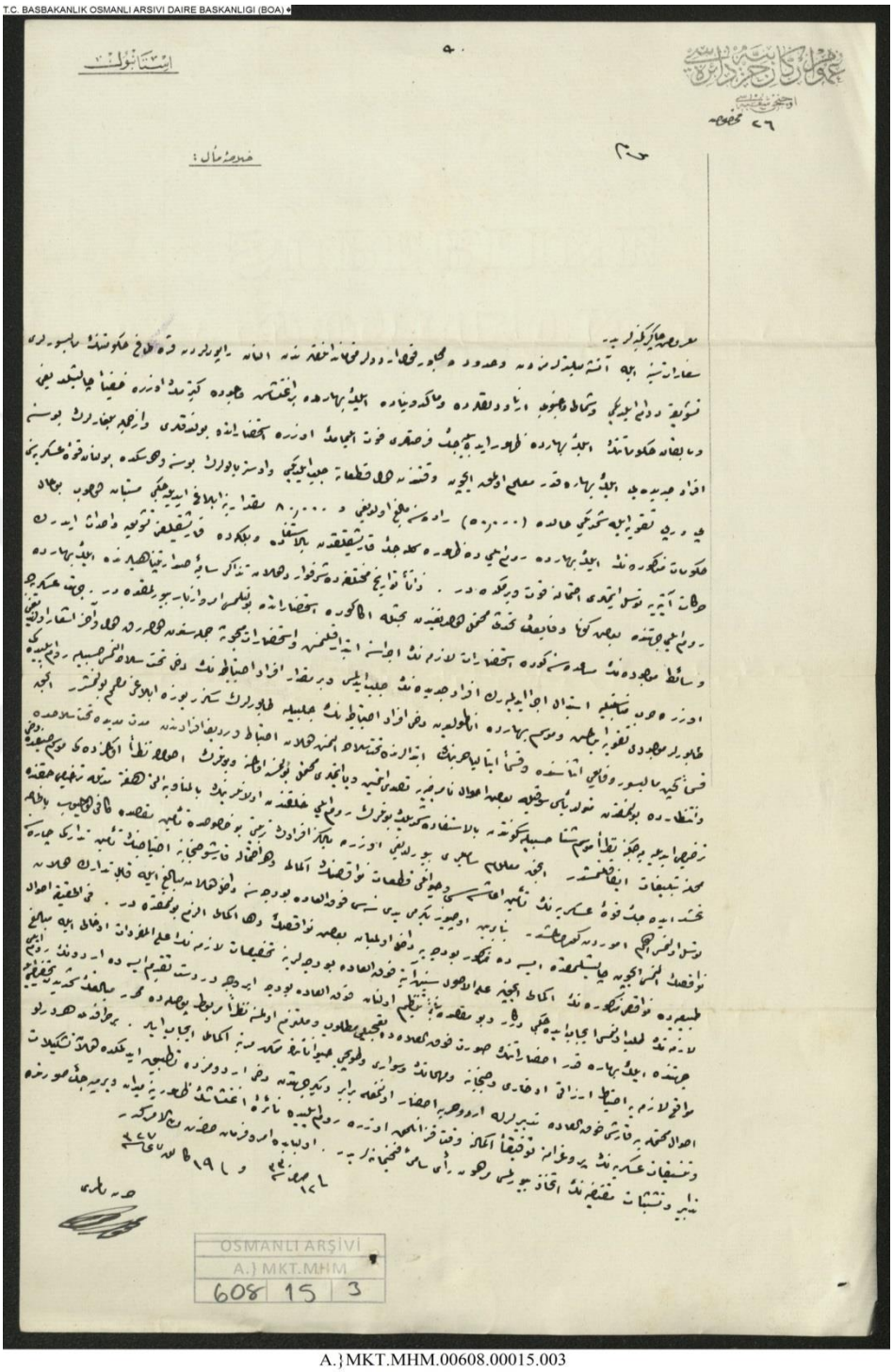

OSMANLI ARŞİVİ
A.}MKT.MHM
608 15 3

A.}MKT.MHM.00608.00015.003

EK-1: Rumeli´deki Karışıklıklar Karşısında Yapılan Hazırlıklara Dair Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa´nın Raporu (A. MKT. MHM. Nr: 608/15/3) (s. 53).

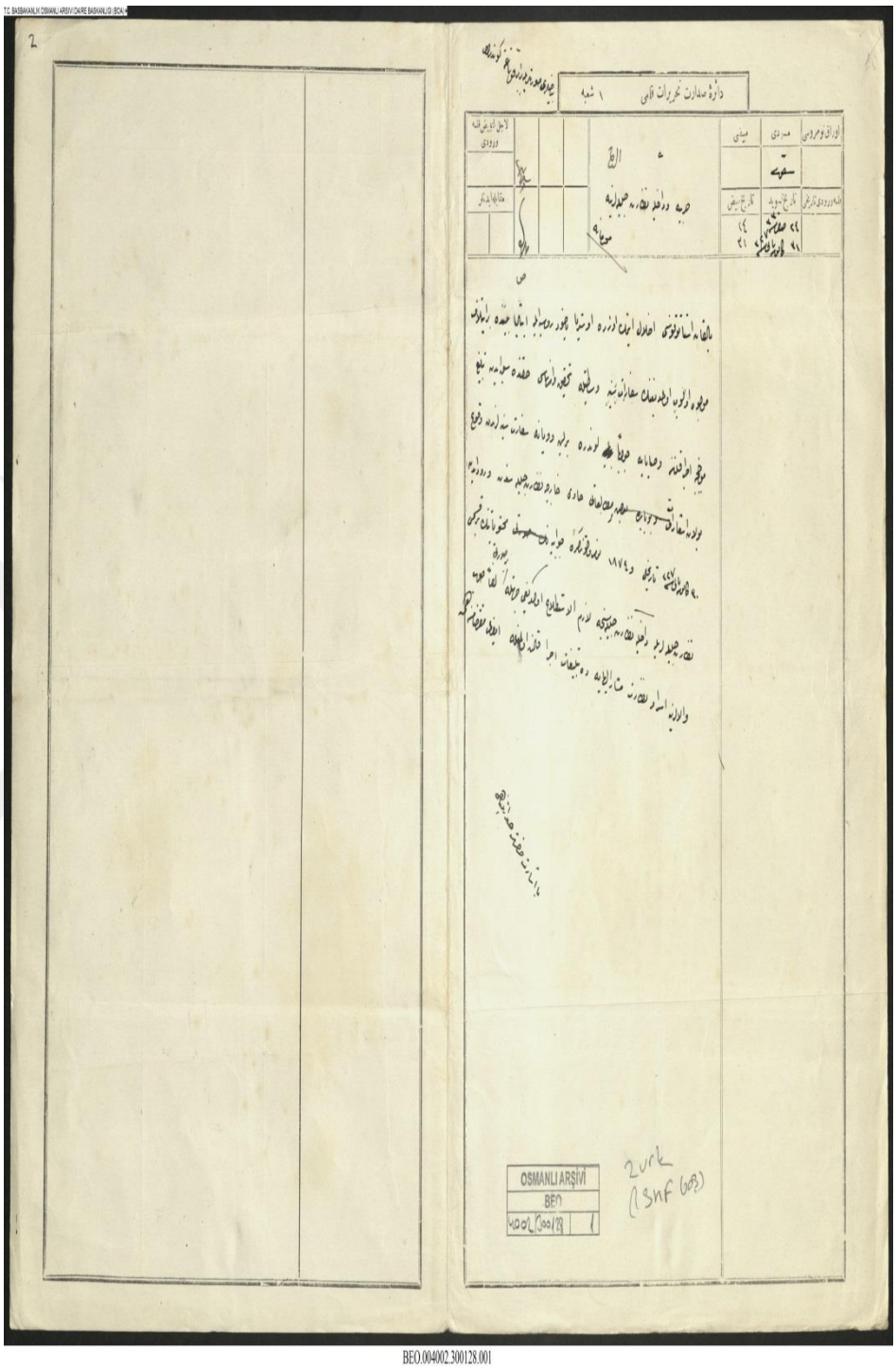

BEO.004002.300128.001

EK-2: Avrupa Devletleri ve Balkanların Statükosu (BEO. nr. 4002/300128), (s. 66)

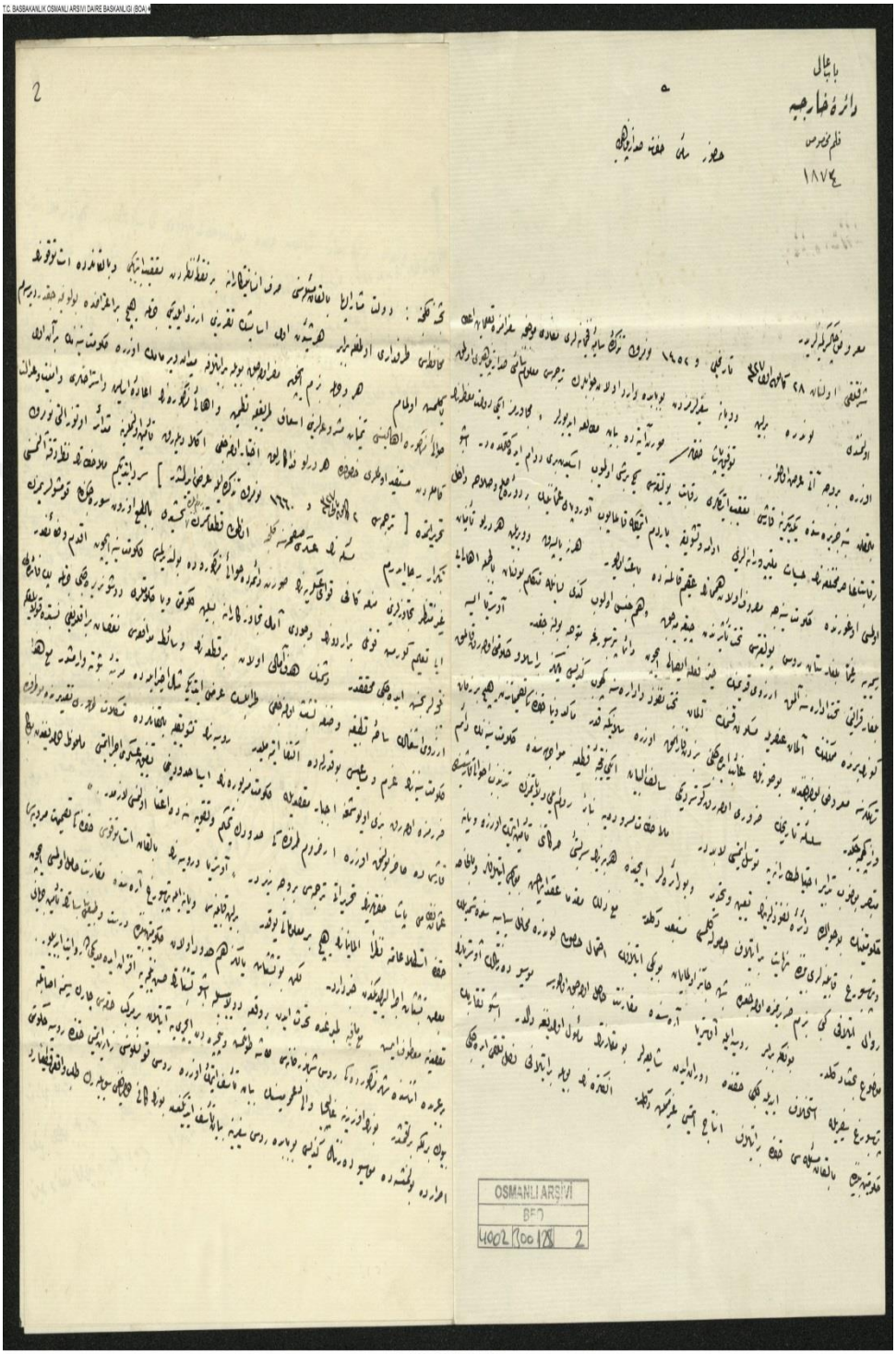
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

BEO.004002.300128.002

EK-3: Avrupa Devletleri ve Balkanların Statükosu (BEO. nr. 4002/300128), (s. 66)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

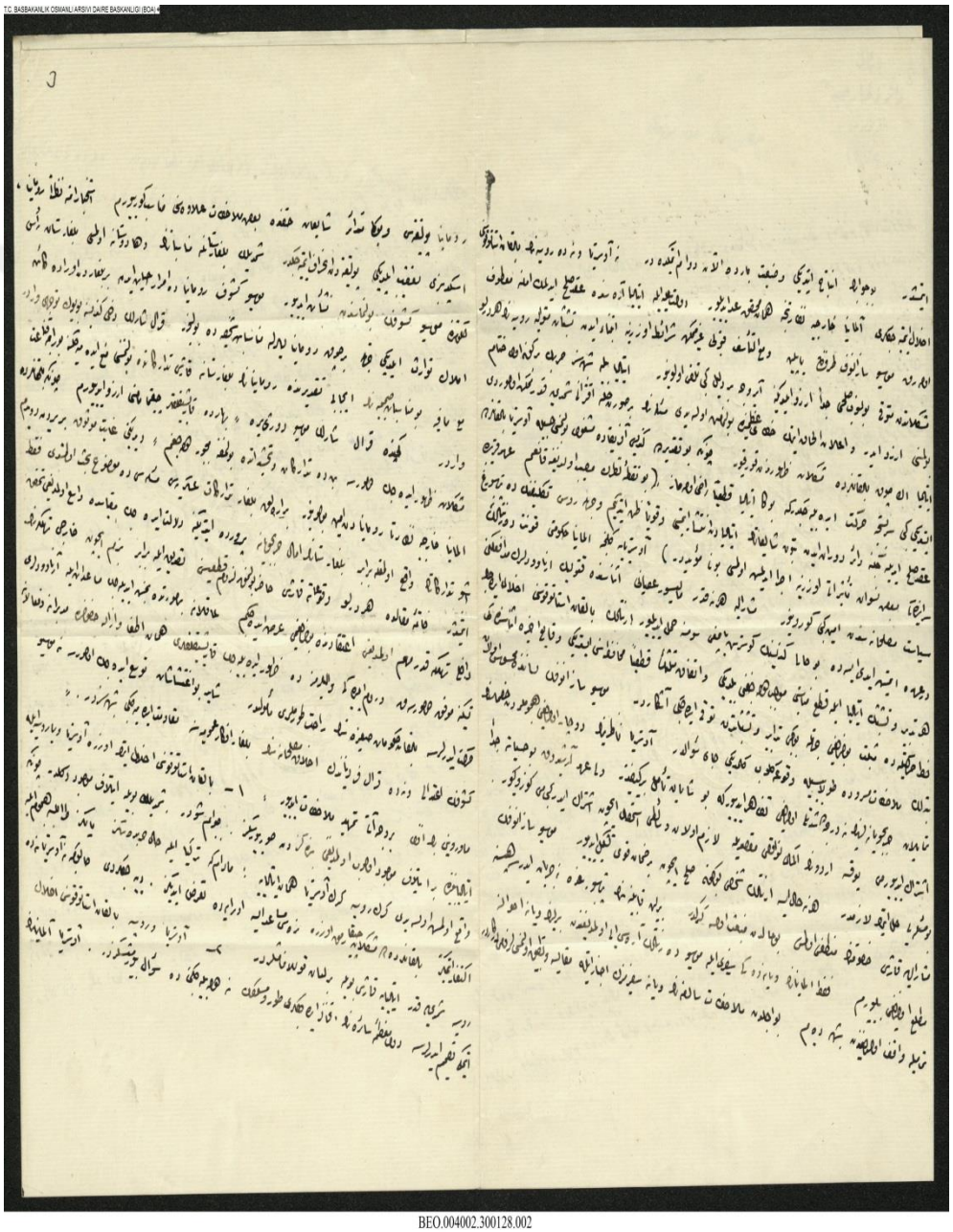

BEO.004002.300128.002

EK-4: Avrupa Devletleri ve Balkanların Statükosu (BEO. nr. 4002/300128), (s. 66)

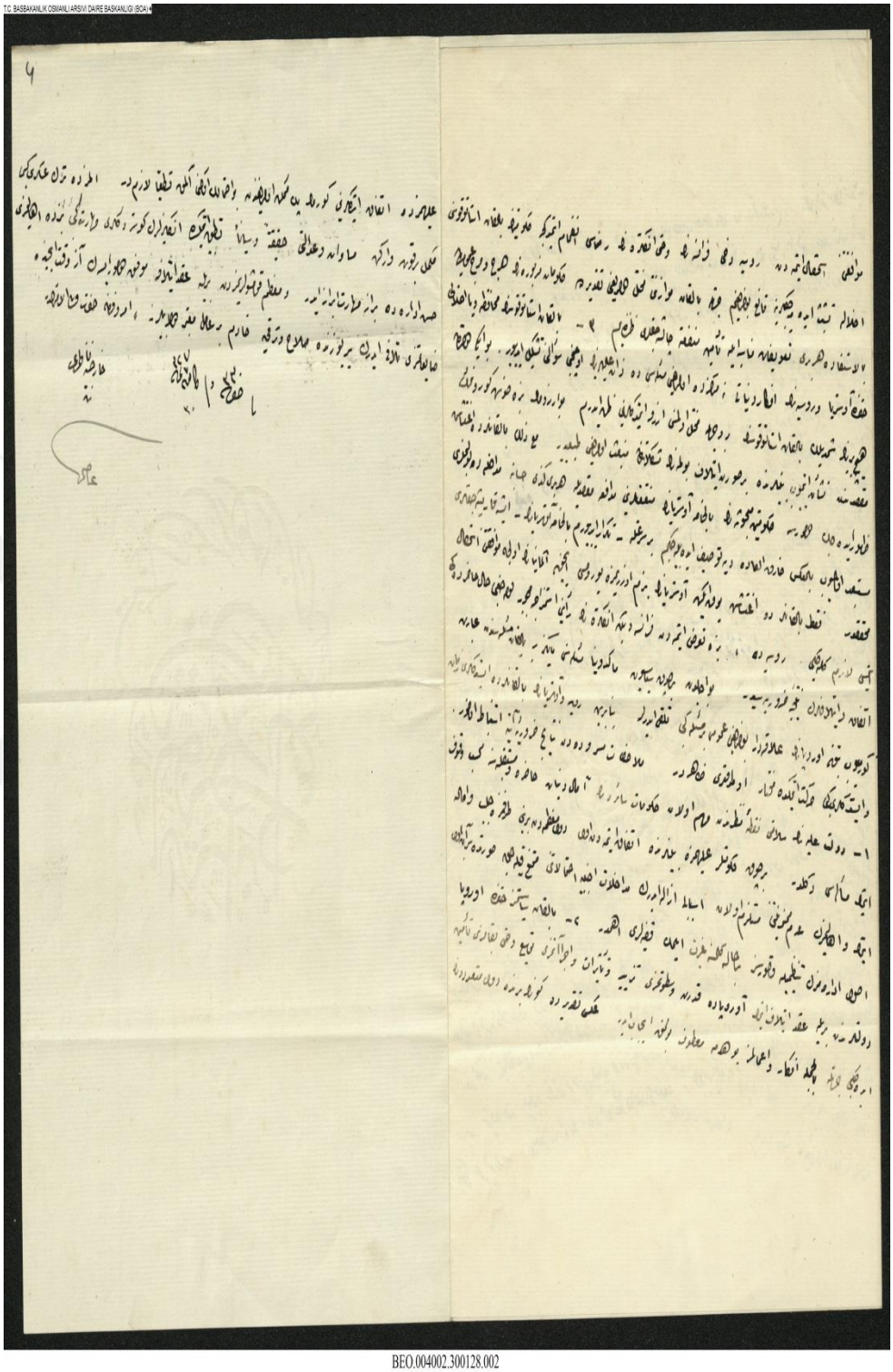

BEO.004002.300128.002

EK-5: Avrupa Devletleri ve Balkanların Statükosu (BEO. nr. 4002/300128), (s. 66)

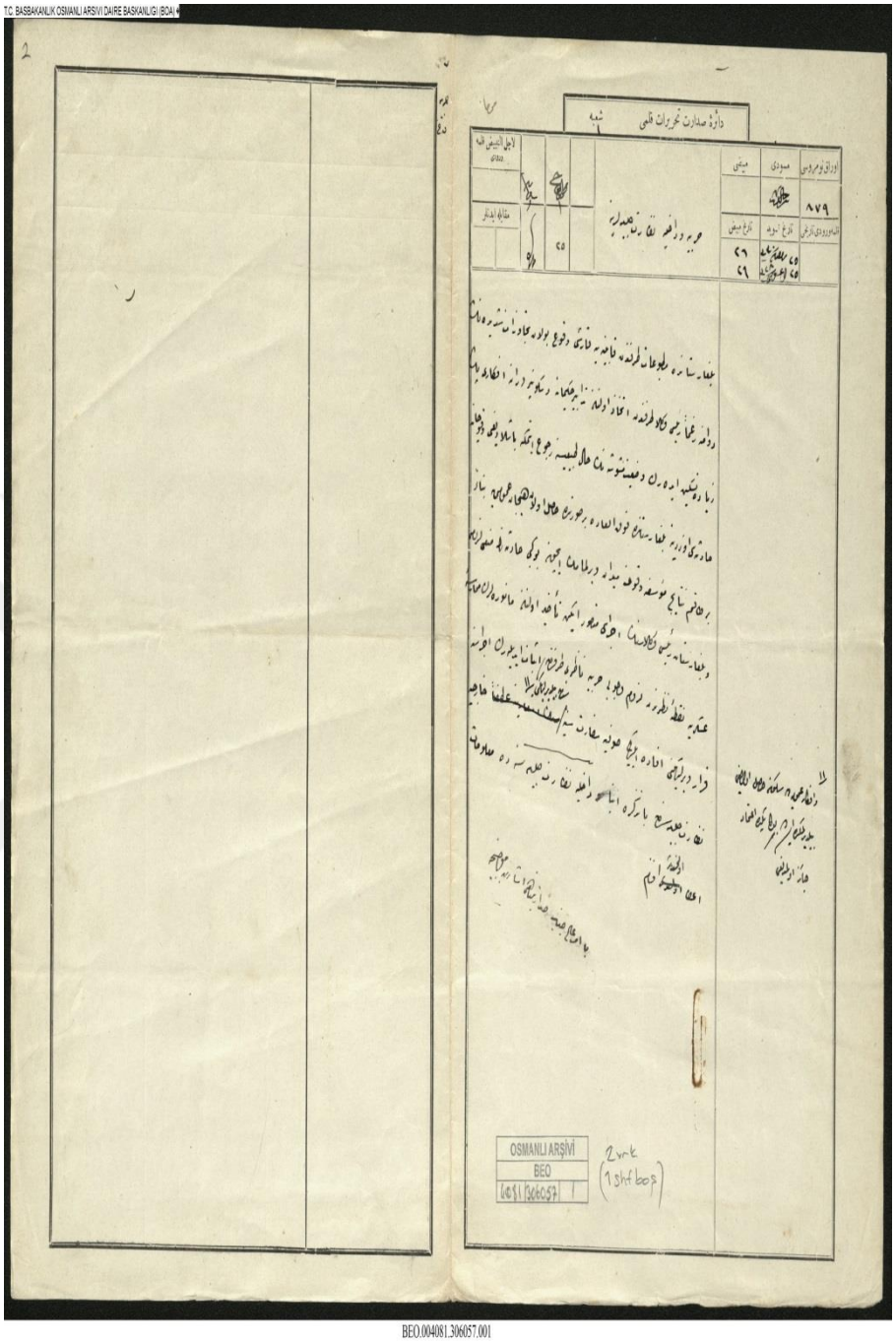

EK-6: Bulgaristan´ın Askeri Hazırlıklarına Dair (BEO, nr. 4081/306057), (s 74)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI İBOA

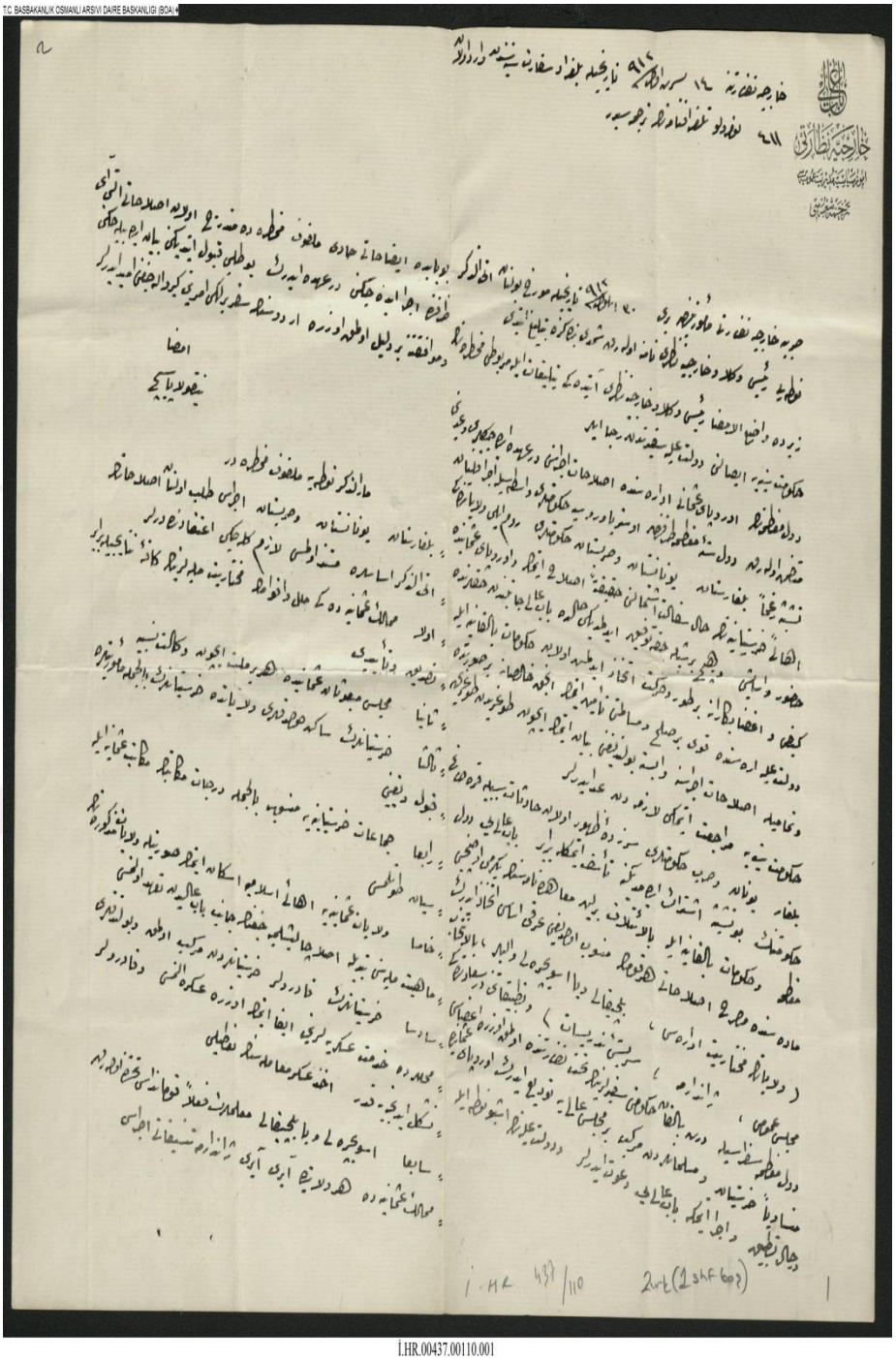

İ.HR.00437.00110.001

EK-7: Balkan Devletlerinin Ortak Notası (İ. HR. Nr. 437/110), (s. 80)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

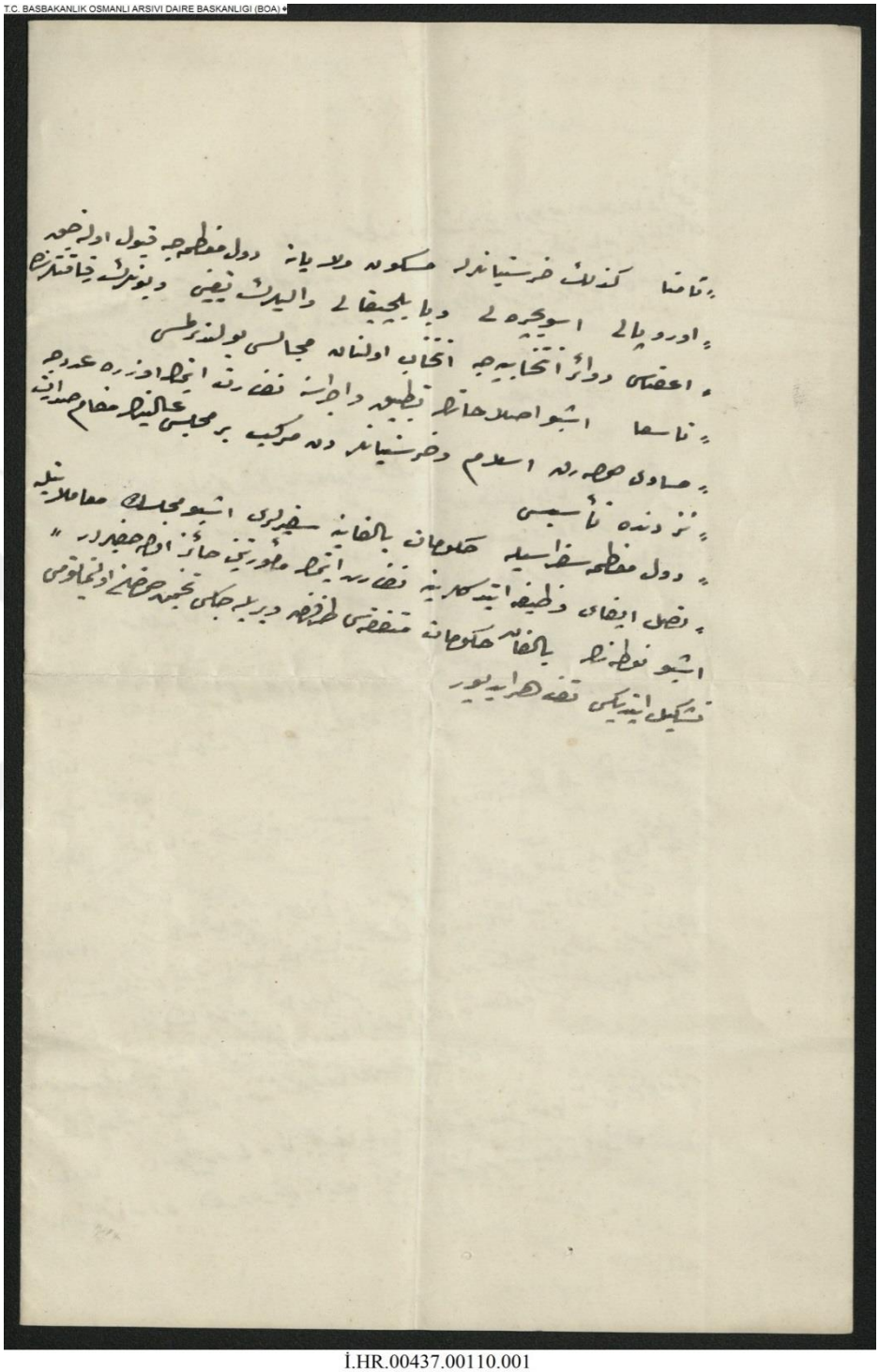

İ.HR.00437.00110.001

EK-8: Balkan Devletlerinin Ortak Notası (İ. HR. Nr. 437/110), (s. 80)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

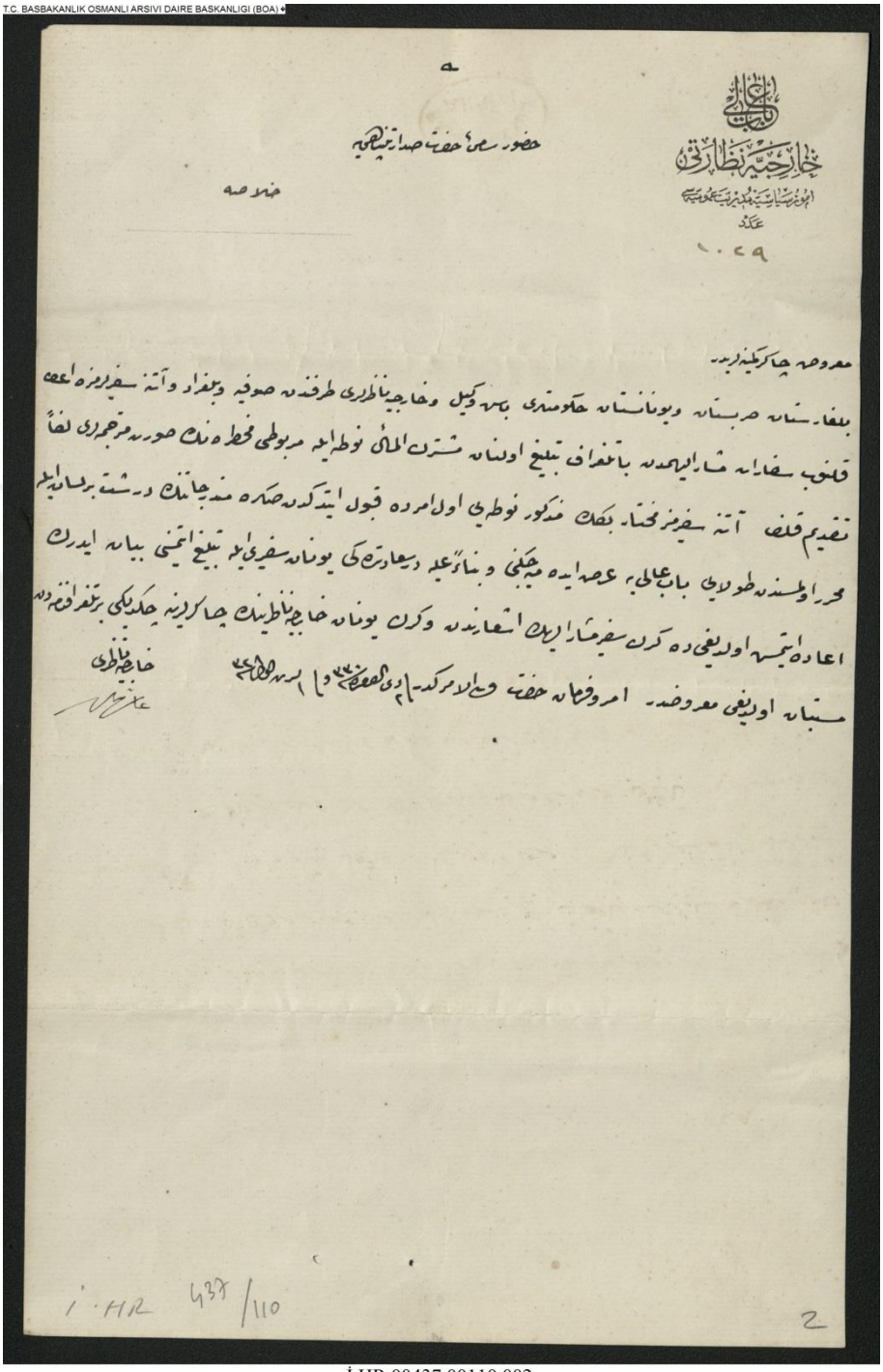

İ.HR.00437.00110.002

EK-9: Balkan Devletlerinin Ortak Notası (İ. HR. Nr. 437/110), (s. 80)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

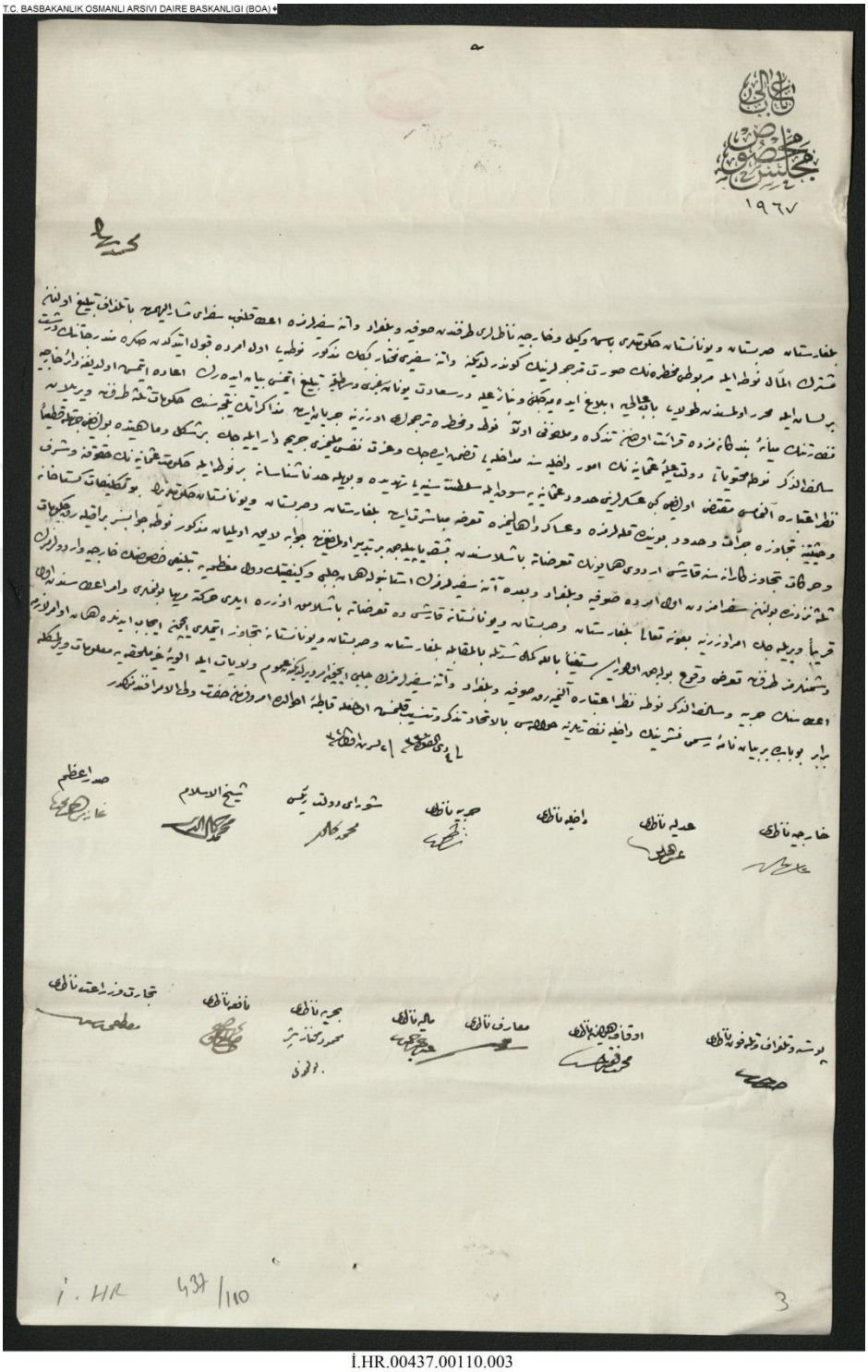

İ.HR.00437.00110.003

EK-10: Balkan Devletlerinin Ortak Notası (İ. HR. nr. 437/110), (s. 80)

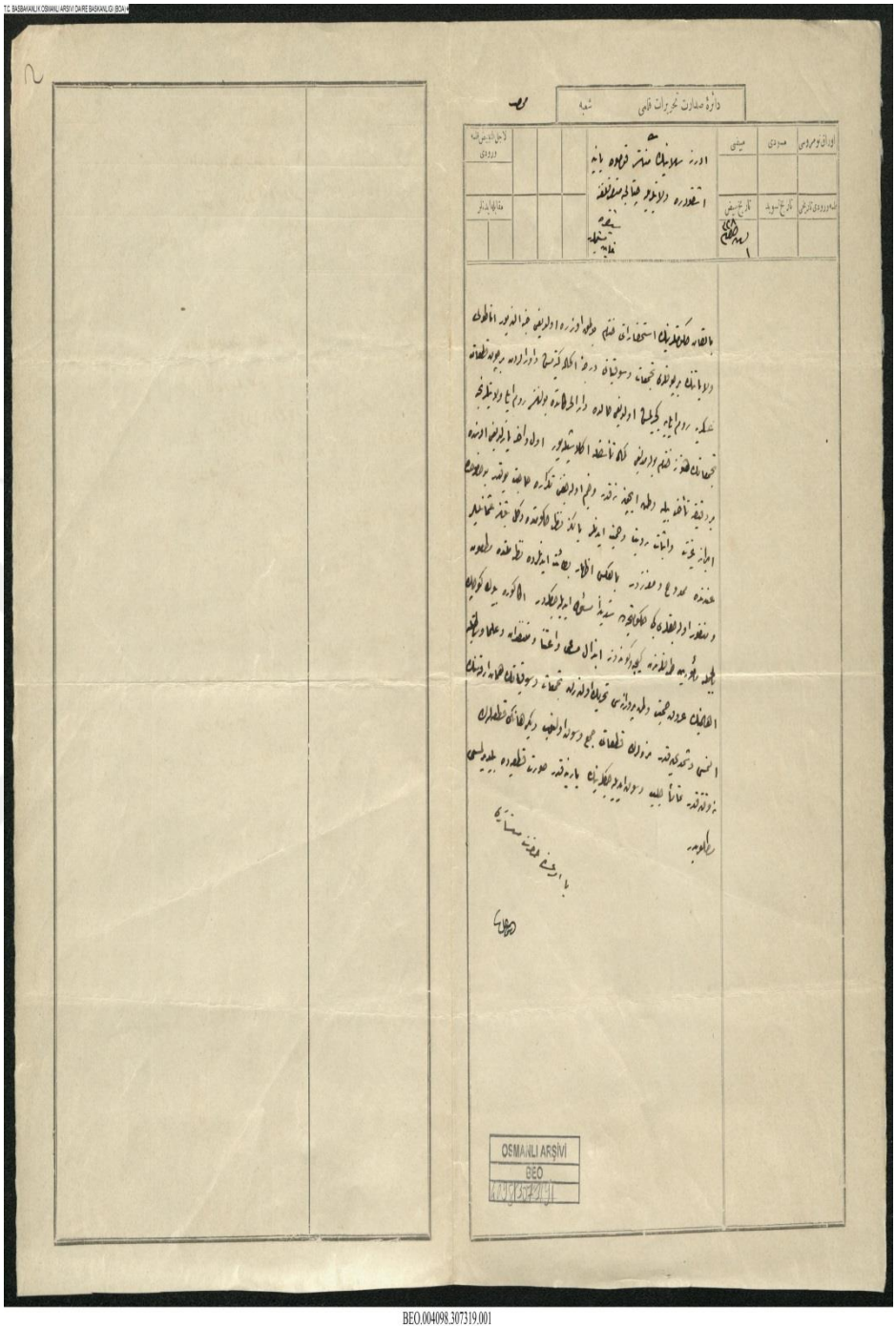

BEO.004098.307319.001

EK-11: Rumeli´deki Seferberlik Hazırlığı İçin Gönderilen Emir (BEO, 4098/307319), (81).

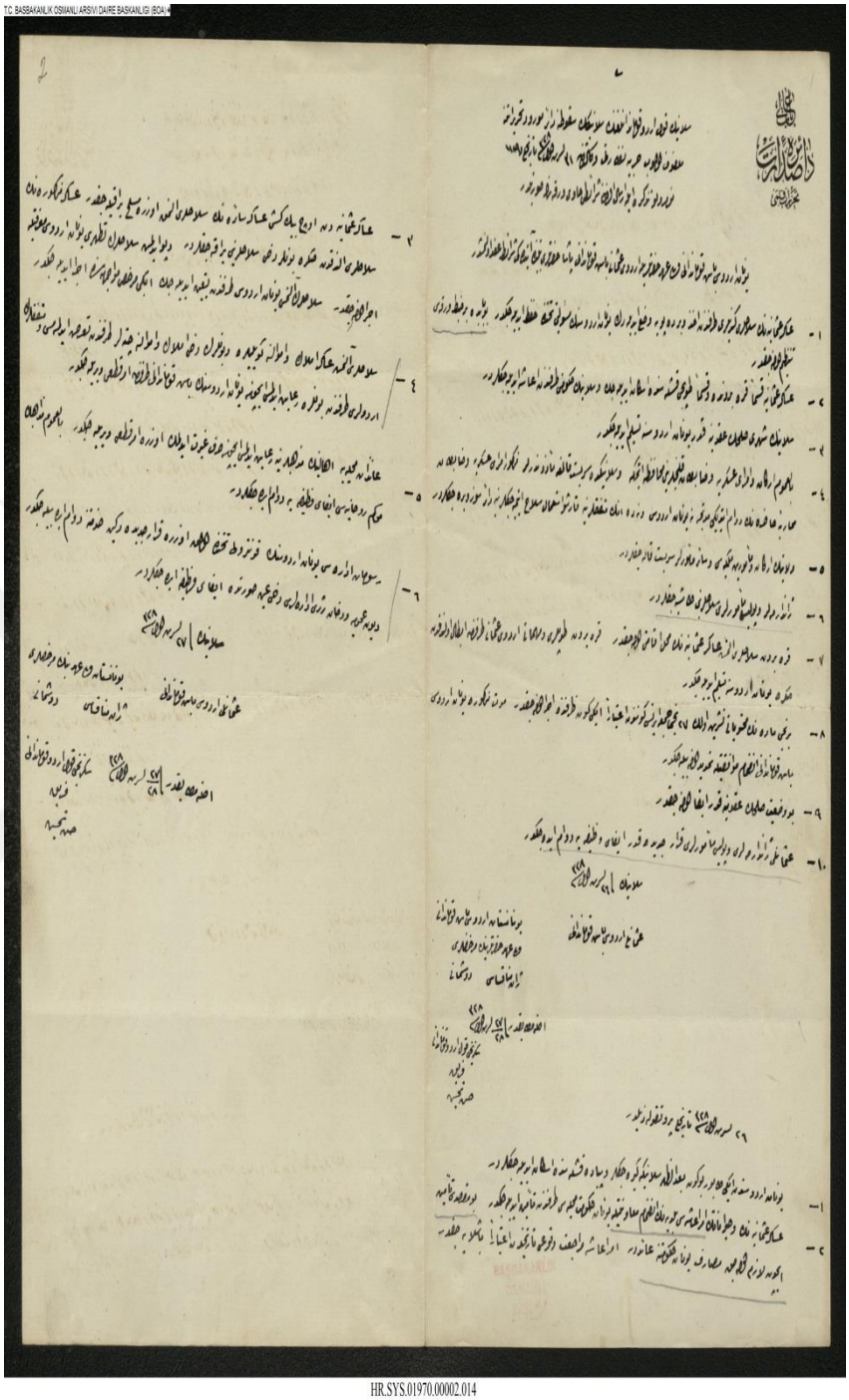

HR.SYS.01970.00002.014

EK-12: Selanik´in Yunanistan´a Teslimi Anlaşması (HR. SYS. 1970/2), (s. 134).

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

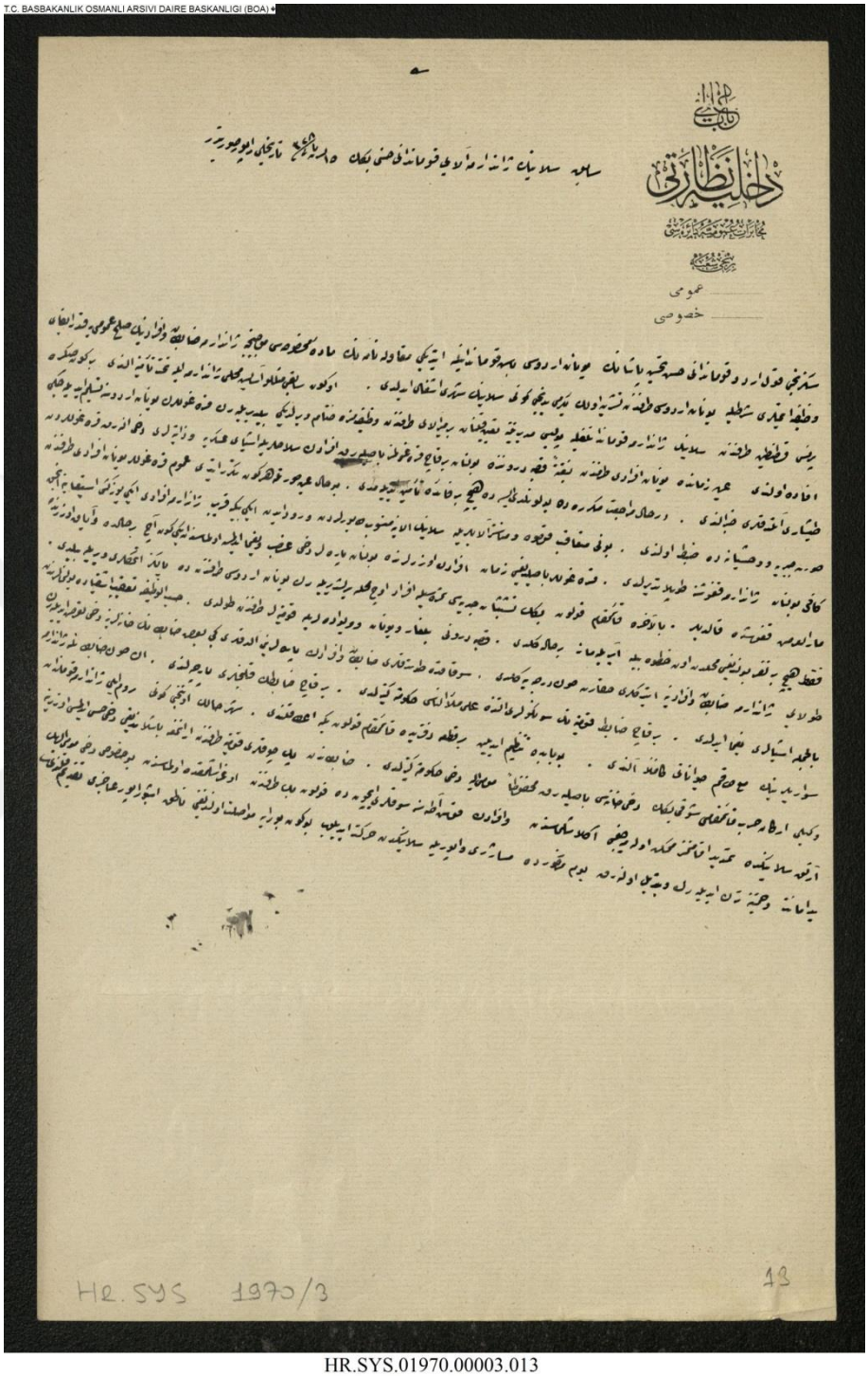

HR.SYS.01970.00003.013

EK-13: Selanik´in Teslimi Anlaşmasının Yunanlar Tarafından İhlal Edildiğine Dair (HR. SYS. 1970/3), (s. 140).

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

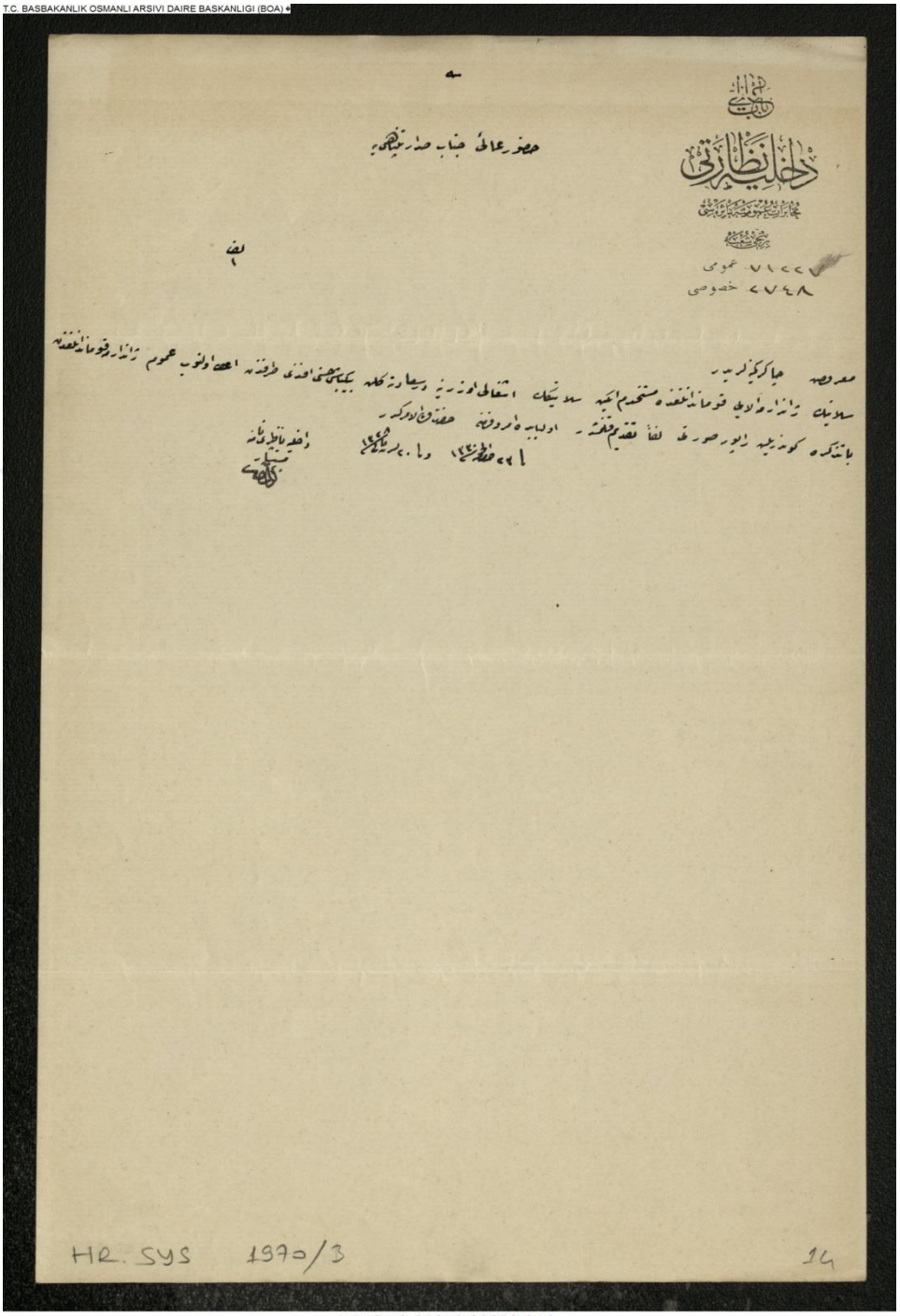

HR.SYS.01970.00003.014

EK-15: Selanik´in Teslimi Anlaşmasının Yunanlar Tarafından İhlal Edildiğine Dair (HR. SYS. 1970/3), (s. 140).